

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ «ΑΡΧΑΙΑ ΚΑΙ ΝΕΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ»
(ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ: ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ)

Ο ΔΗΜΟΣΘΕΝΗΣ ΚΑΙ Η ΥΠΟΘΕΣΗ ΤΟΥ ΑΡΠΑΛΟΥ

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Της

Γεωργίας Θ. Πανουσοπούλου

Διπλωματούχου Τμήματος Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Πελοποννήσου,

2014

Επιβλέπων Καθηγητής: Βολονάκη Ελένη, Επίκουρος Καθηγήτρια Πανεπιστημίου Πελοποννήσου.

Συνεπιβλέποντες: Κωνσταντινόπουλος Βασίλειος, Αναπληρωτής Καθηγητής Πανεπιστημίου
Πελοποννήσου.

Ευσταθίου Αθανάσιος, Αναπληρωτής Καθηγητής Ιονίου Πανεπιστημίου.

Καλαμάτα, Μάιος 2017

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Εισαγωγή.....	σελ. 3
Η ΑΘΗΝΑ ΤΟΥ 4 ^{ΟΥ} ΑΙΩΝΑ π.Χ.....	σελ. 4-25
Κυρίαρχα πολιτικά ρεύματα.....	σελ. 4
Πολιτικό και κοινωνικό κλίμα.....	σελ. 5-9
Η Αθήνα υπό τη μακεδονική απειλή.....	σελ. 9-12
Συγκρούσεις Φιλίππου – Αθηναίων.....	σελ. 13-18
Αλέξανδρος και Αθήνα.....	σελ. 18- 20
Η Αθήνα κατά τη διάρκεια της εκστρατείας του Αλεξάνδρου στην Ασία.....	σελ. 21-22
323 π.Χ. και εξής.....	σελ. 22-25
Ο ΔΗΜΟΣΘΕΝΗΣ ΚΑΙ ΟΙ ΣΥΓΧΡΟΝΟΙ ΤΟΥ.....	σελ. 26-28
Ο ΔΗΜΟΣΘΕΝΗΣ ΩΣ ΡΗΤΟΡΑΣ.....	σελ. 28-34
Ο ΔΗΜΟΣΘΕΝΗΣ ΩΣ ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ.....	σελ. 35-39
Η ΥΠΟΘΕΣΗ ΤΟΥ ΑΡΠΑΛΟΥ.....	σελ. 39-42
ΔΕΙΝΑΡΧΟΥ: «Κατά Δημοσθένους».....	σελ. 43-59
ΥΠΕΡΕΙΔΟΥ: «Κατά Δημοσθένους υπέρ των Αρπαλείων».....	σελ. 60-69
Συμπεράσματα.....	σελ. 70-71
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	σελ. 72-73

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στόχος αυτής της εργασίας είναι να μελετηθεί και κατ' επέκταση να σκιαγραφηθεί σε αδρές γραμμές το φαινόμενο «*Δημοσθένης*». Αρχικά θα επιχειρηθεί μια συνοπτική παρουσίαση της εποχής στην οποία έζησε, γεγονός που διαμόρφωσε και τις συνθήκες υπό τις οποίες έδρασε. Πιο συγκεκριμένα, θα μελετηθεί η Αθήνα του 4^{ου} αιώνα π.Χ., με τις κυρίαρχες πολιτικές τάσεις της και το αντίστοιχο κοινωνικό κλίμα που αυτές είχαν διαμορφώσει. Θα επιχειρηθεί στη συνέχεια μια καταγραφή των γεγονότων-σταθμών της Αθηναϊκής ιστορίας υπό τη σκιά της μακεδονικής απειλής, ενώ παράλληλα θα διερευνηθεί η δράση των προσωπικοτήτων - και κατά κύριο λόγο του Δημοσθένη - που έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στις εξελίξεις και από τις δύο πλευρές. Ακολουθώντας, θα γίνει μια παρουσίαση – κατά χρονολογική σειρά – των κυριότερων συγκρούσεων μεταξύ του βασιλιά της Μακεδονίας, Φιλίππου του Β' καθώς και του διαδόχου του Αλεξάνδρου με τους Αθηναίους, αποτέλεσμα των οποίων ήταν η οριστική κατάκτηση της Ελλάδας από τη μακεδονική δυναστεία, γεγονός που προκάλεσε έντονες αναταράξεις και διαμόρφωσε νέες ισορροπίες στο ιστορικό γίγνεσθαι.

Σε ένα δεύτερο επίπεδο θα γίνει μια παρουσίαση της πολύπλευρης προσωπικότητας του Δημοσθένη ως ενός ικανότατου ρήτορα και εξίσου ικανού πολιτικού που γνώρισε εξαιρετικά μεγάλη απήχηση αλλά και αποδοκιμασία από τους συγχρόνους του, γεγονός που αποτυπώνεται εναργέστατα και μέσα από τη μελέτη δύο λόγων που συντέθηκαν εναντίον του από δύο «αντιπάλους» του ρήτορες, τον Δείναρχο και τον Υπερείδη. Αφορμή υπήρξε μια δίκη που συστάθηκε προκειμένου να διερευνηθεί μια υπόθεση δωροδοκίας, στην οποία αναμείχθηκε το όνομα του Δημοσθένη ως ενός εκ των κατηγορουμένων. Πρόκειται για μια δίκη ιδιαίτερης σημασίας από τη στιγμή που η έκβασή της καθόρισε τη μετέπειτα πορεία τόσο του ίδιου του Δημοσθένη όσο και των δύο «κατηγορών» του, του Δεινάρχου και του Υπερείδη.

Η ΑΘΗΝΑ ΤΟΥ 4^{ΟΥ} ΑΙΩΝΑ Π.Χ.

Κυρίαρχα πολιτικά ρεύματα

Δύο είναι τα βασικά ρεύματα μεταξύ των οποίων διαιρείται η κοινή γνώμη των Αθηνών στη διάρκεια του 4^{ου} αιώνα π.Χ.: ολιγαρχικό και δημοκρατικό. Βέβαια στο εσωτερικό και των δύο παρατάξεων διακρίνει κανείς τόσο ακραίες όσο και μετριοπαθείς αποχρώσεις αλλά και ποικιλίες απόψεων αναφορικά με συγκεκριμένα θέματα ή με τα πρόσωπα που επωμίζονταν ηγετικές ευθύνες ή επεδίωκαν την προώθησή τους στο πολιτικό προσκήνιο.

Αξιοσημείωτοι ήταν οι όροι που χρησιμοποιούνται προκειμένου να περιγραφεί η ιδιότητα του πολιτικού ηγέτη του 4^{ου} αι. π.Χ.¹ Μεταξύ άλλων οι δημοφιλέστεροι είναι «*ρήτορας*», «*λέγων*», «*πολιτικός*», «*τα τῆς πόλεως πράττων*».² Οι δύο πρώτες προσωνυμίες οφείλονται κυρίως στο γεγονός ότι συνηθέστερο και εμφανέστερο έργο τους ήταν η εκφώνηση λόγων στην Εκκλησία του Δήμου, ως άμεση συνέπεια της συμμετοχής τους σε ένα δημοκρατικό πολίτευμα, όπως άλλωστε συνέβαινε και τον αμέσως προηγούμενο αιώνα.³

Εκείνο που διαφοροποιεί ωστόσο τις δύο αυτές περιόδους μεταξύ τους είναι η βαθμιαία διάκριση, που αρχίζει να υιοθετείται στη διάρκεια του 4^{ου} αι. μεταξύ των ηγετών, που σπανιότατα εκλέγονταν στρατηγοί και του νέου τύπου στρατηγού, που έκανε την εμφάνισή του τη συγκεκριμένη περίοδο. Στην πρώτη κατηγορία εντάσσονται ηγέτες, όπως ο Εύβουλος, ο Αισχίνης αλλά και ο Δημοσθένης, που δρούσαν σχεδόν αποκλειστικά στα πλαίσια των συλλογικών οργάνων της δημοκρατικής Αθήνας, ενώ στη δεύτερη άνδρες με γνώσεις και ικανότητες σχεδόν επαγγελματικές, που επιδίδονταν αποκλειστικά και μόνο στην ενασχόλησή τους με τα στρατιωτικά, απέχοντας από τις συζητήσεις της Εκκλησίας του δήμου, όπως ο Χαβρίας, ο Ιφικράτης, ο Χάρης, των οποίων το αξίωμα ήταν ενιαύσιο.

¹ Όπως επισημαίνει ο Sealey οι Αθηναίοι έως τότε δεν χρησιμοποιούσαν μία και μόνη λέξη για να περιγράψουν την ιδιότητα του πολιτικού, Sealey (1993), 30.

² I.E.E., (2000), τόμος 7, 28.

³ Worthington (1992), 122.

Πολιτικό και κοινωνικό κλίμα

Στην περίοδο που μεσολάβησε μεταξύ της πτώσης των Τριάκοντα τυράννων (403 π.Χ.) και του Λαμιακού πολέμου που ακολούθησε τον θάνατο του Μ. Αλεξάνδρου, θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε ότι η πόλη της Αθήνας, στο εσωτερικό της, γνώρισε μια εποχή κοινωνικής ειρήνης, σχετικής πολιτειακής σταθερότητας και κανονικής λειτουργίας των θεσμών. Σ' αυτό το ομολογουμένως εξαιρετικό φαινόμενο συνετέλεσε πληθώρα παραγόντων.

Μετά την αποκατάσταση της δημοκρατίας, ύστερα από την κατάλυση του καθεστώτος των Τριάκοντα, τα ολιγαρχικά στοιχεία ήταν ηθικά, αριθμητικά και οπωσδήποτε πολιτικά εξασθενημένα.⁴ Το 355 π.Χ., όταν προωθήθηκαν και πάλι στο προσκήνιο, δεν απείλησαν σοβαρά το δημοκρατικό πολίτευμα, διοίκησαν με σχετική μετριοπάθεια και τάξη ενώ παράλληλα αύξησαν τις κοινωνικές παροχές προς τους οικονομικά ασθενέστερους. Σε καμία περίπτωση δεν μπορούμε βέβαια να ισχυριστούμε ότι οι αριστοκράτες εγκατέλειψαν την παλιά τους ιδεολογία. Δεν παραιτήθηκαν ούτε στιγμή από τις επικρίσεις τους απέναντι στη δημοκρατική μορφή του αθηναϊκού πολιτεύματος.

Στα στρεβλά επιχειρήματά τους συγκαταλέγονταν μεταξύ άλλων: η παροχή ίσων δικαιωμάτων σε όλους τους πολίτες, παραβλέποντας το γεγονός ότι ως άνθρωποι από τη φύση τους είναι άνισοι, η ανάθεση, από την πλευρά των δημοκρατικών, της διοίκησης της πόλης σε τυχαίους ανθρώπους και όχι σε εκείνους που από την καταγωγή και την αγωγή τους διέθεταν τα απαραίτητα εχέγγυα, η παροχή ενός είδους «μισθού» στους πολίτες, η αναγωγή της Εκκλησίας του δήμου σε όργανο ανώτερο από τους ίδιους τους νόμους (νομοθετική εξουσία Εκκλησίας) και ως αποκορύφωμα η «τυραννία» των πολλών σε βάρος των ολίγων (επιβολή βαρύτατης φορολογίας, χρηματικές καταδίκες από τα δικαστήρια, εκβιασμοί συκοφαντών).

Το μεγαλύτερο μέρος των εισοδημάτων τους εξακολουθούσε να προέρχεται από τα κτήματά τους, η εργασία παρέμενε μια έννοια περιφρονητέα γι' αυτούς, το ίδιο και όσοι εργάζονταν, ενώ ως σταθερή γραμμή τους παρέμενε η καταδίκη της δημοκρατίας ως ενός τουλάχιστον μη λειτουργικού πολιτεύματος. Οι αρμοδιότητές τους αναφορικά με τα συλλογικά όργανα της πόλης, όπως η Εκκλησία του Δήμου, είχαν περιοριστεί στην καταψήφιση, απ' την πλευρά τους, των φιλοπόλεμων προτάσεων και των στρατιωτικών δαπανών, που όπως θα αναλυθεί στη συνέχεια, υποστήριζαν και τελικά επέβαλλαν οι δημοκρατικοί.

Τα δημοκρατικά στοιχεία από τη δική τους πλευρά μετά την παλινόρθωση του πολιτεύματος, θέτοντας και πάλι σε εφαρμογή την αρχή της λαϊκής κυριαρχίας, απέφυγαν τις αντεκδικήσεις, δεν εξαπέλυσαν διωγμούς εναντίον των πλουσίων αλλά σεβάστηκαν την ελευθερία της σκέψης

⁴ Οι μετριοπαθείς ολιγαρχικοί, είτε δεν συνεργάστηκαν στο παρελθόν με τους τυράννους είτε διαχώρισαν φανερά τη θέση τους από αυτούς, καταδιώχθηκαν και συνέπραξαν με τους Δημοκρατικούς. Αυτοί ήταν που αποτέλεσαν και τον πυρήνα των ηγετών της πολιτικής σκηνής στην Αθήνα του 4^{ου} αιώνα. Οι αριστοκράτες με τη σειρά τους (φύσει και θέσει ολιγαρχικών πεποιθήσεων) είτε αποσύρθηκαν από τον δημόσιο βίο είτε δεν κατόρθωσαν πλέον να εκλεγούν σε επίκαιρα αξιώματα, άλλωστε τόσο ο αριθμός των πολιτικών όσο και των στρατιωτικών ηγετών αριστοκρατικής καταγωγής ήταν εξαιρετικά μικρός κατά την περίοδο αυτή.

και του λόγου των επικριτών της δημοκρατίας.⁵ Η μετριοπαθής αυτή στάση των οικονομικά ασθενέστερων δημοκρατικών στοιχείων απέναντι στα πλούσια και αριστοκρατικά ήταν, μεταξύ άλλων, φυσική συνέπεια της λειτουργίας του δημοκρατικού πολιτεύματος στην Αθήνα επί πολλές γενιές, η οποία είχε εκπαιδεύσει πολιτικά τις λαϊκές μάζες.⁶

Οι αντιλήψεις των αριστοκρατών περί ανικανότητας του δήμου να χειριστεί τα κοινά διαψεύστηκαν στην πράξη. Ενώ η αριστοκρατική ολιγαρχία του 404 π.Χ. εκφυλίστηκε σε τυραννία, η δημοκρατία του επόμενου χρόνου δεν πρόδωσε τον εαυτό της αλλά, παρά τις όποιες μειονεξίες παρουσίαζε⁷, εφαρμόστηκε με απόλυτη συνέπεια, δίνοντας τη δυνατότητα όχι μόνο στις αντίπαλες φωνές να ακούγονται ελεύθερα αλλά και στα ίδια τα δημοκρατικά στοιχεία να αναζητήσουν τρόπους βελτίωσης του αθηναϊκού πολιτεύματος.

Μετά την αποστασία της Χίου, της Κω και της Ρόδου και τη λήξη του Συμμαχικού πολέμου, σημειώθηκαν σημαντικές μεταβολές τόσο στην εσωτερική όσο και στην εξωτερική πολιτική του αθηναϊκού κράτους. Οι διαδοχικές στρατιωτικές και διπλωματικές αποτυχίες των Αθηναίων, προκειμένου να διατηρήσουν κατά το δυνατόν αλώβητη την «αρχή» τους στο πλαίσιο της Β' Αθηναϊκής Συμμαχίας, έφθειραν ανεπανόρθωτα τα πρόσωπα που εισηγήθηκαν τις σχετικές ενέργειες στην Εκκλησία του δήμου καθώς και εκείνους που, όντας επιφορτισμένοι με την εκτέλεση των αποφάσεων αυτών, δεν ανταποκρίθηκαν στις προσδοκίες των εντολών τους. Αυτό είχε ως άμεση συνέπεια την προσέγκυση της πλειοψηφίας των πολιτών από νέα πολιτικά συνθήματα καθώς και την εκδήλωση απ' την πλευρά τους αισθημάτων εμπιστοσύνης απέναντι σε εκείνους που τα υποστήριζαν, νέους δηλαδή ηγέτες, που δεν είχαν ακόμα «φθαρεί».⁸

Την ίδια περίοδο, σε εξωτερικό επίπεδο, η επικίνδυνη και ολοένα πιεστικότερη μακεδονική απειλή επιβόηθησε ως έναν βαθμό τη συμπλησίαση των αθηναϊκών κοινωνικών μονάδων, μεταξύ των οποίων πλειοψηφούσαν οι οπαδοί των περισσότερο ριζοσπαστικών λύσεων, όχι μόνο σε θέματα εξωτερικής αλλά και εσωτερικής πολιτικής. Οι Μακεδόνες, περισσότερο ώριμοι από ποτέ, ετοιμάζονταν υπό την ηγεσία του Φιλίππου του Β' να πραγματοποιήσουν μεγάλα βήματα προόδου σε μια εποχή κατά την οποία οι νότιες ελληνικές δυνάμεις διένυαν, σε σχέση με τον προηγούμενο αιώνα, μια περίοδο παρακμής.

Οι ικανότητες του ίδιου του Μακεδόνα βασιλιά σε συνδυασμό με τη στρατηγική που ακολουθούσε, την αύξηση του στρατιωτικού δυναμικού του αλλά και της απόδοσής του,

⁵ Ι.Ε.Ε., (2000), τόμος 7, 27.

⁶ Σημαντικός επίσης παράγοντας της μετριοπάθειας των δημοκρατικών ήταν η συνείδηση της αριθμητικής και πολιτικής δύναμής τους. Εφόσον γνώριζαν και συνεχώς διαπίστωναν ότι αποτελούσαν τη μεγάλη πλειοψηφία στην Εκκλησία του δήμου και στα λαϊκά δικαστήρια και ότι οι αποφάσεις που λαμβάνονταν εκεί εφαρμόζονταν από τα αρμόδια εκτελεστικά όργανα, οι ίδιοι δεν αισθάνονταν καμιά ανάγκη να καταφύγουν σε πράξεις βίας απομακρυνόμενοι από τις νόμιμες δημοκρατικές διαδικασίες.

⁷ Συχνό φαινόμενο αποτελούσε η χειραγώγηση του δήμου από τους επιδέξιους χειρισμούς ικανότατων ομιλητών, που ενδιαφέρονταν για την εκτόπιση από το πολιτικό σκηνικό των αντιπάλων τους επιδιώκοντας παράλληλα να συγκαλύψουν ατομικές τους ευθύνες.

⁸ Werner (1963), 70.

κατέστησαν σε έναν πολύ μεγάλο βαθμό εφικτή την υλοποίηση των ομολογουμένως φιλόδοξων σχεδίων του. Αυτά πρωτίστως αφορούσαν στην εδραίωση της κυριαρχίας του στο εσωτερικό της Μακεδονίας και δευτερευόντως στη συνένωση των πόλεων της μεσημβρινής Ελλάδας υπό την κυριαρχία του με απώτατο στόχο την εξουδετέρωση της περσικής απειλής.

Θέλοντας λοιπόν να συνοψίσουμε τους πολιτικούς στόχους που εγκρίθηκαν σταθερά από την πλειοψηφία του αθηναϊκού δήμου από το 355π.Χ. και εξής, αξίζει να σταθούμε στα ακόλουθα: ως κυρίαρχη γραμμή ορίστηκε η αποφυγή οποιασδήποτε εξωτερικής εμπλοκής, εκτός από περιπτώσεις κατά τις οποίες διακυβευόνταν ζωτικά αθηναϊκά συμφέροντα, η ανόρθωση της ιδιωτικής οικονομίας και η αύξηση των κρατικών εσόδων, ο αυστηρότερος έλεγχος της διαχείρισης καθώς και η διάθεση των περισσευμάτων του προϋπολογισμού όχι σε πολεμικές δαπάνες, αλλά σε δημόσια και κοινωφελή έργα. Θα μπορούσε κανείς να πει ότι για πρώτη φορά μετά από μια μακρά περίοδο δραστηριότητας που στρεφόταν προς τα έξω η Αθήνα υιοθέτησε μια πολιτική με επικρατέστερα τα απομονωτικά χαρακτηριστικά. Οι αιρετοί άρχοντες που πρότειναν τα μέτρα αυτά και στη συνέχεια επιφορτίστηκαν με την εκτέλεση τους ήταν αφενός εύποροι και αφετέρου ενταγμένοι από πολιτικής άποψης στην πιο συντηρητική μερίδα των δημοκρατικών και αντίστοιχα στην πιο μετριοπαθή πτέρυγα των ολιγαρχικών.

Οι ίδιοι πολιτικοί ωστόσο παρά τις αλλαγές που εισηγήθηκαν απέφυγαν σε κάθε περίπτωση να υποστηρίξουν ακόμη και την πιο «ανώδυνη» πολιτειακή μεταβολή. Άλλωστε ο σεβασμός του πολιτεύματος τους έδινε τη δυνατότητα να εφαρμόζουν το πολιτικό πρόγραμμά τους με την έγκριση της πλειοψηφίας του δήμου, την οποία ασφαλώς θα έχαναν, αμέσως μόλις άρχιζαν να υποστηρίζουν μεταρρυθμίσεις του καθεστώτος. Επιπλέον, σημαντικό ρόλο σε αυτή τη στάση τους έπαιξε και το γεγονός ότι οι μετριοπαθείς ολιγαρχικοί δεν λησμονούσαν ούτε στιγμή ότι οι όποιες «απόπειρες» κατάλυσης της δημοκρατίας συντελέστηκαν στο παρελθόν, ακόμα και όταν έγιναν κάτω από ιδιαίτερα ευνοϊκές συνθήκες, υπήρξαν βραχύβιες και συγκεκριμένα η τελευταία έληξε εις βάρος τους.

Έτσι, η μακρά διαβίωση των Αθηναίων μέσα σε δημοκρατικό καθεστώς διαπαιδαγώγησε πολιτικά όχι μόνο τους ίδιους τους δημοκρατικούς, διδάσκοντάς τους να αποφεύγουν τις διώξεις και την καταπίεση των αντιπάλων τους αλλά και τους μετριοπαθείς ολιγαρχικούς, μαθαίνοντάς τους ότι η άσκηση της εξουσίας μέσα στο πλαίσιο του πολιτεύματος είναι σε κάθε περίπτωση προτιμότερη από την επιδίωξη της ανατροπής του.

Ο σπουδαιότερος από τους υποστηρικτές των νέων πολιτικών μέτρων, που επωμίσθηκε και την εφαρμογή τους ήταν ο Εύβουλος, ένας πολιτικός άνδρας, που δεν είχε διαδραματίσει ιδιαίτερα ουσιαστικό ρόλο πριν από το 355 π.Χ. Εκείνη τη χρονιά έκανε την πρώτη σημαντική του εμφάνιση υποστηρίζοντας την εγκατάλειψη του πολέμου εναντίον των αποστατών συμμάχων και την ανάκληση του στρατηγού Χάρητα από την περιοχή της Μ. Ασίας. Ο ίδιος μάλιστα εμφανίστηκε στο προσκήνιο με τη θέση αυτή όταν πια ήταν εμφανές ότι οι Αθηναίοι δεν θα μπορούσαν να επαναφέρουν με τη βία τους αποστάτες στη συμμαχία, ενώ παράλληλα

δέχονταν και αυστηρές πιέσεις από τον μεγάλο Βασιλέα για την αποχώρηση των στρατευμάτων τους από την περιοχή της επικράτειάς του.

Ο αθηναϊκός λαός αποδέχθηκε τις εισηγήσεις του Ευβούλου σχετικά με την μεταπολεμική πορεία της πόλης και τον εμπιστεύθηκε, μέχρι του σημείου να του αναθέσει ένα από τα αξιώματα που θα του επέτρεπαν να μετέχει άμεσα στη διοίκηση των δημοσίων υποθέσεων, εκείνο του στρατηγού. Ο ίδιος ωστόσο αρνήθηκε και περιορίστηκε στο να αποδεχθεί την εκλογή του ως πρόεδρος της επιτροπής διαχείρισης του ταμείου των «θεωρικών» για την τετραετία 354-350 π.Χ. Η εργατικότητα και η μετριοπάθειά του ήταν τα προσόντα εκείνα που, σε συνδυασμό με τη δημαγωγική χρησιμοποίηση των «θεωρικών» απ' την πλευρά του, τον έκαναν να σταθεροποιήσει την επίδρασή του στο λαό, αφού ήταν μέχρι το 346 π.Χ. ο εμπνευστής της αθηναϊκής εσωτερικής και εξωτερικής πολιτικής.

Μαζί με τους συνεργάτες του επιτέλεσαν σημαντικό έργο ανόρθωσης, ενώ ο ίδιος ασχολήθηκε άμεσα με τον οικονομικό τομέα.⁹ Τα αποτελέσματα της εφαρμογής των μέτρων που εισηγήθηκε, της προσωπικής του εργασίας, του κύρους αλλά και της μακροχρόνιας παράτασης της «αρχής» του δεν άργησαν να φανούν, αποφέροντας μεγάλα κέρδη τόσο στην ιδιωτική όσο και στη δημόσια οικονομία.¹⁰ Αυξάνοντας λοιπόν κατά τον τρόπο αυτό τα έσοδα του «θεωρικού» ταμείου, άρχισε να διανέμει μεγαλύτερα ποσά ως «θεωρικά» και διοργάνωνε μεγαλοπρεπέστερες τελετές.

Συγχρόνως ύψωσε έναν φραγμό στις φιλοπόλεμες παρορμήσεις του αθηναϊκού πλήθους, με την αιτιολογία ότι οι πολεμικές δαπάνες θα απορροφούσαν τα περισσεύματα που τροφοδοτούσαν το ταμείο αυτό. Οι προσδοκίες του, καθώς και αυτές των ομοϊδεατών του, φάνηκε πολύ γρήγορα ότι επρόκειτο να πραγματοποιηθούν. Η σχετικά ειρηνόφιλη πολιτική του ανακούφισε τον προϋπολογισμό σε τέτοιο σημείο ώστε, παρά την αύξηση των «θεωρικών», έμειναν αρκετά περιθώρια για τη χρηματοδότηση δημοσίων έργων. Αξίζει ωστόσο να σημειώσουμε ότι ο Εύβουλος κάθε άλλο παρά παραμέλησε τον εξοπλισμό του κράτους. Η εξωτερική πολιτική του κόμματος που διηύθυνε δεν ήταν απόλυτα απομονωτική και ειρηνόφιλη.

Στον αντίποδα της παράταξης του Ευβούλου, αναδείχθηκαν μεταξύ άλλων, ως άκροι δημοκρατικοί και φιλοπόλεμοι, ο Υπερείδης και ο Δημοσθένης. Ο Υπερείδης είχε γίνει γνωστός λίγα χρόνια νωρίτερα από μια δίκη στην οποία είχε τη θέση του κατηγορού, ενώ ο Δημοσθένης έχοντας κάνει την πρώτη του εμφάνιση το 354 π.Χ., με έναν λόγο που θα μπορούσε κάλλιστα να έχει εκφωνηθεί και απ' τον Εύβουλο όπως αναφέρουν οι μελετητές,¹¹ υιοθέτησε φιλοπόλεμη

⁹ Ο Werner τον αποκαλεί χαρακτηριστικά «έναν εξαιρετικό ειδικό στον οικονομικό τομέα», Werner (1963), 70.

¹⁰ Λόγω της αύξησης της κυκλοφορίας της «αττικής» δραχμής, Ι.Ε.Ε., (2000), τόμος 7, 46.

¹¹ Werner (1963), 70-71.

στάση απ' το 353/2 π.Χ. και έπειτα, οπότε και ξεκίνησε μια άνιση μονομαχία εναντίον του Φιλίππου, συνιστώντας τον σημαντικότερο πολιτικό αντίπαλο του Ευβούλου.¹²

Η Αθήνα υπό τη μακεδονική απειλή

Ο Φίλιππος, επεκτείνοντας τις κατακτήσεις του πέρα από τα μακεδονικά και θρακικά παράλια προχώρησε και στην κατάληψη πόλεων που ανήκαν στην Β' Αθηναϊκή συμμαχία, καθώς και εδαφών που υπάγονταν άμεσα στον αθηναϊκό έλεγχο, όπως τα παράλια του βόρειου Αιγαίου και τα στενά του Ελλησπόντου, περιοχές νευραλγικές για τον έλεγχο των εμπορικών δρόμων αλλά και αναντικατάστατες πηγές πρώτων υλών¹³ και σιτηρών για την πόλη της Αθήνας.¹⁴ Όπως ήταν φυσικό επομένως, κατά την περίοδο αυτή, στο εσωτερικό της πόλης πλήθαιναν οι φωνές εκείνες που τάσσονταν φανερά υπέρ της τήρησης μιας σκληρής αντι-μακεδονικής στάσης και η πλειοψηφία της Εκκλησίας του δήμου εξακολουθούσε να ευνοεί την ανάληψη δράσεως εναντίον του Μακεδόνα βασιλιά.

Επρόκειτο βέβαια για έναν αγώνα άνισο και αυτό ήταν ολοφάνερο και στους ίδιους τους Αθηναίους. Οι τελευταίοι όχι μόνο υστερούσαν στους περισσότερους τομείς, σε σχέση με τη μακεδονική δύναμη, αλλά και δεν μπορούσαν να αξιοποιήσουν τον μοναδικό στον οποίο υπερερούσαν, το ναυτικό τους. Το γεγονός αυτό οφειλόταν τόσο στην καταφανή αριθμητική υπεροχή του μακεδονικού στρατού όσο και στην ανωτερότητα των στρατευσίμων σε επίπεδο σωματικής αλκής, αντοχής, άσκησης αλλά και τεχνικής.¹⁵

Οι Αθηναίοι από την άλλη πλευρά, όχι μόνο δεν υιοθέτησαν τις βελτιώσεις που εισήγαγαν οι αντίπαλοί τους αλλά αντιθέτως αρκέστηκαν στο να αυξήσουν τον αριθμό των μισθοφόρων στρατιωτών εν σχέσει με τους απλούς πολίτες. Τα μειονεκτήματα ωστόσο που συνεπαγόταν η στρατολόγηση αυτών των επαγγελματιών ήταν ιδιαίτερα σοβαρά για τους Αθηναίους. Πέρα από την επιβάρυνση του κρατικού προϋπολογισμού και την παντελή έλλειψη πατριωτικών κινήτρων από τη μεριά τους, η χρησιμοποίηση των μισθοφόρων συνήθιζε βαθμιαία τους πολίτες να αποφεύγουν τη στράτευση.¹⁶ Στοιχεία για τα παραπάνω αντλούμε και από πολλούς λόγους του Δημοσθένη. Ο Αθηναίος ρήτορας μέσα από αυτούς φρόντιζε να γνωστοποιεί στο ακροατήριό του τις οικονομικές δυσκολίες που συνεπαγόταν για τους συμπολίτες του η τακτική τους να

¹² Όπως παρατηρεί ο Ryder, μέσα από τη μελέτη του πρώτου αυτού δημόσιου λόγου του Δημοσθένη καθίσταται σαφές ότι η μακεδονική απειλή δεν ήταν σε καμία περίπτωση κατά την περίοδο αυτή στην πρώτη γραμμή της σκέψης του, Worthington (2000), 46.

¹³ Όπως η ναυπηγήσιμη ξυλεία, βλ. σημασία Αμφίπολης για τους Αθηναίους, Sealey, R, (1993), σελ. 110-111.

¹⁴ Για τη σπουδαιότητα των συγκεκριμένων περιοχών για τους Αθηναίους βλ. και Engels, 80-81.

¹⁵ Βλ. μακεδονική φάλαγγα.

¹⁶ Worthington (2000), 51.

αντιτάσσουν στον Φίλιππο μισθοφορικά στρατεύματα, ενώ παράλληλα τους επιστούσε την προσοχή αναφορικά με την απροθυμία πολλών από αυτούς να εκστρατεύσουν οι ίδιοι.

Επιστρέφοντας στα πλεονεκτήματα του Φιλίππου θα πρέπει να συμπεριλάβουμε σ' αυτά και τον άφθονο πλούτο που ο ίδιος είχε στην κατοχή του (χρυσωρυχεία Παγγαίου όρους), τον οποίο διέθετε κατά βούληση, προκειμένου να επιτύχει κατά καιρούς όχι μόνο τη βελτίωση της εκστρατευτικής δύναμής του αλλά και την εσωτερική διάβρωση των εχθρικών ή και ουδέτερων απέναντί του δυνάμεων. Η μειονεξία εν τω μεταξύ των Αθηναίων απέναντι στο κράτος του μεγάλωνε ολοένα και περισσότερο, λόγω των σημαντικών διαφορών που εντοπίζονταν μεταξύ τους στη διοίκηση, γεγονός που αύξανε την υπεροχή του Μακεδόνα βασιλιά. Από τη μια πλευρά, στο πλαίσιο της λειτουργίας ενός δημοκρατικού πολιτεύματος, οι αποφάσεις λαμβάνονταν από το σύνολο των πολιτών σε δημόσιες συνελεύσεις, έπειτα από την υποστήριξη αντιφατικών προτάσεων, τις περισσότερες φορές χωρίς πλήρη και άμεση εικόνα της κατάστασης και προπάντων με άγνοια των προθέσεων του αντιπάλου, μέσα σε ατμόσφαιρα επηρεασμένη από συγκινήσεις, ανησυχία και αμφιβολίες.¹⁷ Από την άλλη πλευρά ο Φίλιππος πληροφορούνταν με ακρίβεια την κατάσταση που επικρατούσε στο «στρατόπεδο» των αντιπάλων του. Έτσι, με βάση τα εκάστοτε δεδομένα και σε συνδυασμό με την πνευματική του εγρήγορση εκτιμούσε ορθά την όλη κατάσταση, κατέστρωνε σχέδια δράσης, με ποικίλες εναλλακτικές λύσεις ενώ όλες οι αποφάσεις ήταν αποκλειστικά δικές του και μάλιστα λαμβάνονταν υπό άκρα μυστικότητα. Τέλος, αναλάμβανε ο ίδιος τους πολιτικούς, διπλωματικούς και στρατιωτικούς χειρισμούς που επιβάλλονταν, φέροντας αποκλειστικά και μόνον αυτός την ευθύνη των επιλογών του.¹⁸

Όπως προαναφέρθηκε, μια από τις αιτίες της μειονεκτικής θέσης, στην οποία βρέθηκαν οι Αθηναίοι απέναντι στον πανίσχυρο κατά την εποχή εκείνη Φίλιππο τον Β', ήταν το γεγονός ότι, λόγω της τεταμένης ατμόσφαιρας που επικρατούσε στο εσωτερικό της πόλης τους ως απόρροια μιας πληθώρας παραγόντων,¹⁹ οι ίδιοι εμφανίζονταν στην πλειοψηφία τους ως ιδιαίτερα ευεπηρέαστοι απέναντι στους ρήτορες, που υποστήριζαν σθεναρά την εγκατάλειψη κάθε πολεμικής προσπάθειας και παρουσίαζαν τον Μακεδόνα βασιλιά ως έναν από τους καλύτερους φίλους των Αθηναίων.

Πολλοί μελετητές έχουν διατυπώσει την άποψη ότι η έκβαση του αγώνα μεταξύ Φιλίππου και Αθηναίων καθορίστηκε από την εξής διαφορά: μια παλιά ηγεμονική δύναμη σε φάση πλέον παρακμής, που στηριζόταν κατά έναν πολύ μεγάλο βαθμό σε παράγοντες έξω-αττικούς,²⁰ αντιμαχόταν ένα κράτος, η ηγεσία και οι υπέρτερες υλικές δυνάμεις του οποίου συγκεντρώνονταν μέσα στα όρια της εθνικής έκτασής του και βρίσκονταν υπό τον άμεσο έλεγχο

¹⁷ Sealey, (1993), 34.

¹⁸ Mader, (2006), 367-386.

¹⁹ Κυρίως λόγω της ταχείας εξάντλησης των οικονομικών πόρων, των στρατιωτικών αποτυχιών τους, των έντονων συζητήσεων που διεξάγονταν στις συνεδριάσεις της Εκκλησίας αλλά και της συχνής εκδίκασης πολιτικών υποθέσεων από τα δικαστήρια, γεγονότα που είχαν απογοητεύσει ιδιαίτερα τους Αθηναίους και είχαν κάμψει το ηθικό φρόνημά τους.

²⁰ γεγονός που την καθιστούσε τρωτή κάθε φορά που δεν μπορούσε να διατηρήσει την «αρχή» της,

μίας και μόνης αναγνωρισμένης αρχής που έχαιρε της εκτίμησης όλων των μελών της κοινότητας.²¹ Προκειμένου βέβαια να οδηγηθούμε στην εξαγωγή κατά το δυνατόν ασφαλών συμπερασμάτων αναφορικά με την αντιπαράθεση των δύο αυτών δυνάμεων, τα αίτια αλλά και τα αποτελέσματά της, θα ήταν σκόπιμο να επισημάνουμε τις θέσεις που υποστηρίχθηκαν από κάθε πλευρά σε διάφορες επί μέρους περιπτώσεις, ακολουθώντας τη χρονολογική σειρά τους, καθώς και τον αντίκτυπό που αυτές είχαν στην πορεία εξέλιξης των γεγονότων.

Όταν κατά το καλοκαίρι ή το φθινόπωρο του 354 π.Χ. κυκλοφόρησαν στην Αθήνα οι φήμες ότι ο Μ. Βασιλιάς ετοίμαζε εκστρατεία εναντίον της πόλης, φιλοπόλεμοι ρήτορες υποστήριζαν στην Εκκλησία του δήμου την κήρυξη «προληπτικού» πολέμου. Σ' αυτήν την ιδέα αντιτάχθηκαν όχι μόνο ο Εύβουλος και οι φίλοι του, γνωστοί για τη φιλειρηνική πολιτική τους, αλλά και ο Δημοσθένης, που εκφώνησε εξ' αφορμής αυτής της περίπτωσης τον πρώτο δημόσιο λόγο του.²²

Επιχειρώντας μια σύνοψη των επιχειρημάτων του καταλήγουμε στα ακόλουθα: ένας πόλεμος κατά τη συγκεκριμένη χρονική στιγμή θα ήταν καθ' όλα ασύμφορος ιδιαίτερα εφόσον κανείς δεν μπορούσε να παράσχει την παραμικρή βεβαιότητα αναφορικά με τις εχθρικές προθέσεις του Μ. Βασιλέα απέναντι στους Αθηναίους. Επιπλέον, σε περίπτωση που οι τελευταίοι αποφάσιζαν να επιτεθούν εναντίον του, οι εχθροί τους θα συντάσσονταν με εκείνον και η πόλη θα ερχόταν αντιμέτωπη όχι μόνο με μια εχθρική δύναμη αλλά με έναν ισχυρό συνασπισμό. Όλοι είχαν γνώση ότι οι Αθηναίοι δεν διέθεταν επαρκή μέσα (πλοία, χρήματα, στρατηγικές θέσεις) για να αναλάβουν έναν τέτοιο πόλεμο.²³ Η αντιπρότασή του επομένως αφορούσε στη λήψη μέτρων για την ενίσχυση των στρατιωτικών δυνάμεων της πόλης, μερικά από τα οποία εισηγήθηκε και ο ίδιος.²⁴

Έναν περίπου χρόνο αργότερα, ο Δημοσθένης αποφάσισε να ακολουθήσει μια εντελώς διαφορετική πολιτική, συντασσόμενος με τη μερίδα των φιλοπολέμων, όταν μια πρεσβεία Μεγαλοπολιτών έφτασε στην Αθήνα, αιτούμενη σύναψη συμμαχίας εναντίον της Σπάρτης.²⁵ Ο Εύβουλος και οι φίλοι του τήρησαν αντίθετη στάση. Και στην περίπτωση αυτή η πλειοψηφία των πολιτών ακολούθησε την παράταξη του Ευβούλου και όχι τον Δημοσθένη. Κάτι ανάλογο συνέβη και δύο χρόνια αργότερα, όταν έφτασε στην Αθήνα ένα αίτημα των δημοκρατών Ροδίων για παροχή βοήθειας απέναντι στην επικυριαρχία της Αρτεμισίας, με την οποία συνεργάζονταν οι ολιγαρχικοί. Το κόμμα του Ευβούλου απέκρουσε το αίτημα επειδή φοβόταν πιθανή εμπλοκή της πόλης σε πόλεμο με τον Μ. Βασιλέα. Ο Δημοσθένης, αντιθέτως, ήταν υπέρ της αποδοχής του αιτήματος αυτού έχοντας ως κυριότερο επιχείρημά του την ιδέα ότι «οι φίλοι της ελευθερίας πρέπει να θεωρούν εχθρούς όλους εκείνους που καταλύουν τα δημοκρατικά πολιτεύματα σε μία

²¹ Ι.Ε.Ε., (2000), τόμος 7, 43.

²² Worthington, (2000), 46.

²³ Αποτελούσε συνήθη τακτική του Δημοσθένη ο συσχετισμός της αποφυγής ενός πολέμου με την αποφυγή μεγάλων δαπανών από την πόλη λόγω των στρατιωτικών προετοιμασιών, βλ. και Hunt (2010), 244-247.

²⁴ Πιο αναλυτικά βλ. Ι.Ε.Ε., (2000), τόμος 7, 47.

²⁵ Κατά τη γνώμη του οι Αθηναίοι είχαν κάθε συμφέρον να αναχατίσουν τη Σπάρτη και να μην της επιτρέψουν να επωφεληθεί από την εξασθένιση των Θηβαίων, βλ. Sealey (1993), 129-130.

πόλη».²⁶ Όπως και στις προηγούμενες περιπτώσεις η Εκκλησία του Δήμου τάχθηκε υπέρ του Ευβούλου.²⁷

Διαφορετική ωστόσο ήταν η στάση που τηρήθηκε από τους Αθηναίους κατά τα ίδια χρόνια απέναντι στις εκάστοτε επιθέσεις του Φιλίππου, όχι μόνο εναντίον των κτήσεών τους ή των συμμαχικών τους πόλεων, αλλά και εναντίον άλλων κρατών. Τον αντιμετώπισαν με τα όπλα και η παράταξη του Ευβούλου, συμπεριλαμβανομένου και του ίδιου, όχι μόνο δεν αντέδρασε στη λήψη αυτής της απόφασης αλλά πρωτοστατούσε κιόλας. Ο Δημοσθένης και οι ομοϊδεάτες του δεν διαφωνούσαν σε γενικές γραμμές με την πολιτική που είχε χαραχθεί απ' την αντίπαλη παράταξη. Αντιθέτως ο ίδιος, προσπαθούσε να ενθαρρύνει τους συμπολίτες του τονίζοντάς τους ότι υπερτιμούν τη δύναμη του Μακεδόνα βασιλιά.

Σύμφωνα με τον ρήτορα ο Φίλιππος δεν ήταν ακαταμάχητος αλλά οι επιτυχίες του οφείλονταν στην τόλμη του και πολλές φορές στην καλοτυχία του.²⁸ Διακήρυσσε μάλιστα σε κάθε ευκαιρία, ότι ήταν επιβεβλημένη ανάγκη οι συμπολίτες του να αποβάλουν τη βραδύτητα και τη ραθυμία που τους διέκρινε²⁹ και να οργανώσουν τις δυνάμεις τους, τόσο στην ξηρά όσο και στη θάλασσα, προκειμένου να έχουν μεγαλύτερες πιθανότητες επιτυχίας. Σύμφωνα με τα λεγόμενά του αλλά και την όλη στάση του δεν φαίνεται να αμφέβαλλε για την ικανότητα των Αθηναίων να αναχαιτίσουν τον Φίλιππο, με την προϋπόθεση ότι θα ενέτειναν τις προσπάθειές τους.³⁰ Ήταν μάλιστα τέτοια η εμπιστοσύνη του στη δύναμη της Αθήνας, ώστε τόνιζε ότι η μακεδονική απειλή δεν θα έπρεπε σε καμία περίπτωση να απορροφήσει όλη την προσοχή των συμπολιτών του, οδηγώντας τους στην παραίτησή τους από άλλα συμφέροντα στον χώρο των εξωτερικών σχέσεών τους. Δεν αναλογίστηκε ούτε στιγμή την εξασθενητική επίδραση που θα είχε πάνω στην άμυνα της πόλης η παράλληλη διεξαγωγή πολέμων και εναντίον άλλων δυνάμεων.

Αντιθέτως, κρίνοντας από την προσεκτική πολιτική του Ευβούλου και των συνεργατών του, συμπεραίνουμε ότι δεν θεωρούσαν τις αθηναϊκές δυνάμεις αρκετές να αποδώσουν σε περίπτωση που θα κατανέμονταν σε περισσότερα μέτωπα. Για τον λόγο αυτό υποστήριζαν τη συγκέντρωση όλων των αθηναϊκών προσπαθειών στα μέτωπα που έκριναν πιο ζωτικά και ως εκ τούτου πιο επικίνδυνα ενώ παράλληλα φαίνεται να είχαν οριστικά παραιτηθεί από την οποιαδήποτε ανάμειξή τους σε πολέμους «γοήτρου» προς την κατεύθυνση της Πελοποννήσου ή του νοτίου Αιγαίου.

²⁶ I.E.E., (2000), τόμος 7, 47.

²⁷ Κρίνοντας από τη σταθερή αυτή τους γραμμή, δε θα ήταν παρακινδυνευμένο να υποστηρίξουμε ότι για τους Αθηναίους η αποφυγή του πολέμου και συγχρόνως η προσπάθεια επίτευξης μιας ειρηνικής λύσης ήταν τις περισσότερες φορές η ιδανική, γεγονός που έχει υποστηριχτεί και από έναν αριθμό μελετητών, βλ. Hunt (2010), 268. Κάτι τέτοιο ωστόσο σε καμία περίπτωση δεν μας αφήνει περιθώριο να διατυπώσουμε την άποψη ότι οι Αθηναίοι καταδίκασαν τον πόλεμο συλλήβδην, αλλά τον αντιμετώπιζαν μάλλον ως ένα αναγκαίο κακό.

²⁸ Worthington (2000), 55.

²⁹ Η οποία πολλές φορές απέβαινε μοιραία τόσο για τους ίδιους όσο και για τους συμμάχους τους, όπως στην περίπτωση της καθυστερημένης αποστολής βοήθειας προς τους κατοίκους της Μεθώνης το 354 π.Χ., Worthington, I., (2000), σελ. 47.

³⁰ ό.π., 51.

Συγκρούσεις Φιλίππου - Αθηναίων

Από το 355 π.Χ. η πλειοψηφία του Αθηναϊκού δήμου υποστήριξε σταθερά πολιτική αντίστασης εναντίον του Φιλίππου. Αυτή η πολιτική ωστόσο, δεν έφερε τα προσδοκώμενα αποτελέσματα, με τους Αθηναίους να μετρούν περισσότερες ζημίες παρά κέρδη. Αυτές οι εξελίξεις τους έκαναν να διερωτώνται αν η στάση, που ως τότε είχαν τηρήσει, ήταν ρεαλιστική ή αν ίσως θα έπρεπε να αρχίσουν να σκέφτονται εναλλακτικές λύσεις. Αυτές συνολικά ήταν τρεις.

Την πρώτη την υποστήριζε ακούραστα, επί χρόνια, ο Δημοσθένης. Σύμφωνα με αυτή, αιτία των αλλεπάλληλων αποτυχιών των Αθηναίων δεν ήταν η πολιτική αντίστασή τους, αλλά τα ανεπαρκή μέσα που είχαν στη διάθεσή τους. Αυτό που έπρεπε επομένως να κάνουν ήταν όχι να εγκαταλείψουν αυτή την πολιτική αλλά να τη συνεχίσουν - και μάλιστα με τόλμη, ενίσχυση των δυνάμεών τους και αυτοθυσία. Συνοψίζοντας τις δύο εναπομείνασες λύσεις αρκούμαι στο να αναφέρω ότι η δεύτερη πρόβλεψε την αναζήτηση συμμάχων στον αγώνα εναντίον του Φιλίππου, ενώ η τρίτη και έσχατη λύση δεν θα μπορούσε να είναι άλλη από τη σύναψη ειρήνης με τον Μακεδόνα βασιλιά, μιας ειρήνης, που θα συνεπαγόταν την αναγνώριση των γεγονότων ως τετελεσμένων. Οι Αθηναίοι αποφασισμένοι να μην επαναλάβουν λάθη του παρελθόντος απέρριψαν την πρώτη λύση και προσανατολίστηκαν διαδοχικά στη δεύτερη και στην τρίτη.

Έτσι ξεκίνησαν άμεσα την αποστολή πρεσβειών στις κυριότερες ελληνικές πόλεις με σκοπό τη συγκρότηση αντιφιλιππικής συμμαχίας, έχοντας ως κυριότερο εμπνευστή της νέας αυτής πρωτοβουλίας τον Εύβουλο. Ο Δημοσθένης δεν συμφώνησε με αυτή την γραμμή προβλέποντας την αποτυχία της, αφού, όπως υποστήριζε οι ίδιοι οι συμπολίτες του δεν είχαν καταβάλει προσπάθειες ανάλογες των δυνατοτήτων τους. Πράγματι, οι εξελίξεις δεν ήταν ευνοϊκές για τους Αθηναίους. Οι περισσότερες πόλεις τις οποίες επισκέφθηκαν αρνήθηκαν να συνάψουν συμμαχία μαζί τους, αφενός διότι δεν είχαν απειληθεί από τον Φίλιππο, ούτε είχαν λόγους να πιστεύουν ότι κινδυνεύουν από αυτόν και αφετέρου, διότι διέβλεπαν ότι μια συμμαχία, με μοναδικό σκοπό την προστασία των αθηναϊκών συμφερόντων, θα προκαλούσε την εχθρότητα του Μακεδόνα βασιλιά.

Μετά την επιστροφή των πρεσβειών στην Αθήνα ήταν πλέον κοινή πεποίθηση όλων των παρατάξεων³¹ ότι η επιδίωξη συνεννόησης με τον Φίλιππο ήταν ο μοναδικός δρόμος που ανοιγόταν μπροστά τους. Έτσι, κατά την αρχή του έτους 346 π.Χ. οι Αθηναίοι ενέκριναν την πρόταση του Φιλοκράτη για αποστολή πρεσβείας στη μακεδονική πρωτεύουσα. Ανάμεσα στα μέλη της ήταν και ο Δημοσθένης με τον Αισχίνη. Ο Δημοσθένης πήρε τελευταίος τον λόγο και σύμφωνα πάντα με τη μαρτυρία του Αισχίνη έχασε τη φωνή του και τον ειρμό των λόγων του με

³¹ Με τη μερίδα των φιλοπολέμων, γύρω από τον Υπερείδη, να έχει περιοριστεί σε μια μικρή μειοψηφία.

αποτέλεσμα να σταματήσει αμήχανος. Παρά την ευγενική ενθάρρυνση του Φιλίππου να ανακτήσει την αυτοπεποίθησή του και να συνεχίσει, απέτυχε και η νέα του απόπειρα.³²

Η παραχή του Δημοσθένη αποδόθηκε από τον Αισχίνη στο γεγονός ότι τα υπό συζήτηση θέματα είχαν εξαντληθεί και ως εκ τούτου ο ίδιος δεν είχε να προσθέσει νέα επιχειρήματα. Η εξήγηση αυτή προϋποθέτει τη μη προβλεπόμενη συμμετοχή του ρήτορα στη συγκεκριμένη συζήτηση αλλά την αιφνίδια παρεμβολή του, προκειμένου να ενισχύσει την επιχειρηματολογία των συναδέλφων του. Καθώς επίσης ήταν συνηθισμένος να προετοιμάζει τους λόγους του με μεγάλη επιμέλεια, κατά την στιγμή αυτή βρέθηκε σε αμηχανία και έχασε την ψυχραιμία του. Δεν θα πρέπει επιπλέον σε καμία περίπτωση να αποκλείσουμε και το ενδεχόμενο της έντονης συναισθηματικής του φόρτισης από την αντιπαράστασή του με τον Φίλιππο, τον οποίο είχε τόσες φορές στο παρελθόν στιγματίσει.

Ο Φίλιππος, ακούγοντας με προσοχή τα αιτήματα των πρέσβων, απάντησε σε έναν φιλικό γενικά τόνο. Οι Αθηναίοι αντιπρόσωποι εκτός του ότι ικανοποιήθηκαν από τις απαντήσεις του υπέκυψαν και στη γοητεία του. Όλοι πλην του Δημοσθένη. Εκείνος κυριεύθηκε από έντονη ανησυχία, όχι μόνο από τις απαντήσεις του Μακεδόνα βασιλιά³³ αλλά κυρίως από την καθ' όλα μαλακή, υποχωρητική και κολακευτική συμπεριφορά των συναδέλφων του. Ωστόσο, όπως υπαγόρευαν οι περιστάσεις, συγκατατέθηκε και ο ίδιος στη συνέχιση των διαπραγματεύσεων, οι οποίες επρόκειτο να διεξαχθούν στην Αθήνα, όπου θα μετέβαινε μακεδονική πρεσβεία. Ύστερα από τις αλλεπάλληλες αποτυχίες που ακολούθησαν κατά τις απόπειρες συμπλησίασης των δύο δυνάμεων που επιχειρήθηκαν, ήρθε στο προσκήνιο η λύση της «κοινής ειρήνης»³⁴ μεταξύ των Αθηναίων και των συμμάχων τους με το κράτος του Φιλίππου. Επρόκειτο για ένα σχέδιο, η υλοποίηση του οποίου άργησε να τεθεί σε εφαρμογή. Αυτό αφενός οφειλόταν στην αδυναμία χάραξης μιας κοινής γραμμής πλεύσης μεταξύ των κυρίαρχων πολιτικών παρατάξεων της Αθήνας και αφετέρου στην αξιοσημείωτη κωλυσιεργία από την πλευρά του Μακεδόνα βασιλιά αναφορικά με την απόσπαση του όρκου του,³⁵ προκειμένου η εν λόγω ειρήνη να προσλάβει έναν έγκυρο χαρακτήρα.

Αντιλαμβανόμενος ο Φίλιππος τον διχασμό της αθηναϊκής κοινής γνώμης αναφορικά με τα ζητήματα της εξωτερικής πολιτικής, καθώς και τη συνεχιζόμενη δυσπιστία του ρεύματος που εκπροσωπούσε ο Δημοσθένης προς το πρόσωπό του, φρόντιζε να πληροφορείται με τη μεγαλύτερη δυνατή ασφάλεια τα αδύνατα σημεία των Αθηναίων γενικά, καθώς και των ατόμων που αποτελούσαν τις εκάστοτε πρεσβείες που στέκονταν μπροστά του.³⁶

³² Worthington (2000), 61-62.

³³ Που ήταν το λιγότερο αόριστες, αν όχι αρνητικές.

³⁴ I.E.E., (2000), τόμος 7, 70.

³⁵ Worthington (2000), 67.

³⁶ Στο σημείο αυτό θα πρέπει να λάβουμε υπόψη την - κάθε άλλο παρά συμφέρουσα για τους ίδιους - συνήθεια των Αθηναίων, να χρησιμοποιούν ως πρέσβεις όχι υπαλλήλους αλλά πολιτικούς άνδρες και συχνότατα διαφορετικών πολιτικών κατευθύνσεων, με δυσμενή, όπως φαίνεται, τις περισσότερες φορές αποτελέσματα.

Μετά τη συσσωρευμένη λαϊκή απογοήτευση απέναντι στα πρόσωπα που επηρέασαν τη διαμόρφωση της αθηναϊκής εξωτερικής πολιτικής κατά τα χρόνια που ακολούθησαν αμέσως μετά το τέλος του Συμμαχικού πολέμου και μέχρι περίπου το 346 π.Χ., οι Αθηναίοι ανέδειξαν στις εκλογές αρχόντων του συγκεκριμένου έτους επιτελείς που ως τότε ανήκαν στην αντιπολίτευση³⁷, ενώ ο Εύβουλος έπαψε να διαδραματίζει τον ενεργό ρόλο που ως τότε κατείχε.

Η πλειοψηφία αρχίζει να ακολουθεί τους υπέρμαχους της φιλοπόλεμης πολιτικής στάσης, όπως τον Υπερείδη και τον Δημοσθένη. Ανάμεσα στους λόγους της επικράτησης κυρίως του τελευταίου συγκαταλέγεται αναμφισβήτητα το γεγονός ότι ο ίδιος άρχισε να συνιστά εγκαίρως την υιοθέτηση μιας περισσότερο αποφασιστικής στάσης απέναντι στον Μακεδόνα βασιλιά, στη γοητεία και στις υποσχέσεις του οποίου αρνήθηκε πεισματικά να υποκύψει.³⁸ Τέλος, παρά τη σταθερή αντιφιλιππική του στάση, φάνηκε ρεαλιστής αποδεχόμενος τη σύναψη ειρήνης, προσπαθώντας παράλληλα να μη διακοπουν οι διαπραγματεύσεις, συγκρατώντας τους συμπολίτες από ασυλλόγιστες πράξεις απόγνωσης.

Εντούτοις, παρά τις όποιες προσπάθειες των φιλιππιζόντων για το αντίθετο, ήταν εμφανές ότι η «Φιλοκράτειος» ειρήνη, που υπογράφηκε την ίδια χρονιά, δεν επρόκειτο να διαρκέσει για πολύ. Η πλειοψηφία των Αθηναίων ύστερα από μερικές παλινδρομήσεις υιοθέτησε στάση δυσπιστίας απέναντι στον Φίλιππο. Συγχρόνως, περιέβαλε με εμπιστοσύνη τους πολιτικούς που επέκριναν το σύμφωνο αυτής της ειρήνης και υποστήριζαν στο εξής είτε την ειρηνική αναθεώρησή του είτε την επανάληψη των εχθροπραξιών με τον Μακεδόνα.³⁹ Μέσα σε αυτό το κλίμα, τα χρόνια που ακολούθησαν από το 346 έως το 342 π.Χ., χαρακτηρίζονταν από επανειλημμένες κρίσεις στις σχέσεις μεταξύ Φιλίππου και Αθηναίων, οι οποίες γρήγορα απέκτησαν ένα πολύ πιο έντονο χαρακτήρα, οδηγώντας στην τελική αναμέτρηση μεταξύ τους.⁴⁰

Οι όποιοι ελιγμοί επιχειρήθηκαν στο μεσοδιάστημα από την πλευρά του Φιλίππου⁴¹ προσέκρουσαν στην αδιάλλακτη στάση των Αθηναίων αντιφιλιππικών.⁴² Εκείνοι, έχοντας σταθεί στο ύψος των όσων διεκήρυσσαν σε περιόδους που ο συσχετισμός των δυνάμεων ήταν

³⁷ Φίλοι του Δημοσθένη.

³⁸ Ωστόσο, όπως πολύ εύστοχα διατυπώνει ο Ryder στο άρθρο του κανείς δεν θα μπορούσε να υποστηρίξει ότι στην περίπτωση του Δημοσθένη έχουμε έναν πολιτικό, ο οποίος διέκρινε την «απειλή» που ο Φίλιππος συνιστούσε για τους συμπολίτες πολύ νωρίτερα από άλλες πολιτικές φιγούρες της εποχής του, Worthington (2000), 45.

³⁹ ό.π., 76.

⁴⁰ Αν επιχειρούσε κανείς να αναζητήσει τη θέση του Δημοσθένη μέσα σε όλο αυτό το κλίμα, θα παρατηρούσε ότι η πολιτική του είχε παραμείνει αμετάβλητη. Παρά την έλλειψη στοιχειωδών ενδείξεων που θα υποδήλωναν μια εχθρική ή τουλάχιστον υπονομευτική στάση του Μακεδόνα βασιλιά απέναντι στους Αθηναίους, κατά τα χρόνια που ακολούθησαν την υπογραφή της ειρήνης μεταξύ τους, ο ρήτορας - πολιτικός εξακολουθούσε με αμείωτη ένταση να εγείρει τη δημόσια ανησυχία των συμπολιτών του σχετικά με τη συνεχιζόμενη μακεδονική απειλή. Εύλογα θα μπορούσε κανείς να συμπεράνει ότι η στάση του αυτή εξυπηρετούσε την όποια στόχευσή του απέναντι στους πολιτικούς του αντιπάλους.

⁴¹ Άλλοτε με την υπόσχεση μικρότερων ή μεγαλύτερων παραχωρήσεων και άλλοτε με την υποτιθέμενη αναγνώριση της αυτονομίας των ελληνικών πόλεων.

⁴² Worthington (2000), 71.

δυσμενέστερος γι' αυτούς, δεν είχαν λόγο να υποχωρήσουν τώρα που σιγά σιγά έβλεπαν να δημιουργείται μια μεγάλη συμμαχία εναντίον του μεγάλου τους «εχθρού». Έτσι, σταθερή πρόταση του Δημοσθένη και των φίλων του ήταν η απόκρουση όλων των προσφορών του Μακεδόνα βασιλιά, όσο δελεαστικές και αν φάνταζαν κάποιες φορές. Σύμφωνα με τα λεγόμενά του, οι αθηναϊκές διεκδικήσεις θα έπρεπε να θεωρούνται από όλους ως αυτονόητα δίκαιες.⁴³

Ανάμεσα στα έτη 342 και 339 π.Χ. η προσοχή του Φιλίππου στράφηκε στη Θράκη, απειλώντας έτσι σε μεγάλο βαθμό τα αθηναϊκά συμφέροντα στη Χερσόνησο και κυρίως την επικοινωνία των Αθηναίων με τον Ελλήσποντο.⁴⁴ Οι Αθηναίοι, ανήσυχοι για την τόσο ζωτική γι' αυτούς περιοχή,⁴⁵ ανέθεσαν τη διοίκηση της άμυνάς της σε έναν ικανό και δραστήριο στρατηγό, τον Διοπείθη. Μια σειρά ωστόσο δικών του, απερίσκεπτων ενεργειών, είχε ως αποτέλεσμα τον τερματισμό της ειρήνης μεταξύ Αθηναίων και Φιλίππου, ο οποίος μάλιστα ζήτησε την άμεση ανάκληση του εν λόγω στρατηγού από την περιοχή.⁴⁶

Η στάση που τήρησαν οι Αθηναίοι απέναντι στον Διοπείθη, ύστερα από την εξαιρετικά αρνητική για τους ίδιους εξέλιξη των γεγονότων, ήταν ιδιαίτερα σκληρή. Αντίθετα ο Δημοσθένης υπερασπίστηκε τον στρατηγό, τονίζοντας στους συμπολίτες τους ότι ο πόλεμος με τον Φίλιππο δεν ήταν ένα τρομακτικό ενδεχόμενο, αλλά μια πραγματικότητα, μέσα στην οποία ήδη ζούσαν για πολύ καιρό, από τη στιγμή που εκείνος εποφθαλμιούσε τη θρακική χερσόνησο και το Βυζάντιο με απώτερο σκοπό του την οικονομική αποδυνάμωση της Αθήνας και τέλος την υποταγή της.⁴⁷ Με την ίδια ευκαιρία ο ρήτορας τους ένεξε για την αδρανή στάση τους, τον ατομικισμό τους καθώς και την απροθυμία τους να επωμισθούν κινδύνους και θυσίες, επισημαίνοντάς τους παράλληλα ότι με τη στάση τους αυτή δεν εμπνέουν την παραμικρή εμπιστοσύνη και συμπάθεια στους υπόλοιπους Έλληνες, γι' αυτό και παρέμεναν απομονωμένοι τη στιγμή που «όφειλαν» να αποτελέσουν παράδειγμα προς μίμηση για τη στάση και των υπολοίπων ελληνικών πόλεων απέναντι στον Φίλιππο.⁴⁸

Μέσα σε αυτό το κλίμα δεν θα πρέπει να μας προκαλεί καμία εντύπωση η θετική στάση που τήρησε ο Δημοσθένης απέναντι στο ενδεχόμενο σύναψης μιας ισότιμης συμμαχίας της πόλης του με τους Ευβοείς. Ο ίδιος είχε πλήρη συναίσθηση ότι είχε πλέον περάσει η εποχή κατά την οποία οι Αθηναίοι μπορούσαν να κατέχουν τα πρωτεία μέσα σε μια συμμαχία. Προκειμένου να σχηματιστεί τώρα ένας αντιφιλιππικός συνασπισμός, έπρεπε οι συμπολίτες του να παραιτηθούν από οποιαδήποτε τέτοια διεκδίκηση. Έτσι κι έγινε. Η νέα τακτική των Αθηναίων δικαιώθηκε από τα πράγματα, με τη συσπείρωση των Ελλήνων που αποφάσιζαν να αντισταθούν στον Φίλιππο.

⁴³ Για περισσότερες πληροφορίες βλ. Worthington (2000), 74-75.

⁴⁴ I.E.E., (2000), τόμος 7, 81-82.

⁴⁵ Βλ. Sealey (1993), 26.

⁴⁶ Πιο αναλυτικά βλ. Worthington (2000), 77.

⁴⁷ ό.π., 77.

⁴⁸ ό.π., 78.

Διερευνώντας κανείς ενδελεχέστερα τη συμβολή του Δημοσθένη στη δημιουργία του πρώτου, οργανωμένου αντιφιλιππικού συνασπισμού, θα πρέπει να σταθεί στα ακόλουθα: ήταν εκείνος που υποστήριξε ένθερμα στην Εκκλησία του Δήμου την αποστολή πρεσβειών στην Πελοπόννησο και στη δυτική Ελλάδα, στα νησιά της Χίου και της Ρόδου, στην πόλη του Βυζαντίου αλλά και στη Θεσσαλία.⁴⁹ Συγχρόνως τόνισε ότι έπρεπε πάση θυσία οι Αθηναίοι να επιδιώξουν και τη συνεργασία του Μ. Βασιλέως εναντίον του Μακεδόνα βασιλιά, αποβάλλοντας προκαταλήψεις ετών αναφορικά με τον χαρακτηρισμό του *βαρβάρου* ή του «κοινού εχθρού όλης της Ελλάδας», που από καιρού εις καιρό έσπευδαν να του αποδώσουν.⁵⁰

Κατά την ίδια περίοδο οι φιλιππίζοντες στην Αθήνα, στην προσπάθειά τους να αποδυναμώσουν τις όποιες απόπειρες προσέγγισης του Μ. Βασιλιά από τους συμπολίτες τους, διέδιδαν ότι οι επικεφαλής της αντιμακεδονικής παράταξης, Δημοσθένης και Υπερείδης είχαν καταστεί αντικείμενα εξαγοράς από τον Πέρση βασιλιά. Παρ' όλα ταύτα τον Μάρτιο του 340 π.Χ. συγκεντρώθηκαν στην Αθήνα αντιπρόσωποι από τις περισσότερες ελληνικές πόλεις και αποφασίστηκε η σύναψη αμυντικής συμμαχίας μεταξύ τους, η οποία θα είχε ως θεμελιώδη όρο την ισότιμη θέση όλων των μελών της. Η αθηναϊκή εκκλησία αναγνώρισε ότι το έργο αυτό οφειλόταν στον Δημοσθένη γι' αυτό και αποφασίστηκε να του απονεμηθεί τιμητικά ένα χρυσό στεφάνι.⁵¹

Ο Φίλιππος, όπως ήταν φυσικό, δεν θα μπορούσε να μείνει αδρανής απέναντι στον εχθρικό αυτό συνασπισμό, από τη στιγμή μάλιστα που ο ίδιος, όντας απασχολημένος στη Θράκη, δεν μπορούσε να λάβει δράση εναντίον του και φοβόταν περισσότερο από οτιδήποτε άλλο την ενδεχόμενη προσχώρηση των Βοιωτών σε αυτόν. Μελετώντας με ψυχραιμία την κατάσταση αυτή ο Δημοσθένης κατέληξε στη διαπίστωση ότι η πιο συμφέρουσα εξέλιξη για τους ίδιους τη στιγμή αυτή θα ήταν να επιτύχουν μια τέτοια συμμαχία με τους Θηβαίους και μάλιστα στον συντομότερο δυνατό χρόνο.

Ενεργώντας με την ίδια ακριβώς στόχευση και οι δύο δυνάμεις απέστειλαν συγχρόνως πρέσβεις στην πόλη της Θήβας. Ανάμεσα στα μέλη της αθηναϊκής πρεσβείας μάλιστα συγκαταλεγόταν και ο Δημοσθένης. Οι προτάσεις του Φιλίππου στους Βοιωτούς ήταν πολύ δελεαστικές. Και οι προτάσεις όμως που διατύπωσε ο Δημοσθένης δεν ήταν λιγότερο ευνοϊκές γι' αυτούς. Οι τελευταίοι, πεπεισμένοι ότι θα γίνονταν και πάλι μια μεγάλη δύναμη ανακτώντας τη χαμένη τους επιρροή στις γύρω περιοχές, αποφάσισαν τη σύναψη συμμαχίας με τους Αθηναίους.⁵² Τα αποτελέσματα του χειμερινού πολέμου που ακολούθησε άφησαν τις δύο συμμαχικές δυνάμεις ικανοποιημένες, αφού ο Φίλιππος είχε αναχαιτιστεί και ο αθηναϊκός στόλος κυριαρχούσε στο Αιγαίο.

⁴⁹ Ο ίδιος μάλιστα, μαζί με τον Υπερείδη αποτέλεσαν μέλη των πρεσβειών αυτών.

⁵⁰ I.E.E., (2000), τόμος 7, 83.

⁵¹ Worthington (2000), 79.

⁵² ό.π., 81.

Οι νέες ισορροπίες ωστόσο έμελλε να ανατραπούν εκ νέου πολύ σύντομα. Ο Μακεδόνας βασιλιάς, έχοντας στο πλευρό του τον αξιόμαχο γιο του Αλέξανδρο, σημείωσε μια συντριπτική νίκη εναντίον των αντιπάλων του κατά το έτος 338 π.Χ. στη Χαιρώνεια της Βοιωτίας. Έτσι, μετά από πολλά έτη αιματηρών συγκρούσεων και έντονων διπλωματικών διαβουλεύσεων ο μονάρχης της Μακεδονίας κατόρθωσε να καθυποτάξει και τους τελευταίους πυλώνες αντίστασης στα σχέδιά του για την επικράτηση στον ελλαδικό χώρο. Στο εξής η συνθηκολόγηση με τον νέο κυρίαρχο των πολιτικών πραγμάτων στην Ελλάδα ήταν μονόδρομος για τους Αθηναίους.

Αλέξανδρος και Αθήνα

Μετά τον αιφνίδιο θάνατο του Φιλίππου ως άξιος συνεχιστής του έργου του αναδείχθηκε ο γιος του Αλέξανδρος. Αντιλαμβανόμενος ο ίδιος ότι ήταν υποχρεωμένος να δράσει και μάλιστα αστραπιαία, επέδειξε ιδιαίτερη σύνεση και διπλωματικότητα.⁵³ Κίνησε με στρατό προς τη νότια Ελλάδα, επιθυμώντας απλώς να κάνει επίδειξη της δύναμής του και θέλοντας να αποφύγει πάση θυσία την οποιαδήποτε σύγκρουση.⁵⁴ Ο πολεμικός πυρετός που είχε κυριεύσει ως εκείνη τη στιγμή τους Αθηναίους και τους Θηβαίους κόπασε.

Οι Αθηναίοι μάλιστα από φόβο μήπως δεχθούν αιφνιδιαστική επίθεσή του πήραν διάφορα μέτρα, όπως ήταν η επιδιόρθωση των τειχών. Από τις ενέργειές τους φαίνεται πως και δική τους πρόθεση ήταν η αποφυγή της ρήξης με τον Αλέξανδρο. Μια ακόμα κίνηση προς την κατεύθυνση αυτή ήταν και η αποστολή πρεσβείας προς τον νεαρό ηγεμόνα, μέλος της οποίας αρχικά είχε οριστεί και ο Δημοσθένης. Ο ίδιος ωστόσο αποφάσισε ότι δεν επιθυμούσε να φέρει εις πέρας αυτή την αποστολή γι' αυτό και αποχώρησε πριν η πρεσβεία φτάσει στον προορισμό της. Οι πιθανές εξηγήσεις που δόθηκαν στην ενέργειά του αυτή είναι είτε ότι υποχώρησε από φόβο⁵⁵, είτε ότι ήθελε να διαφυλαχθεί ακέραιος απέναντι στον Μ. Βασιλιά απ' τον οποίο φέρεται να είχε δεχθεί μεγάλα χρηματικά ποσά προκειμένου να ακολουθεί σταθερή πολιτική εναντίον των Μακεδόνων.

Ο Αλέξανδρος ωστόσο, στο νέο συνέδριο που συγκάλεσε στην Κόρινθο την ίδια περίοδο (335 π.Χ.), κατόρθωσε να επιτύχει αυτό που δεν πρόλαβε ο πατέρας του, να ενώσει όλους τους Έλληνες υπό την κυριαρχία του εναντίον των Περσών και να προχωρήσει έτσι απερίσπαστος

⁵³ Προσόντα που κατείχε στον ίδιο αν όχι σε μεγαλύτερο βαθμό από τον πατέρα και προκάτοχό του στον μακεδονικό θρόνο.

⁵⁴ Worthington (2000), 91.

⁵⁵ Λόγω της μακροχρόνιας και σφοδρής αντιμακεδονικής πολιτικής του.

στην προετοιμασία της εκστρατείας του στην Ασία, έχοντας προηγουμένως φροντίσει να διασφαλίσει απολύτως τα νώτα του.⁵⁶

Στο διάστημα βέβαια που ο νεαρός βασιλιάς προσπαθούσε να υποτάξει τα βαρβαρικά φύλα της Χερσονήσου του Αίμου, οι Πέρσες, ανήσυχτοι για τη συνέχιση της παραμονής του μακεδονικού εκστρατευτικού σώματος στη Μ. Ασία, προσπάθησαν με κάθε τρόπο να εξαγοράσουν τις ελληνικές πόλεις. Ορισμένες από αυτές, μεταξύ των οποίων και η Σπάρτη αποδέχθηκαν τα βαρβαρικά χρήματα, ενώ άλλες, όπως η Αθήνα αρνήθηκαν να τα δεχθούν. Ωστόσο σύμφωνα με αμφισβητούμενες πηγές της εποχής, ο Δημοσθένης, ως ιδιώτης, είχε ήδη έρθει σε συνεννοήσεις με τους Πέρσες και είχε λάβει το ποσό των τριακοσίων ταλάντων, προκειμένου να το χρησιμοποιήσει στον αγώνα του εναντίον των Μακεδόνων.⁵⁷

Πολύ γρήγορα, λόγω της μακροχρόνιας απουσίας του Αλεξάνδρου στους αγώνες του με τα βόρεια βαρβαρικά κράτη, άρχισαν να διαδίδονται φήμες σχετικές με τον αιφνίδιο θάνατό του στο πεδίο της μάχης. Ο Δημοσθένης μάλιστα παρουσίαζε «μάρτυρες» που διαβεβαίωναν ότι είχαν πολεμήσει στο πλευρό του Μακεδόνα βασιλιά στη μοιραία γι αυτόν μάχη και επιβεβαίωναν την ορθότητα των φημών. Αυτή η αναγγελία ήταν αρκετή ώστε να πυροδοτήσει την άμεση αντίδραση των αντιμακεδονικών παρατάξεων στις διάφορες πόλεις. Στην Αθήνα η αντιμακεδονική κίνηση ήταν ιδιαίτερα έντονη, με την παράταξη των φιλοπόλεμων Αθηναίων να έχει πειστεί από τον Δημοσθένη να συνδράμει τους Θηβαίους στην εξέγερσή τους, η οποία βρισκόταν ήδη σε εξέλιξη.

Επιστρέφοντας ωστόσο σώος από την εκστρατεία του αυτή ο Αλέξανδρος, ανέθεσε στους εκπροσώπους του Συνεδρίου της Κορίνθου την παραδειγματική τιμωρία των αποστατών. Έτσι, η πόλη της Θήβας ισοπεδώθηκε και οι κάτοικοί της πωλήθηκαν ως δούλοι. Ο νεαρός ηγεμόνας ήθελε να καταστήσει σαφές ότι, από τη στιγμή που ετοιμαζόταν για μια νέα, τόσο σημαντική εκστρατεία, που θα τον κρατούσε μακριά από την Ελλάδα για καιρό, δεν ήταν διατεθειμένος στο εξής να ανεχθεί την παραμικρή αποστασία άλλων πόλεων. Η είδηση της καταστροφής της πανάρχαιας αυτής πόλης έφτασε στην Αθήνα από ορισμένους Θηβαίους που είχαν κατορθώσει να ξεφύγουν. Κατάπληκτοι (και τρομοκρατημένοι) οι Αθηναίοι αποφάσισαν την αποστολή πρέσβων φιλικά διακείμενων προς τους Μακεδόνες, με σκοπό να συγχαρούν τον Αλέξανδρο για τις πρόσφατες πολεμικές του επιτυχίες αλλά και για την «δίκαιη» τιμωρία των αποστατών Θηβαίων.

Ο νεαρός βασιλιάς αντέδρασε με ιδιαίτερα περιφρονητικό τρόπο απέναντι στη μικροπρεπή αυτή στάση της άλλοτε κραταιής Αθήνας. Παρ' όλα αυτά φάνηκε διαλλακτικός με τους Αθηναίους, απαιτώντας μόνο να του παραδοθούν οι αρχηγοί της αντιμακεδονικής παράταξης, μεταξύ των οποίων και ο Δημοσθένης, ο Λυκούργος και ο Υπερείδης. Η απαίτησή του αυτή προκάλεσε ταραχή στην Εκκλησία του Δήμου. Παρά την εξαιρετικά δυσμενή θέση στην οποία βρίσκονταν οι Αθηναίοι, δεν ήταν διατεθειμένοι να δεχθούν τέτοιο εξευτελισμό του κύρους της

⁵⁶ Worthington (2000), 92.

⁵⁷ I.E.E., (2000), τόμος 10, 34.

πόλης τους. Ως εκ τούτου αποφασίστηκε να μην παραδοθεί κανείς και να σταλεί δεύτερη πρεσβεία στον Αλέξανδρο.

Παρ' όλη την οργή του εκείνος τελικά δέχθηκε να συνδιαλεχτεί με τους Αθηναίους, θέλοντας να αποφύγει με κάθε τρόπο τον εξευτελισμό της υπερήφανης αυτής πόλης· κάτι που θα μπορούσε να αποτελέσει την αιτία πιθανής μελλοντικής συνεργασίας της με τους Πέρσες, κατά τη διάρκεια της μακροχρόνιας εκστρατείας του στην Ασία. Ένας επιπλέον λόγος ύψιστης πολιτικής σημασίας ήταν φυσικά και το γεγονός ότι, ως πόλη, η Αθήνα εξακολουθούσε να αποτελεί μια υπολογίσιμη ναυτική δύναμη και γι' αυτό δεν θα έπρεπε σε καμία περίπτωση να διάκειται εχθρικά απέναντί του. Προτίμησε έτσι να δείξει μεγαλοψυχία συγχωρώντας τους, αποδεικνύοντας για μια ακόμη φορά τον σεβασμό που έτρεφε γι' αυτούς αλλά και την ορθή πολιτική του κρίση.

Ύστερα από αυτή την εξέλιξη ήταν αναμενόμενο, επιφανειακά τουλάχιστον, η πολιτική της Αθήνας απέναντι στο μακεδονικό κράτος να αλλάξει. Η άλλοτε ηγετική αυτή δύναμη άρχισε να φαίνεται περισσότερο ευέλικτη και οι αντιμακεδονικοί άρχισαν να μετριάζουν τους τόνους τους. Ο Δημοσθένης, ο Υπερείδης και ο Λυκούργος, πιστοί πάντοτε στις παλιές τους απόψεις, διατήρησαν άσβεστο το μίσος τους για τους Μακεδόνες αλλά, φανερά τουλάχιστον, δεν εκφράζονταν πια. Έτσι η Αθήνα, σε αντίθεση με άλλες ελληνικές πόλεις προσπάθησε, με βάση τη μεγάλη πολιτική της πείρα, να προσαρμοστεί στη νέα κατάσταση με την καθημερινότητα των πολιτών της να μην επηρεάζεται ουσιαστικά. Το μόνο που μπορεί να θεωρήσει κανείς ότι περιορίστηκε σημαντικά λόγω της αύξησης της μακεδονικής επιρροής ήταν η δραστηριότητά της στην άσκηση της εξωτερικής πολιτικής.

Η Αθήνα κατά τη διάρκεια της εκστρατείας του Αλεξάνδρου στην Ασία

(334-323 π.Χ.)

Ενώ οι κατακτήσεις του Μ. Αλεξάνδρου στον ασιατικό χώρο θεμελίωναν μια απέραντη αυτοκρατορία, στον ελλαδικό χώρο, και μάλιστα στους κόλπους της Συμμαχίας της Κορίνθου, που τυπικά τουλάχιστον εξέφραζε την πανελλήνια ενότητα, εξακολουθούσαν οι αντιθέσεις των πόλεων μεταξύ τους. Στις πόλεις εκείνες, που έβλεπαν μειωμένη την ανεξαρτησία τους, οι ισχυρές αντιμακεδονικές παρατάξεις υποστήριζαν ότι η «*πανελλήνια ενότητα*» δεν ήταν παρά το πρόσχημα για την μακεδονική κυριαρχία στον ελλαδικό χώρο.

Η ειρήνη, που, φαινομενικά τουλάχιστον, είχε αποκατασταθεί μετά τις τελευταίες στρατηγικές κινήσεις του Αλεξάνδρου, αποδείχθηκε πως είχε έναν ιδιαίτερα εύθραυστο χαρακτήρα. Συντηρούνταν από το δέος που προκαλούσε η μακεδονική δύναμη και τις αλληλοσυγκρουόμενες φιλοδοξίες που έτρεφαν οι ηγέτιδες ελληνικές δυνάμεις, όπως η Αθήνα και η Σπάρτη μεταξύ τους. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η απόπειρα της τελευταίας, υπό την καθοδήγηση του βασιλιά της Άγη, να εξεγερθεί με όλο τον στρατό της εναντίον του Αντιπάτρου την άνοιξη του 331 π.Χ. Η μάχη ήταν ιδιαίτερα σκληρή και η έκβαση του όλου πολέμου που είχε ξεσπάσει στην Πελοπόννησο, εξαρτιόταν απόλυτα από τη συμμετοχή των Αθηναίων, που την εποχή εκείνη είχαν συγκροτήσει ισχυρό στρατό και στόλο.

Η πολυπόθητη ωστόσο συνεργασία των δύο ισχυρών ελληνικών δυνάμεων δεν επετεύχθη. Καθοριστικός στην εξέλιξη αυτή ήταν ο ρόλος του Δημοσθένη με την εξαιρετικά αρνητική του στάση, αφού δεν εννοούσε να υποτάξει την Αθήνα στην υπηρεσία των σπαρτιατικών σχεδίων, πιθανότατα επειδή είχε αξιολογήσει πιο σωστά τη μεγάλη δύναμη του μακεδονικού παράγοντα. Έτσι, το φθινόπωρο του ίδιου έτους ο σπαρτιατικός και ο συμμαχικός στρατός κατατροπώθηκαν από την πανίσχυρη στρατιωτική δύναμη του Αντιπάτρου.

Εντούτοις, παρά την άρνησή τους να συμπράξουν στον πόλεμο του Άγη, οι Αθηναίοι εξακολουθούσαν να ελπίζουν ότι η πόλη τους θα αποκαθιστούσε την παλιά ηγετική της θέση και προετοιμάζονταν για την κατάλληλη ευκαιρία, που θα τους επέτρεπε να αποτινάξουν τη μακεδονική κυριαρχία από τη Νότια Ελλάδα. Διατηρώντας ζωντανή στη μνήμη τους την πνευματική και οικονομική αίγλη του ένδοξου παρελθόντος, οι Αθηναίοι διέβλεπαν πως, μετά τις ταπεινώσεις που είχαν υποστεί κατά τα τελευταία χρόνια από τους Μακεδόνες στον τομέα της εξωτερικής πολιτικής τους, ήταν περισσότερο συμφέρον γι' αυτούς να αποφύγουν οποιαδήποτε ανοιχτή ρήξη μαζί τους. Αντιθέτως θα ήταν φρονιμότερο να εκμεταλλευτούν την ολοφάνερη ανοχή, αν όχι εύνοια, του νεαρού ηγεμόνα προς αυτούς και συγχρόνως να επιδοθούν στην ανασύσταση των δυνάμεών τους.⁵⁸

Η επιδίωξη του κοινού συμφέροντος ήταν αυτή που, ανέλπιστα, οδήγησε τις αντίπαλες παρατάξεις που κυριαρχούσαν στο πολιτικό προσκήνιο, να χαράξουν μια παράλληλη πολιτική

⁵⁸ I.E.E., (2000), τόμος 10, 213.

γραμμή. Έτσι, τόσο οι διαλλακτικοί ολιγαρχικοί φιλομακεδόνες όσο και οι αδιάλλακτοι, συνιστούσαν πλήρη υποταγή στο καθεστώς της Συμμαχίας. Από την άλλη πλευρά, ο επικεφαλής των μετριοπαθών δημοκρατικών, συνετός Λυκούργος⁵⁹ ήταν υπέρμαχος της συστηματικής περισυλλογής. Την ίδια στιγμή τα πολεμικά κηρύγματα του αδιάλλακτου αντιμακεδόνα Υπερείδη δεν έβρισκαν πια καμία απήχηση, αφού όλοι οι κυριότεροι πολιτικοί παράγοντες, για διαφορετικούς λόγους ο καθένας, επεδίωκαν με κάθε τρόπο την ειρήνη. Κάτι τέτοιο, ύστερα από κοινή παραδοχή όλων, θα επιτυγχανόταν μόνο με την ανάληψη της διοίκησης της πόλης από έναν συνασπισμό των διαφόρων πολιτικών μερίδων, με πνεύμα αμοιβαίων υποχωρήσεων και άμεσο στόχο την αναβίωση της αθηναϊκής ισχύος.

323 π.Χ. και εξής

Όλα αυτά τα σχέδια βέβαια επρόκειτο να ανατραπούν για μία ακόμα φορά μετά τον θάνατο του Μ. Αλεξάνδρου και την ανακατάταξη των δυνάμεων που εκείνος πυροδότησε. Οι διάδοχοί του αναλαμβάνουν να μοιράσουν την τεράστια αυτοκρατορία του ως οι νέοι βασιλείς, γεγονός που τους φέρνει αντιμέτωπους με τους στρατηγούς της Μακεδονίας και δημιουργεί σιγά σιγά ένα αγεφύρωτο χάσμα μεταξύ τους. Η διαχωριστική αυτή γραμμή μεταξύ της κεντρικής εξουσίας και των εκτελεστών της ωστόσο, θα όριζε και τις τύχες των ελληνικών πόλεων, οι οποίες στο εξής θα έπρεπε να εξαρτώνται μόνο από τους βασιλείς.

Επρόκειτο για ένα σχέδιο αρκετά φιλόδοξο από μακεδονικής πλευράς και οι δυσκολίες της εφαρμογής δεν άργησαν να φανούν. Οι Αθηναίοι στράφηκαν αμέσως προς τους βασιλείς και κυρίως τον Πολυπέρχοντα, υπενθυμίζοντάς τους την υπογεγραμμένη στο παρελθόν «*αυτονομία των Ελλήνων*». Φαίνεται μάλιστα ότι στο πλευρό τους είχαν έναν ιδιαίτερα ισχυρό σύμμαχο, την μητέρα του Αλεξάνδρου Ολυμπιάδα, η ανάμειξη της οποίας στα πολιτικά πράγματα ήταν ιδιαίτερα ενεργή κατά την περίοδο αυτή.

Πολύ γρήγορα εντούτοις επρόκειτο να αντιληφθούν ότι «*παιζόταν*» ένα ιδιαίτερα άσχημο διαπραγματευτικό παιχνίδι σε βάρος τους, γεγονός που συνεπαγόταν ένα κάθε άλλο παρά ευνοϊκό μέλλον γι' αυτούς. Έτσι, αποφάσισαν να εξεγερθούν, να καθαιρέσουν τους άρχοντες και να ανεβάσουν στην εξουσία τους ακραιφνέστερους δημοκρατικούς, που είχαν επανέλθει στην πόλη από την εξορία ύστερα από απόφαση του Πολυπέρχοντα.⁶⁰ Η νέα κατάσταση βέβαια

⁵⁹ Ανέλαβε τη θέση αυτή από τη στιγμή της σιωπηρής απόσυρσης του Δημοσθένη, που ωστόσο δεν έπαψε ποτέ να επηρεάζει τη χάραξη της πολιτικής γραμμής του κόμματός του και να μετέχει ενεργά στα εκάστοτε πολιτικά ζητήματα που ανέκυπταν.

⁶⁰ Ι.Ε.Ε., (2000), τόμος 10, 257.

επρόκειτο να ανατραπεί για μια ακόμα φορά, όταν έφτασε στην πόλη ο Κάσσανδρος, με ιδιαίτερα επιθετικές διαθέσεις.

Οι συγκρούσεις του με τον Πολυπέρχοντα οδήγησαν σε αποτυχίες του τελευταίου και στην απόπειρα ανάληψης του ελέγχου της πόλης από τον Κάσσανδρο. Στην πίεση αυτή που τους ασκήθηκε οι Αθηναίοι αντέταξαν άμυνα ως την άνοιξη του 317 π.Χ., όντας όμως ανεπαρκέστατοι απέναντί του αποφάσισαν να διαπραγματευτούν. Ο Κάσσανδρος με το πέρας των διαπραγματεύσεων συνήψε ειρήνη με τους Αθηναίους, με τη συμφωνία να κρατήσουν την πόλη τους και τα πλοία τους και να είναι πάντοτε φίλοι και σύμμαχοί του. Το πολίτευμα έγινε και πάλι τιμοκρατικό και ο Κάσσανδρος ανέλαβε να ορίσει έναν «επιμελητή της πόλης», αξίωμα που ανέθεσε στον περιπατητικό φιλόσοφο και πολιτικό Δημήτριο Φαληρέα, ο οποίος επέδειξε σχετικά μετριοπαθή στάση κατά την περίοδο της διακυβέρνησής του, επιδιώκοντας παράλληλα να επιβάλει αθόρυβα ένα καθεστώς προσωπικής κυριαρχίας.

Όπως προαναφέρθηκε, οι πρωταγωνιστές του μεγάλου αγώνα, που άρχισε αμέσως μετά τον θάνατο του Μ. Αλεξάνδρου, πολέμησαν κυρίως μεταξύ τους είτε για την κυριαρχία ολόκληρης της αλεξανδρινής αυτοκρατορίας είτε για την εξασφάλιση όσο το δυνατόν μεγαλύτερου μεριδίου της. Ύστερα από έναν αδιάλειπτο δωδεκαετή πόλεμο σε όλες σχεδόν τις περιοχές του κράτους (323-311 π.Χ.), επιτεύχθηκε μια κάποιου είδους ισορροπία των αντιμαχόμενων δυνάμεων και οι πολεμικές επιχειρήσεις κόπασαν. Έτσι υπογράφηκε συνθήκη ειρήνης μεταξύ τους, ένας εκ των όρων της οποίας ήταν και η αυτονομία των Ελλήνων. Κάτι τέτοιο ωστόσο στην Ευρώπη δεν εφαρμόστηκε ποτέ.⁶¹ Ουσιαστικά επρόκειτο για μια ειρήνη που απλώς επικύρωνε τον διαμελισμό του κράτους αυτού, ενώ η νέα πολιτική κατάσταση που προέκυπτε ανταποκρινόταν στην ισορροπία δυνάμεων μεταξύ των Διαδόχων.

Η γνωστή δράση του Πτολεμαίου⁶² αλλά και του Κασσάνδρου στον ελληνικό χώρο το 308 π.Χ. έγινε αφορμή για μια ακόμα άφιξη στην πόλη των Αθηνών, της κυριότερης βάσης του τελευταίου, αυτή τη φορά από τον Αντίγονο. Η εσωτερική κατάσταση στην Αθήνα κατά την περίοδο αυτή θα μπορούσε να χαρακτηριστεί τεταμένη αν λάβουμε υπ' όψιν τη διακυβέρνησή της από τον Δημήτριο Φαληρέα, που ναι μεν γινόταν με τρόπο συνετό, δεν μπορούσε όμως την ίδια στιγμή να είναι και ευχάριστη στους Αθηναίους, που περισσότερο από όλους τους άλλους Έλληνες επιθυμούσαν την αυτονομία. Ο Δημήτριος κυβερνούσε σύμφωνα με τις οδηγίες του Κασσάνδρου, με την αμετάβλητη εξωτερικά μορφή της δημοκρατίας και την συντηρούμενη με ιδιαίτερη επιμέλεια επίφαση, ότι η εμπιστοσύνη των πολιτών ήταν εκείνη που τον είχε τοποθετήσει στη συγκεκριμένη θέση και τον διατηρούσε σε αυτή.

Το έργο της «απελευθέρωσης» της πόλης από τη διακυβέρνηση του Δημητρίου Φαληρέα επρόκειτο να αναλάβει, ως επί το πλείστον, ο Δημήτριος, ο μετέπειτα επονομαζόμενος «Πολιορκητής», γιος του Αντιγόνου λόγω της προχωρημένης πια ηλικίας του πατέρα του. Οι Αθηναίοι, με επικεφαλής τον Δημήτριο Φαληρέα, δεν κατόρθωσαν να αντιτάξουν

⁶¹ Βλ. την παραμονή της φρουράς του Κασσάνδρου στην Αθήνα.

⁶² Ως ο αυτοαποκαλούμενος «ελευθερωτής των ελληνικών πόλεων», Ι.Ε.Ε., (2000), τόμος 10, 23.

αποτελεσματική αντίσταση και έτσι η πόλη, που είχε στερηθεί, επί δεκαπέντε περίπου χρόνια, την ελευθερία της ήταν πια οριστικά; αυτόνομη. Το νέο αυτό μέλλον ωστόσο κάθε άλλο παρά οριστικά διασφαλισμένο ήταν. Μόλις μερικά χρόνια αργότερα το 304 π.Χ. κι ενώ ο Δημήτριος είχε εγκαταλείψει την Αθήνα το 306 π.Χ., η πόλη δέχτηκε εκ νέου εισβολή από τον Κάσσανδρο, που άρχισε να την πολιορκεί. Γρήγορα έγινε αντιληπτή από τους Αθηναίους η άμεση ανάγκη επιστροφής και σύμπραξης του Δημητρίου προκειμένου να αποκρουστεί για μια ακόμα φορά ο κίνδυνος. Έτσι και συνέβη. Το καλοκαίρι του ίδιου χρόνου η άφιξη του Δημητρίου ανάγκασε τον Κάσσανδρο να λύσει την πολιορκία των Αθηνών και να αποσυρθεί στις Θερμοπύλες.

Η επιστροφή αυτή του Δημητρίου στην Αθήνα δεν έμελλε να έχει έναν σύντομο χαρακτήρα, αφού μετά την απόκρουση του Κασσάνδρου παρέμεινε να διαχειριμάσει εκεί. Η διαμονή του στην πόλη παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, όχι τόσο για τη δράση του ίδιου, όσο για την επίδραση που είχε η παρουσία του στην πολιτική ζωή των Αθηναίων. Μετά την εκδίωξη του Δημητρίου του Φαληρέα σχηματίστηκαν στην Αθήνα δύο πολιτικές παρατάξεις: η μία με αρχηγό τον ανιψιό του Δημοσθένη Δημοχάρη, που επιθυμούσε να συνεχίσει την ένδοξη παράδοση της πόλης και υποστήριζε την πλήρη ανεξαρτησία της και η άλλη με αρχηγό κάποιον Στρατοκλή, που επεδίωκε την εύνοια του Δημητρίου, κυρίως για την ικανοποίηση προσωπικών συμφερόντων.

Όπως είναι ευνόητο, η παρουσία του Δημητρίου ενίσχυσε τη θέση του Στρατοκλή, που δεν παρέλειψε να δείξει την ευγνωμοσύνη του γι' αυτό με κακόγουστες εκδηλώσεις αφοσίωσης ολόκληρης της πόλης.⁶³

Ο Δημήτριος θα μπορούσε να είχε αρνηθεί τέτοιου είδους τιμές χωρίς να μειωθεί το γόητρό του ή η επιρροή που ασκούσε στην πόλη. Αντιθέτως, όχι μόνο δεν έκανε κάτι τέτοιο, αλλά και υποστήριζε φανερά τα πρόσωπα αυτά με την ενεργό ανάμειξή του στην εσωτερική πολιτική ζωή της πόλης. Μάλιστα, όπως αναφέρουν οι ιστορικοί, όταν η Εκκλησία του Δήμου απαγόρευσε στους πολίτες να καταφεύγουν στον Δημήτριο για προσωπικές τους υποθέσεις, εξοργίστηκε τόσο, ώστε όχι μόνο ακύρωσε τη σχετική απόφαση, αλλά έδωσε εντολή να θανατωθούν η να εξοριστούν εκείνοι που πρότειναν το μέτρο αυτό.⁶⁴ Με τη συναίνεσή του εξορίστηκαν επίσης τα καλύτερα δημοκρατικά στοιχεία και ο ίδιος ο Δημοχάρης. Αυτό ωστόσο που προκαλεί τη μεγαλύτερη εντύπωση είναι το γεγονός ότι παρά την ανάμειξή του στα πολιτικά πράγματα των Αθηναίων, τα συνθήματα περί «ελευθερίας» και «δημοκρατίας» που χρησιμοποιούσε ο Δημήτριος εξακολουθούσαν να βρίσκουν απήχηση σε πολλούς Έλληνες της κυρίως Ελλάδας.

Σε ένα σχετικά σύντομο χρονικό διάστημα εντούτοις επρόκειτο να φανεί, ότι η περιβόητη κυριαρχία του στις περιοχές αυτές δεν στηριζόταν σε τόσο ακλόνητα θεμέλια. Ενώ ο ίδιος βρισκόταν στη Θράκη, οι Βοιωτοί, όπως και στο παρελθόν, επαναστάτησαν για μια ακόμα φορά εναντίον του και το παράδειγμά τους ακολούθησαν οι Αθηναίοι. Επρόκειτο βέβαια για δύο αποτυχημένες εξεγέρσεις οι κύριοι υποκινητές των οποίων είτε καταδικάστηκαν σε θάνατο είτε

⁶³ Όπως ήταν η θεοποίηση του Δημητρίου και του πατέρα του.

⁶⁴ Ι.Ε.Ε., (2000), τόμος 10, 33.

εξορίστηκαν. Η αμέσως επόμενη ενέργεια του Δημητρίου ήταν να διατάξει την επάνοδο των ολιγαρχικών⁶⁵ στην πόλη και, ως φυσικό επακόλουθο, να καταλύσει το δημοκρατικό πολίτευμα.

Η μοίρα του όμως ήταν προδιαγεγραμμένη. Μέσα στο επόμενο διάστημα χάνοντας τους Μακεδόνες συμμάχους του, έχασε όχι μόνο την επιρροή του στις περιοχές της κυρίως Ελλάδας αλλά και τη θέση του στον μακεδονικό θρόνο. Οι Αθηναίοι με τη σειρά τους, έχοντας τη βοήθεια του στόλου του Πτολεμαίου και αρχηγό τους τον Ολυμπιόδωρο εξεγέρθηκαν εναντίον του, απέκλεισαν τη φρουρά του και τον ανάγκασαν να παραδοθεί, συνάπτοντας παράλληλα συμμαχία με τον σατράπη της Αιγύπτου.

Διατυπώνοντας μια γενικότερη κρίση επί του προβλήματος της ανεξαρτησίας των ελληνικών πόλεων στη διάρκεια του 4^{ου} αι. π. Χ., φαινόμενο που εντάθηκε ιδιαίτερα κατά την εποχή των διαδόχων του Μ. Αλεξάνδρου, αξίζει να σημειώσουμε ότι η γεωγραφική τους θέση ήταν εκείνη που πυροδοτούσε την επιθυμία των εκάστοτε «προστατών» τους να τις θέσουν υπό την άμεση επιρροή τους. Κάτι τέτοιο αφενός θα εξασφάλιζε στους τελευταίους την υποστήριξη των πόλεων αυτών, στους πολέμους προς τους αντιπάλους τους, ενώ συγχρόνως θα λειτουργούσε και ως παράγοντας εδραίωσης της κυριαρχίας τους.

Κάθε φορά επομένως που η διατήρηση της ανεξαρτησίας μίας ή και περισσότερων από αυτές τις πόλεις ερχόταν σε αντίθεση με την πολιτική των Διαδόχων και η αντίθεση αυτή έπαιρνε τον χαρακτήρα ανοιχτής σύγκρουσης ήταν φυσικό να επικρατούν, χωρίς ιδιαίτερη δυσκολία, οι τελευταίοι. Παίρνοντας ως τρανταχτό παράδειγμα την περίπτωση της Αθήνας, μιας πόλης που αντιμετώπιζε διαρκώς τα αλληλοσυγκρουόμενα συμφέροντα των Διαδόχων, παρατηρούμε ότι στο εσωτερικό της παρουσίαζε τόσο πολιτικές όσο και κοινωνικές αντιθέσεις, οι οποίες παρείχαν πρόσφορο έδαφος στις ξένες επεμβάσεις. Αυτές πάλι με τη σειρά τους όξυναν ακόμα περισσότερο τις εσωτερικές αντιθέσεις. Οι επεμβάσεις γίνονταν κατά κανόνα με την υποστήριξη μιας από τις δύο αντιμαχόμενες παρατάξεις, δηλαδή των ολιγαρχικών ή των δημοκρατικών, με την πολιτική των Διαδόχων να οφείλεται αποκλειστικά, όπως προαναφέρθηκε, σε λόγους τακτικής.

⁶⁵ Που είχαν εξοριστεί κατά τη μεταπολίτευση του 307 π.Χ.

Ο ΔΗΜΟΣΘΕΝΗΣ ΚΑΙ ΟΙ ΣΥΓΧΡΟΝΟΙ ΤΟΥ

Κατά την περίοδο ανόδου της «παράταξης» του Δημοσθένη στην προτίμηση της κοινής γνώμης της πόλης των Αθηνών (346 π.Χ.), ανέβηκε στην πρώτη γραμμή και ο Υπερείδης, δεινός ρήτορας, καλλιεργημένος, παλιός μαθητής του Πλάτωνα και του Ισοκράτη. Παρ' όλες ωστόσο αυτές του τις ιδιότητες στερούνταν των πνευματικών και προπάντων των ηθικών προσόντων του ομοϊδεάτη του Δημοσθένη⁶⁶, στοιχεία που καθιστούσαν τον τελευταίο έναν «αληθινό πολιτικό ηγέτη»⁶⁷ σύμφωνα με αρκετούς ιστορικούς της περιόδου.

Όπως αποδείχθηκε, η απήχηση που βρήκαν ο Δημοσθένης και οι φίλοι του, οφειλόταν στο γεγονός ότι η πολιτική τους ανταποκρινόταν στις προσδοκίες και τις επιθυμίες της πλειοψηφίας του αθηναϊκού λαού. Ο Υπερείδης, όπως και ο Ηγήσιππος⁶⁸ ανήκαν σε αυτούς που πίστευαν ότι η ειρήνευση με τον Φίλιππο δεν θα έπρεπε να υφίσταται ως ενδεχόμενο και ότι οι ίδιοι όφειλαν να αναλάβουν και πάλι τα όπλα εναντίον του το γρηγορότερο.

Ο Δημοσθένης παράλληλα αντιμετώπισε την ειρήνη ως ένα αναγκαίο κακό γι' αυτό και συνεργάστηκε για την πραγματοποίησή της, προσπαθώντας αδιάκοπα να επιτύχει ευμενέστερους όρους. Απώτερος στόχος του: εκείνη να διατηρηθεί όσο χρειαζόταν, προκειμένου οι Αθηναίοι να αναδιοργανώσουν τις δυνάμεις τους και να σχηματίσουν μια μεγάλη αντιφιλιππική συμμαχία. Για τον λόγο αυτό παρακινούσε συνεχώς τους συμπολίτες του να αγωνιστούν για την πόλη τους καθώς και για τους άλλους Έλληνες, έχοντας ως στόχο τους όχι μόνο την προστασία της ανεξαρτησίας της και τη διατήρηση του δημοκρατικού πολιτεύματος, αλλά και την ανάκτηση της παλιάς θέσης της Αθήνας ως μεγάλης δύναμης. Θέλοντας να τονώσει το ηθικό τους προς αυτή την κατεύθυνση, αυτός, όπως και άλλοι ρήτορες μαζί του, υπενθύμιζαν στους ακροατές τους τη δύναμη και τα πλούτη της πόλης τους κατά το παρελθόν και τους καλούσαν να εμπνευστούν από τα επιτεύγματα των προγόνων τους.

Παρά την εκ διαμέτρου αντίθετη στάση των φιλιππιζόντων, οι δύο παρατάξεις παρουσίαζαν και σημεία επαφής, με σπουδαιότερο την κοινή οπτική τους γωνία, που δεν ήταν άλλη από αυτή της Αθήνας και των συμφερόντων της.⁶⁹

Μετά την εμπλοκή του Δημοσθένη σε δικαστικές διαμάχες εναντίον ανδρών της φιλομακεδονικής παράταξης, όπως του Αισχίνη και του Φιλοκράτη, χωρίς αίσια για αυτόν κατάληξη, ο ίδιος αποφάσισε να χαμηλώσει για ένα μικρό διάστημα τους τόνους της ρητορικής του, προκειμένου να μην πληγεί σε ανεπανόρθωτο βαθμό το κύρος του ως ενός από τους σημαντικότερους εκπροσώπους της αντιφιλιππικής παράταξης στην Αθήνα.

⁶⁶ Αγαπούσε την πολυτελή ζωή, την καλοπέραση και τα τυχερά παιχνίδια. Ήταν φιλήδονος και συζούσε με ονομαστές και πολυέξοδες εταιρές, γεγονός που πολλαπλασίασε τον αριθμό των ανεκδότων, Ι.Ε.Ε., (2000), τόμος 7, 75.

⁶⁷ Ι.Ε.Ε., (2000), τόμος 7, 75.

⁶⁸ Ο τρίτος που ηγούνταν της παράταξης του Δημοσθένη.

⁶⁹ Οι διαφορές τους σύμφωνα με τους ιστορικούς εντοπιζόνταν στον καθορισμό των συμφερόντων αυτών, Ι.Ε.Ε., (2000), τόμος 7, 75.

Ακόμα και ύστερα από τη συνθηκολόγηση των Αθηναίων με τον Μακεδόνα βασιλιά, μετά την έκβαση της μάχης της Χαιρώνειας, οι αντιφιλιππικοί πολιτικοί διατήρησαν ως έναν βαθμό την επιρροή τους στο εσωτερικό της πόλης. Αυτό τους έδωσε τη δυνατότητα να εργαστούν στο εξής πάνω στις νέες βάσεις που είχαν διαμορφωθεί, προκειμένου να επιτύχουν την εσωτερική ανάκαμψη της πόλης αναφορικά με όλους εκείνους τους τομείς που είχαν δεχτεί σοβαρά πλήγματα κατά τα χρόνια των αιματηρών συγκρούσεων που είχαν προηγηθεί.

Μία από τις προσωπικότητες που διακρίθηκαν για το έργο τους κατά την περίοδο αυτή ήταν ένας ακόμη ηγέτης των αντιφιλιππικών, ο Λυκούργος. Κατέχοντας μια θέση που του επέτρεπε να διευθύνει την αθηναϊκή δημόσια οικονομία, εργάστηκε σκληρά και με την ικανή διαχείριση αλλά και την επαγρύπνησή του κατόρθωσε γρήγορα να επιτύχει την ανόρθωσή της. Δώδεκα ολόκληρα χρόνια αφιέρωσε στην υπηρεσία της Αθήνας ο ευπατρίδης αυτός δημοκράτης. Από το 338 και ουσιαστικά έως το 326/5 π.Χ.⁷⁰ είχε τον έλεγχο των δημοσίων οικονομικών και επέδειξε στον τομέα αυτό απaráμιλλες ικανότητες. Χάρη στα αυστηρά μέτρα που εφάρμοσε η αθηναϊκή οικονομία, αποκαταστάθηκε στο ύψος της μέγιστης αθηναϊκής ακμής.⁷¹

Παράλληλα ενισχύθηκε και η ασφάλεια της πόλης με την ολοκλήρωση των νέων οχυρωτικών έργων που είχε αρχίσει ο Δημοσθένης. Η ναυτική δύναμη της Αθήνας αποκαταστάθηκε και επιπλέον εκσυγχρονίστηκε. Η σοβαρότερη ωστόσο μεταρρύθμισή του, που είχε ευρύτερο κοινωνικό στόχο την ενίσχυση του εθνικού φρονήματος και της πολιτικής συνείδησης των Αθηναίων, ήταν η ανανέωση του παλαιού θεσμού της «εφηβείας», που όριζε την υποχρεωτική διετή στρατιωτική αγωγή όλων των νεαρών Αθηναίων μεταξύ δεκαεννέα και είκοσι ετών.⁷² Το ανορθωτικό του έργο ωστόσο δεν σταματούσε εκεί. Επεκτεινόταν και στην εντονότερη οικοδομική και εξωραϊστική δραστηριότητα που θα μπορούσε να πει κανείς ότι ανακαλούσε στη μνήμη την αντίστοιχη της Περίκλειας περιόδου.

Η προσπάθεια για την αποκατάσταση της ασφάλειας και της ευημερίας και ο αγώνας που κατέβαλε ο Λυκούργος ως ρήτορας για την κάθαρση της πολιτείας από τα στοιχεία εκείνα που, κατά την προσωπική του πεποίθηση είχαν προδώσει τις αθηναϊκές αξίες, σε συνδυασμό με την αποτυχία του κινήματος του Άγη εναντίον του Αντιπάτρου⁷³, πυροδότησαν μια ακόμα αναζωπύρωση της διαμάχης των διαφόρων παρατάξεων στην πόλη, που εκδηλώθηκε με μια σειρά δικαστικών αγώνων. Πέρα από τη νέα αυτή εσωτερική αναταραχή η πολιτεία, την ίδια περίοδο, είχε να αντιμετωπίσει και μια νέα σοβαρότερη κρίση, η οποία προκλήθηκε λόγω της έντονης σιτοδείας που μάστιζε την Αθήνα από το 330 έως το 326 π.Χ. περίπου. Προς το τέλος αυτής της περιόδου λήφθηκαν νέα έκτακτα μέτρα, προκειμένου να αντιμετωπιστεί το σοβαρότατο αυτό πρόβλημα, με τη καθοριστικότερη συμβολή του Δημοσθένη. Ο τελευταίος άλλωστε, μετά τον θάνατο του Λυκούργου (324 π.Χ.), απέμεινε ως ο μόνος ηγέτης της

⁷⁰ Ενώ τυπικά, μετά το πέρας της τετραετίας το αξίωμα περιήλθε σε πρόσωπα της απόλυτης εμπιστοσύνης του.

⁷¹ Ι.Ε.Ε., (2000), τόμος 10, 214.

⁷² ό.π., 214.

⁷³ Βλ. και πιο κάτω.

δημοκρατικής παράταξης σε μια εποχή που νέες εξελίξεις έμελλε να οδηγήσουν την Αθήνα στο χείλος του πολέμου.

Ο ΔΗΜΟΣΘΕΝΗΣ ΩΣ ΡΗΤΟΡΑΣ

Η φήμη του στην αρχαιότητα

Η ρητορική ιδιότητα του Δημοσθένη ήταν σχεδόν η κατεξοχήν πτυχή της προσωπικότητάς του, που απασχόλησε τους βιογράφους του κατά τα ελληνιστικά χρόνια. Τα λογοτεχνικά του επιτεύγματα κρίθηκαν άξια μεγαλύτερης προσοχής απ' ό,τι οι πολιτικές του ανδραγαθίες.⁷⁴ Όπως επισημαίνει ο Craig Cooper στο κεφάλαιό του για τον Δημοσθένη⁷⁵, ο ρήτορας, πριν από τους *Βίους* του Πλουτάρχου, είχε υπάρξει αντικείμενο μελέτης μόνο ως προς αυτή του την ιδιότητα, αφού ως πολιτική φιγούρα δεν θεωρούνταν άξιος ιδιαίτερου ενδιαφέροντος.⁷⁶

«Δημοσθένης ὁ ῥήτωρ».⁷⁷ Αυτός ο Δημοσθένης ήταν σε μεγάλο βαθμό «δημιούργημα» των Αλεξανδρινών σχολιαστών αλλά και της έρευνας των Περιπατητικών, οι οποίοι αποτέλεσαν τις κυριότερες πηγές των μεταγενέστερων βιογράφων του. Μέσα από την έρευνα των φιλολόγων της ελληνιστικής περιόδου αναδύεται ως μια αξιολογη φιγούρα με εξαιρετικά επιτεύγματα στο ενεργητικό του. Μάλιστα μέχρι τον πρώτο αιώνα μ.Χ. κατέληξε να θεωρείται ως ο πρώτος μεταξύ των Αττικών ρητόρων. Η χαρακτηριστική *δεινότης* του, καθώς και η δύναμη του λέγειν του εξυμνήθηκαν τόσο από Έλληνες σχολιαστές όσο και από Ρωμαίους ομοτέχνους του,⁷⁸ οι οποίοι έσπευσαν να τον χαρακτηρίσουν ως «τον άψογο ρήτορα απ' τον οποίο δεν έλειπε τίποτα»⁷⁹, ως τον μόνο ικανό να προσδώσει μια μεγαλειώδη, φλογερή και περίτεχνη αξιοπρέπεια στα λόγια και τις σκέψεις του.

Η τελική εικόνα του εαυτού του ως ρήτορα, την οποία αξίζει να σημειώσουμε ότι κατόρθωσε ο ίδιος να διαμορφώσει, αποκτά ακόμα μεγαλύτερη σπουδαιότητα, δεδομένης της εύθραυστης

⁷⁴ Graham, W., (1993), 20-30.

⁷⁵ Worthington (2000), 224-240.

⁷⁶ ό.π., 224-225.

⁷⁷ Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Gibson, έτσι έμεινε γνωστός στην ιστορία, όπως ο Όμηρος ως «ο Ποιητής», Gibson (2002), Εισαγωγή, 2.

⁷⁸ Στους οποίους άσκησε σημαντικότερη επίδραση, όπως άλλωστε και στους Έλληνες ομοτέχνους του, βλ. ό.π. Εισαγωγή, 1.

⁷⁹ Κικέρωνας, (*Βρούτος* 35).

ιδιοσυστασίας του σε συνδυασμό με τη βραδυγλωσσία του. Επρόκειτο για χαρακτηριστικά, που υπό φυσιολογικές συνθήκες θα συνιστούσαν τροχοπέδη στην προσπάθεια του οποιουδήποτε να επιτύχει στην δημόσια εκφώνηση λόγων. Τι ήταν λοιπόν αυτό που έχει καταστήσει τον Δημοσθένη, πλέον πέραν πάσης αμφιβολίας, μεταξύ των κορυφαίων - αν όχι τον κορυφαίο - του Κανόνα των αττικών ρητόρων; Παρά τα σημεία στα οποία εκ φύσεως υστερούσε η αφοσίωσή του, η αποφασιστικότητά του, η σκληρή δουλειά του και οι αναρίθμητες ώρες που αφιέρωνε στην προετοιμασία των λόγων του, με την παράλληλη εξάσκηση του πάνω στην εκφώνησή τους, ήταν τα στοιχεία εκείνα που του έδωσαν τη δυνατότητα να κατακτήσει ένα επίπεδο επίδοσης, που ξεπερνούσε όλους τους συγχρόνους του – τουλάχιστον σύμφωνα με την παράδοση.

Δεν θα πρέπει, ωστόσο, σε καμία περίπτωση να λησμονήσουμε ότι αυτή η εξαιρετική φήμη δεν ακολούθησε τον ρήτορα *άμα τῇ ἐμφανίσει* του. Ο ίδιος τέθηκε στο μικροσκόπιο και δέχτηκε την οξεία κριτική τόσο των συγχρόνων του, ρητόρων και φιλοσόφων, όσο και των μεταγενέστερων βιογράφων του αλλά και σχολιαστών του έργου του.⁸⁰ Η δριμύτερη κριτική που του ασκήθηκε από τους τελευταίους, ήταν αυτή των Περιπατητικών φιλοσόφων και όχι των μεταγενέστερων ομοτέχνων του, η πλειονότητα των οποίων τον αντιμετώπισε με ιδιαίτερο θαυμασμό και σεβασμό.

Ο «εξασκημένος» ρήτορας

Αυτό που προέβαλλαν ως κυριότερο επιχείρημά τους οι Περιπατητικοί φιλόσοφοι, στο πλαίσιο της δριμύτατης κριτικής που άσκησαν στο πρόσωπο του Δημοσθένη, ήταν οι ακούραστες προσπάθειες που, σύμφωνα με τα λεγόμενά τους, κατέβαλλε εκείνος προκειμένου να είναι σε θέση να ανταγωνιστεί λαμπρά παραδείγματα ρητορικής δεινότητας, έναν χαρακτηρισμό που απέδιδαν μεταξύ άλλων σε σύγχρονους ομοτέχνους του ρήτορα όπως ήταν ο Αισχίνης, ο Δημάδης και ο Φωκίων.

Όπως αναφέρει χαρακτηριστικά ο Cooper⁸¹ το πρωταρχικό ζήτημα που ήγειραν οι εκπρόσωποι της Περιπατητικής σχολής στην προσπάθειά τους να καταδείξουν, πέραν πάσης αμφιβολίας, την κατωτερότητα του Δημοσθένη έναντι των ομοτέχνων του, ήταν η αντιπαράθεση *φύσεως-τέχνης*. Σύμφωνα με τους ίδιους αλλά και κατά τα λεγόμενα όλων σχεδόν των μεταγενέστερων ρητόρων και βιογράφων του Δημοσθένη, όπως ο Διονύσιος ο Αλικαρνασσεύς και ο Δημήτριος Φαληρέας, ο ρήτορας εργαζόταν σκληρά – ακολουθώντας μια σειρά από μεθόδους – πάνω στον επιτονισμό της φωνής του, καθώς και στις χειρονομίες του, αφηφώντας το μέγεθος της δοκιμασίας, στην οποία υπέβαλλε το ανήμπορο σώμα του υποχρεώνοντάς το να καταβάλλει τέτοιου είδους προσπάθειες.

⁸⁰ Βλ. τα όσα αναφέρει ο Sealey, Sealey (1993), 101.

⁸¹ Worthington (2000), 225.

Χαρακτηριστικές είναι επίσης οι πληροφορίες, που μας παραδίδονται από τους προαναφερθέντες βιογράφους του Δημοσθένη, σύμφωνα με τις οποίες οι φυσικές μειονεξίες του ρήτορα έφταναν μέχρι το σημείο του τραυλισματος καθώς και της αδυναμίας, από την πλευρά του, άρθρωσης του συμφώνου [ρ]. Οι σχολιαστές ωστόσο δεν σταματούν εκεί. Μας παρέχουν επιπλέον μια πληθώρα πληροφοριών, σχετικών με τους τρόπους αντιμετώπισης αυτού του είδους των δυσκολιών από τον ρήτορα. Αναφέρουν, για παράδειγμα, την πρακτική του να εξασκείται στην εκφώνηση των λόγων του, έχοντας γεμίσει τη στοματική του κοιλότητα με μικρού μεγέθους πέτρες. Εκτός αυτού, φρόντιζε να ασκεί τη φωνή του, μιλώντας καθώς έτρεχε, ενώ παράλληλα ενδυνάμωνε την αναπνοή του απαγγέλλοντας τους λόγους του μέσα στο διάστημα που διαρκούσε μία ανάσα του. Επιπροσθέτως, γνωρίζοντας τον εξίσου σπουδαίο ρόλο της σωστής τοποθέτησης – στάσης του σώματος του πάνω στο βήμα, εξασκούνταν με ιδιαίτερη επιμέλεια στις κινήσεις και τις χειρονομίες του, παρατηρώντας το είδωλό του σε ένα κάτοπτρο.⁸²

Αυτού του είδους οι διηγήσεις οδήγησαν πολλούς σύγχρονους σχολιαστές του έργου του⁸³, να χαρακτηρίσουν τον Δημοσθένη ως «ένα τρανό παράδειγμα αντιστάθμισης μιας πληθώρας σωματικών αδυναμιών».

Επιστρέφοντας στα παραδείγματα των ρητόρων που αναφέρθηκαν προηγουμένως αντιστικτικά προς τον Δημοσθένη, ως υπερέχοντες κατά πολύ όχι μόνο σε φυσικό ταλέντο αλλά και σε επίπεδο παρουσίασης των λόγων τους ενώπιον ακροατηρίου, αξίζει να αναφέρουμε πιο συγκεκριμένα ότι ορισμένοι από αυτούς, όπως ο Δημάδης και ο Φωκίων εξαίρονταν για τη γνήσια ικανότητά τους στον αυτοσχεδιασμό, στοιχείο που τους καθιστούσε ανίκητους απέναντι στους προσχεδιασμένους λόγους του Δημοσθένη.

Δημοσθενική «δεινότης»

Ένα ακόμα χαρακτηριστικό του δημοσθενικού ύφους, που κατέστη αντικείμενο αρνητικής κριτικής από ορισμένους Περιπατητικούς, όπως ο Δημήτριος Φαληρέας, ήταν η *επιτήδευση*, όπως προαναφέρθηκε. Ο διάδοχος του Αριστοτέλη στον Περίπατο, ο Θεόφραστος, είχε την πεποίθηση ότι η επιδεικτική ρητορεία ως είδος θα έπρεπε να είναι απαλλαγμένη από κάθε μορφή επιτηδευμένου λόγου. Έτσι, ρήτορες όπως ο Φωκίων θεωρήθηκαν ανώτεροι, εξαιτίας της ρητορικής απλότητάς τους, στοιχείο που εμφανώς απουσίαζε από τους λόγους του Δημοσθένη. Ο Δημήτριος Φαληρέας ωστόσο δεν περιορίστηκε μόνο στην διατύπωση της κριτικής του κατά

⁸² Σύμφωνα μάλιστα με τον Πλούταρχο, σπανίως θα άκουγε κανείς τον Δημοσθένη να εκφέρει γνώμη για κάποιο ζήτημα «*ἐπί καιροῦ*». Ακόμα και όταν τον καλούσαν με το όνομά του, ενώ παρευρισκόταν σε συνελεύσεις της Εκκλησίας του Δήμου, να ανέβει στο βήμα και να τοποθετηθεί επί του εκάστοτε θέματος, ο ίδιος ποτέ δεν ανταποκρινόταν θετικά μέχρις ότου είχε σκεφτεί διεξοδικά το ζήτημα και ένιωθε επαρκώς προετοιμασμένος όσον αφορούσε τον λόγο του.

⁸³ Βλ. Pomeroy, όπως παραθέτει ο Cooper στο κεφάλαιό του για τον Δημοσθένη, Worthington (2000), 226.

του δημοσθενικού ύφους αλλά θέλησε να αναδείξει την πολυθρύλητη *δεινότητα* του ρήτορα ως μια ξεχωριστή κατηγορία ύφους,⁸⁴ ιδιαιτέρως δημοφιλούς κατά την εποχή του όπως μας πληροφορεί ο Craig Cooper.⁸⁵

Αυτό επομένως που στοχοποιήθηκε από τους φιλοσόφους της Σχολής του Αριστοτέλη, κατέστη όμως συνάμα και το κατεξοχήν αντικείμενο θαυμασμού από μεταγενέστερους ρήτορες και βιογράφους του Δημοσθένη, ήταν τα ρητορικά ποικίλματα στους λόγους του, που στόχευαν στην ευχαρίστηση του ακροατηρίου⁸⁶. Αυτά ωστόσο ήταν, που σε συνδυασμό με την καλοσχεδιασμένη εκφώνηση των τελευταίων συντέλεσαν καθοριστικά σε αυτή την αποδεδειγμένη σήμερα ποιότητα του έργου του, που αποκαλείται *δεινότης*. Πριν σπεύσουμε εντούτοις να εξυμνήσουμε με τη σειρά μας, ως θεμέλιο λίθο της αυταπόδεικτης αξίας των λόγων του Δημοσθένη, την περίφημη *δεινότητά* του, θα ήταν ιδιαιτέρως διαφωτιστική μια απόπειρα προσέγγισης και ανάλυσης της «ποιότητας» αυτής *εἰς τὰ ἐξ ὧν συνετέθη*.

Αν επιχειρούσαμε να συγκεντρώσουμε τα στοιχεία εκείνα που συναποτελούν τον όρο «*δημοσθενική δεινότητα*» σίγουρα δεν θα συγκαταλέγαμε σε αυτά, ακόμα και σύμφωνα με έναν ολοφάνερο θαυμαστή του Δημοσθένη όπως ήταν ο Κικέρωνας, την παιγνιώδη διάθεση και τα ευφυολογήματα που διέκριναν λόγους άλλων ρητόρων, όπως ο Δημάδης και ο Λυσίας. Στον αντίποδα αξίζει να διακρίνουμε την παρουσία δύο συγκεκριμένων στοιχείων, που κατά γενική ομολογία των ρητόρων ταυτίζονται με την ποιότητα αυτή του δημοσθενικού ύφους και δεν είναι άλλα από την **ηθοποιία** και τη σύνθετη **χρήση των σχημάτων λόγου**.⁸⁷

Αξίζει ακόμα να σταθούμε στην διασύνδεση που πολλοί αρχαίοι μελετητές διέκριναν μεταξύ της διαδικασίας της δημόσιας αντιπαράθεσης, της εκφώνησης ενός λόγου στο πλαίσιο αυτής και τέλος του αυστηρού ύφους που χαρακτήριζε τον λόγο αυτόν. Προκειμένου ο εκάστοτε ρήτορας να επιτύχει το προαναφερθέν «*μεγαλοπρεπές ύφος*» (*strong style*), επέλεγε πολύ συχνά το λεγόμενο ασύνδετο σχήμα (*διαλελυμένη λέξις*), αφού ως στοιχείο πυροδοτούσε την επιδιωκόμενη δραματική παρουσίαση του λόγου του (*ήθοποιία*). Ο Δημήτριος Φαληρέας⁸⁸

⁸⁴ Wooten, (1989), 576-588.

⁸⁵ Worthington (2000), 229.

⁸⁶ Οι ίδιοι μάλιστα εξήραν τις ακούραστες προσπάθειες, που ο ίδιος ο Δημοσθένης κατέβαλλε προκειμένου να καταπολεμήσει τις σωματικές του αδυναμίες αλλά και την σχολαστική προετοιμασία των λόγων του ως κάποιες από τις σπουδαιότερες αποδείξεις του μεγαλείου του ρήτορα. Την ίδια στιγμή αναγνώρισαν την πανίσχυρη χρήση των σχημάτων λόγου του καθώς και το δραματικό στοιχείο που πλαισίωνε την εκφώνηση των λόγων του και το χαρακτήρισαν ως πηγή της *δεινότητός* του και όχι ως την προσπάθεια ενός διεφθαρμένου πολιτικού άνδρα να διεγείρει το ακροατήριό του. Αυτή η εικόνα δεν επρόκειτο να αλλοιωθεί στο μέλλον. Ο Δημοσθένης μέχρι τον δεύτερο αιώνα θα είχε μετατραπεί στον «πολυαγαπημένο» των ρητόρων, όπως αναφέρει χαρακτηριστικά ο Cooper, *ό.π.*, 238, το έργο και η φήμη των οποίων βασιζόταν σχεδόν αποκλειστικά στην επιτυχημένη διδασκαλία της ρητορικής τέχνης, ο διδακτικός χαρακτήρας της οποίας λαμβανόταν πλέον ως κάτι το δεδομένο.

⁸⁷ Η χρήση των τελευταίων μάλιστα θεωρούνταν αναντικατάστατη για την αποτελεσματικότητα του τρόπου εκφώνησης ενός λόγου.

⁸⁸ Όπως άλλωστε και ο Αριστοτέλης, που υποστήριζε ότι το πρώτο βραβείο σε έναν δραματικό αγώνα το κατακτά ο ηθοποιός εκείνος που κατέχει όλες τις πτυχές μια άρτιας απαγγελίας, το κατάλληλο δηλαδή ύψος και τόνο στη φωνή του σε συνδυασμό με τον ρυθμό. Το ίδιο ακριβώς ίσχυε κατά τα λεγόμενά του - σύμφωνα με τα όσα

συνέδεε στενά την δημόσια εκφώνηση ενός ρητορικού λόγου με την **ηθοποιία**⁸⁹, καθώς αναφέρει και ο Cooper⁹⁰, ενώ άλλοι, όπως ο Θεόφραστος επισημαίνουν επίσης την πληθώρα των κοινών χαρακτηριστικών αλλά και τις ομοιότητες στην τεχνική, που μοιράζονται από κοινού τα δύο αυτά είδη.

Με βάση τα παραπάνω, καταλήγει κανείς στο εύλογο συμπέρασμα ότι στο πλαίσιο μιας οποιασδήποτε δημόσιας αντιπαράθεσης στην κλασική και μετακλασική Αθήνα, ο τρόπος παρουσίασης ενός λόγου,⁹¹ είχε πολύ μεγαλύτερη βαρύτητα από το περιεχόμενό του. Άλλωστε δεν θα πρέπει να παραγνωρίζουμε τον κατεξοχήν λόγο γέννησης -ύπαρξης της ρητορικής τέχνης, που δεν είναι άλλος από την ίδια την *πειθώ* και την αδιαμφισβήτητη δύναμή της.

Θα ήταν επομένως αναμενόμενο ο Δημοσθένης, ως ο σπουδαιότερος εκπρόσωπος του *μεγαλοπρεπούς ύφους*, να διαπρέπει στην απαγγελία και δη στην δραματική, από τη στιγμή μάλιστα που και ο ίδιος όταν ρωτιόταν αναφορικά με το πρωτεύον, δευτερεύον, τριτεύον κ.ό.κ στοιχείο της ρητορείας, επέμενε να δίνει ως μία και μοναδική απάντηση την **εκφώνηση** ενός λόγου. Οι μεταγενέστεροι βιογράφοι του έσπευσαν να αποδώσουν αυτή τη σπουδαιότητα που ο ρήτορας προσέδιδε στην απαγγελία, στην εκπαίδευση που ο ίδιος είχε λάβει από ηθοποιούς όπως ο Ανδρόνικος, κάτι που οι Περιπατητικοί του προσήψαν ως ένα ακόμα αρνητικό στοιχείο στην όλη του ρητορική υπόσταση.

Γι' αυτούς ο Δημοσθένης ενσάρκωνε ακριβώς το είδος εκείνο της *«διαφθοράς»* για την οποία έκανε λόγο ο ίδιος ο Αριστοτέλης στη *«Ρητορική»* του. Τον επικρίνουν υποστηρίζοντας ότι ο χρόνος και οι προσπάθειες που κατέβαλλε προκειμένου να τελειοποιήσει την απαγγελία των λόγων του, ήταν απόρροια της μεγαλύτερης βαρύτητας που είχε για τον ίδιο το περιτύλιγμα τους εν αντιθέσει προς την ουσία τους. Αυτή, συνεχίζουν, ήταν και η πραγματική αιτία που εν τέλει έκανε τους λόγους του τόσο ελκυστικούς για τις μάζες, την ίδια στιγμή που, σύμφωνα με τα λεγόμενά τους, αυτού του είδους η επιτήδευση μόνο ως ποταπή, ευτελής και μαλθακή θα άρμοζε να χαρακτηριστεί.⁹²

Μια τέτοιου είδους αποτίμηση της υπόστασής του ως ρήτορα από τους μελετητές του, δε θα μπορούσε παρά να εγείρει και ερωτήματα που αφορούν την έκταση αυτού του είδους της αρνητικής αξιολόγησης. Πρόκειται δηλαδή για ένα φαινόμενο που περιορίζεται στην *«επαγγελματική»* του ιδιότητα ή θα έπρεπε ενδεχομένως να αναζητηθούν και τυχόν προεκτάσεις του και στην αξιολόγηση του ίδιου του Δημοσθένη ως προσωπικότητα;

Όπως προαναφέρθηκε, στο επίκεντρο της κριτικής των Περιπατητικών εντοπίζεται το δημοσθενικό ύφος καθώς και οι μέθοδοι που μεταχειριζόταν ο ρήτορας κατά την εκφώνηση των

γνωρίζουμε ότι ανέφερε στο χαμένο σήμερα έργο του *«Περί Ρητορικής»* - και στο πλαίσιο οποιασδήποτε πολιτικής αντιπαράθεσης.

⁸⁹ Με τη σύγχρονη ερμηνεία του όρου.

⁹⁰ Worthington (2000), 231.

⁹¹ Στην ουσία το περίβλημά του.

⁹² ό.π., 232.

λόγων του. Οι ίδιοι φιλόσοφοι ωστόσο εμβαθύνουν στην κριτική τους καταλογίζοντας στον Δημοσθένη μια ροπή προς τη διαφθορά σε συνδυασμό με εξόφθαλμη δειλία, αντιδιαστέλλοντάς τους προς την παρρησία και την εντιμότητα που διέκρινε άλλους ομοτέχνους του, που ήταν πέραν αυτών και ικανότατοι ομιλητές.

Προκειμένου μάλιστα να στοιχειοθετήσουν τις ομολογουμένως βαρύτερες αυτές κατηγορίες προς το πρόσωπο του ρήτορα, του καταλόγιζαν, ως μια από τις μεγαλύτερες αποδείξεις της ευστάθειας τέτοιων κατηγοριών, την τεράστια απήχηση αλλά και επιρροή που ασκούσε στο ακροατήριό του, από τη στιγμή που, σύμφωνα με τα λεγόμενά τους, ο ίδιος ήταν ο ρήτορας που «τους άξιζε». Ήταν ένας ανέντιμος πολιτικά άνδρας, αργυρώνητος, ικανός μόνο να επαινεί μέσα από τους λόγους του τα κατορθώματα και τις αρετές παλαιότερων γενεών, όντας ο ίδιος ανίκανος να τις μιμηθεί.⁹³ Για τους λόγους αυτούς, συνεχίζουν,⁹⁴ είχε και ένα τέλος αντάξιο της δειλίας του, θέτοντας ο ίδιος τέρμα στη ζωή του.⁹⁵

Δεν υπάρχει ωστόσο εν τέλει καμιά διαβεβαίωση σχετικά με το κατά πόσο αυτού του είδους η κριτική είχε κάποια βάση και αν θα έπρεπε ως εκ τούτου να ληφθεί σοβαρά υπ' όψιν του οποιουδήποτε σύγχρονου μελετητή, που επιχειρεί να διαμορφώσει μια κατά το δυνατόν σαφή εικόνα της προσωπικότητας του ρήτορα. Το πιθανότερο είναι να αποτελεί απόρροια της επικριτικής διάθεσης ορισμένων από τους φιλοσόφους της Σχολής του Αριστοτέλη⁹⁶, από τη στιγμή που δεν βρήκε ισχυρά ερείσματα ούτε κατά την εποχή που διατυπώθηκε, στο προσφορότερο ίσως έδαφος, που δεν είναι άλλο από την πολιτική αρένα της εποχής.

Ο Δημοσθένης ήταν ως γνωστόν και μια ενεργή πολιτική φιγούρα, περιτριγυρισμένος από ομοϊδεάτες αλλά και αντιπάλους – αντιφρονούντες. Δεν θα ήταν επομένως δυνατόν να πιστέψει κανείς ότι τέτοιου είδους κατηγορίες δεν θα είχαν κατά καιρούς επιστρατευθεί από τους τελευταίους στις προσπάθειες ισοπέδωσης του πολιτικού τους αντιπάλου. Το σίγουρο είναι ότι υπήρξαν πολλές τέτοιες προσπάθειες. Είναι επίσης γεγονός ότι η «άνοδος», η «πτώση» του αλλά και η αποκατάσταση της φήμης του ως ρήτορα επηρέασαν καταλυτικά και την πολιτική του σταδιοδρομία. Ενώ βρισκόταν στον κορυφή της καριέρας του κατηγορήθηκε για διαφθορά (υπόθεση Αρπάλου) και εξορίστηκε όχι μόνο από την πόλη του και το πολιτικό γίνεσθαι αλλά και από τους κόλπους της «τέχνης» του, δοκιμάζοντας τη ρητορική ατίμωση.

Σε καμία περίπτωση από την άλλη δεν θα μπορούσε να τεθεί υπό αμφισβήτηση η δημοφιλία του ρήτορα κατά την εποχή του. Ως τεκμήρια γι' αυτήν μπορούμε να λάβουμε τόσο την προαναφερθείσα κριτική, σε όλη την έκταση της, όσο και τα λεγόμενα των συγχρόνων του ρήτορα κωμωδιογράφων και ποιητών. Δεν ήταν άλλωστε λίγες οι φορές που ο ίδιος παρωδήθηκε

⁹³ Worthington (2000), 235.

⁹⁴ Με προεξάρχοντα τον Δημήτριο Φαληρέα,

⁹⁵ Σύμφωνα με τον Πλούταρχο ο θάνατός του επήλθε ύστερα από την κατάποση μιας ποσότητας δηλητηρίου που εμπεριεχόταν στην γραφίδα με την οποία συνέγραφε τους λόγους του.

⁹⁶ Και ιδιαιτέρως του Δημητρίου Φαληρέα, πιθανότατα στην προσπάθειά του να αμυνθεί απέναντι στη σφοδρή επίθεση που ο ίδιος δέχθηκε από τον ανιψιό του Δημοσθένη, Δημοχάρη, ο οποίος φαίνεται ότι επιχείρησε να αποκαταστήσει την τρωθείσα φήμη του ρήτορα σε βάρος του εν λόγω Περιπατητικού.

στο πλαίσιο κωμωδιών για το «μελοδραματικό» του ύφους, τις εκκωφαντικές αντιθέσεις του και την ηθοποιία των λόγων του.

Δεν θα πρέπει επίσης να μας προβληματίζει το γεγονός ότι εντοπίζονται αξιοσημείωτες αποκλίσεις στον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίστηκε ο Δημοσθένης από τους μεταγενέστερους μελετητές του, από τη στιγμή που το φαινόμενο αυτό έγκειται σχεδόν αποκλειστικά στην ιδιότητά τους, εάν επρόκειτο δηλαδή για φιλοσόφους, ρήτορες ή πολύ μεταγενέστερα για κριτικούς της Λογοτεχνίας.⁹⁷ Στα χέρια των πρώτων η φήμη του ως ρήτορα αμαυρώθηκε. Η πολιτική του ανεντιμότητα ήταν, όπως υποστήριζαν, αυτό που αντικατοπτριζόταν στην έλλειψη εντιμότητας του λόγου του και στην θεατρικότητα της απαγγελίας του. Ο Δημοσθένης θα «μαράζωνε» σε αυτή την «εξορία» για το μεγαλύτερο μέρος του τρίτου αιώνα, μέχρι τη στιγμή που βρέθηκε στα χέρια των αλεξανδρινών φιλολόγων και κατέκτησε δικαιωματικά τη φήμη ενός εξάισιου ρήτορα. Ως τότε βέβαια η Ρητορική είχε αναγνωριστεί κι επισήμως ως τέχνη και ο ίδιος παρουσιαζόταν πλέον ως ένα παράδειγμα ρήτορα που εργάστηκε σκληρά και κατέκτησε την κορυφή. Ο ίδιος ωστόσο δεν έπαγε ποτέ να αποτελεί μια αμφιλεγόμενη φιγούρα, λειτουργώντας πολλάκις ως το μήλον της έριδος μέσα σε διαφορετικά συμφραζόμενα κάθε φορά. Εξέχοντα ρόλο κατείχε για παράδειγμα στις κατά καιρούς διαμάχες μεταξύ φιλοσόφων και ρητόρων σχετικά με την διαρκώς αυξανόμενη δημοτικότητα των ρητορικών σπουδών κατά τη μετακλασική εποχή και την αντιδιαστολή τους προς την «τέχνη» της Φιλοσοφίας.

Όπως τονίζει πολύ εύστοχα ο Craig Cooper⁹⁸ κανείς μας δεν μπορεί να γνωρίζει με ακρίβεια ποιο είναι το ποσοστό αληθείας στην εικόνα που έχει διαμορφωθεί για τον Δημοσθένη και που μας έχει παραδοθεί ως σήμερα. Σε κάθε περίπτωση όμως πρόκειται για μια εικόνα που έχει παγιωθεί μέσα από τα γραπτά κείμενα και αυτό την έχει καταστήσει σήμερα τη μόνη αποδεκτή πραγματικότητα. Στο όνομά του διακρίνει κανείς τη φιγούρα ενός δεινού ρήτορα, το ύφος του οποίου κατέστη πολλάκις αντικείμενο μίμησης ενώ η επιτυχία του μέσω της σκληρής δουλειάς και της διαρκούς άσκησης εγκωμιάστηκε από την πλειονότητα των μελετητών του. Μάλιστα για πολλούς από τους τελευταίους λειτούργησε, μέσα από τους λόγους του, ως μια πολύτιμη δεξαμενή πληροφοριών για μια εποχή που όπως τονίζει ο Gibson αποτέλεσε αδιαμφισβήτητη τη σπουδαιότερη από την άποψη στρατιωτικών, πολιτικών και φυσικά πολιτιστικών επιτευγμάτων του αρχαίου κόσμου.⁹⁹

⁹⁷ Το έργο τους αναφορικά με τον Δημοσθένη, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Gibson, έγκειτο στη μελέτη της επίδρασης που ασκούσαν οι λόγοι του στους ακροατές και μετέπειτα αναγνώστες του (σύγχρονη θεωρία της πρόσληψης) και στους τρόπους που ο ρήτορας μεταχειριζόταν προκειμένου να το πετύχει αυτό, Gibson, C.A., (2002), Εισαγωγή σελ. 2.

⁹⁸ Worthington, I., (2000), σελ. 238.

⁹⁹ Gibson, C.A., (2002), Εισαγωγή σελ. 3.

Ο ΔΗΜΟΣΘΕΝΗΣ ΩΣ ΠΟΛΙΤΙΚΟΣ

Από τους λόγους του και τα έργα του θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε με σχετική ασφάλεια, ότι ο Δημοσθένης είχε διαμορφώσει μια σταθερή εξωτερική πολιτική, την οποία επιχειρώντας να συνοψίσουμε θα καταλήγαμε στα εξής: αρχικό μέλημά του ήταν η ακύρωση των κατακτήσεων του Φιλίππου στη Θράκη, οι οποίες έθιγαν τα αθηναϊκά συμφέροντα. Παράλληλα ενέμενε με αξιοσημείωτη επιμονή στις αξιώσεις των Αθηναίων για την κυριότητα τους επί της Αμφίπολης ενώ δεν παραιτήθηκε ποτέ από το μεγαλεπήβολο σχέδιό του για τον σχηματισμό ενός ισχυρού αντιμακεδονικού συνασπισμού.¹⁰⁰

Σ' αυτά τα αιτήματα συμφωνούσαν με τον Δημοσθένη και οι υπόλοιποι ηγέτες του αντιμακεδονικού μετώπου, γνωρίζοντας όμως παράλληλα ότι επρόκειτο για ένα σχέδιο με πολύ μικρές ελπίδες επιτυχίας. Η μόνη περίπτωση επίδειξης διαλλακτικής στάσης από την πλευρά του Φιλίππου θα ήταν οι ισχυρές πιέσεις τις οποίες ενδεχομένως θα δεχόταν. Κάτι τέτοιο σαφέστατα θα προϋπέθετε αρχικά τη σημαντική ενίσχυση του στρατιωτικού και οικονομικού δυναμικού των ίδιων των Αθηναίων ενώ ταυτόχρονα οι ίδιοι οι Έλληνες θα έπρεπε να αναγνωρίσουν στο πρόσωπο του Φιλίππου τη ζωντανή απειλή της ανεξαρτησίας τους.

Η αντιμακεδονική πολιτική του ρήτορα συνεχίστηκε αμετάβλητη, όπως ήταν φυσικό, ακόμα και μετά τον θάνατο του Φιλίππου. Κατά την περίοδο αυτή η Αθήνα πρωτοστάτησε μεταξύ των υπολοίπων ελληνικών πόλεων, οι οποίες στο άκουσμα της είδησης του θανάτου του Μακεδόνα μονάρχη κινητοποιήθηκαν άμεσα προκειμένου να επωφεληθούν κατά το δυνατόν περισσότερο από τη νέα τάξη πραγμάτων που διαμορφωνόταν.

Ο Δημοσθένης δεν μπορούσε να συγκρατήσει τη χαρά του που ο Φίλιππος πλέον αποτελούσε παρελθόν, γι' αυτό και αμέσως μετά την αναγγελία του θανάτου του τελευταίου, παρουσιάστηκε στην Εκκλησία του Δήμου στεφανωμένος και έπεισε τους συμπολίτες του ότι ο θάνατος του Μακεδόνα βασιλιά του είχε προφητευθεί στον ύπνο του από τους θεούς.¹⁰¹ Για τον λόγο αυτό εκείνοι τώρα θα έπρεπε να τους προσφέρουν με τη σειρά τους ευχαριστήριες θυσίες και να εγκρίνουν ένα ψήφισμα που απέδιδε μεταθανάτιες τιμές στον δολοφόνο του Φιλίππου. Ορισμένοι συνετοί πολιτικοί προσπάθησαν να τον πείσουν να ορθοφρονήσει, αλλά μάταια. Για τον Δημοσθένη, η Μακεδονία πια θα ήταν ένα κράτος στο οποίο θα βασιλεύε το χάος, αφού επρόκειτο στο εξής να κυβερνάται από ένα «μειράκιον».¹⁰² Συγχρόνως ξεκίνησε συνεννοήσεις τόσο με πρόσωπα από τον ίδιο τον περίγυρο του Αλεξάνδρου, που εχθρεύονταν τον νέο μονάρχη

¹⁰⁰ Βλάχος, (1995), 102-114.

¹⁰¹ I.E.E., (2000), τόμος 10, 28.

¹⁰² Ενωώντας τον γιο του Αλέξανδρο.

και κατείχαν στρατηγικές θέσεις,¹⁰³ ενώ επιχείρησε και προσεγγίσεις με τους Πέρσες, ώστε να συνδράμουν στην εξέγερση εναντίον των Μακεδόνων.

Για πολλούς μελετητές του Δημοσθένη, η περίοδος της βασιλείας του μεγάλου Αλεξάνδρου παρουσιάζει ένα ξεχωριστό ενδιαφέρον εκτός των άλλων και λόγω του γεγονότος ότι αποτελεί ένα ιδανικό πλαίσιο για τη μελέτη και την αξιολόγηση της φιγούρας του ρήτορα και ως πολιτικού άνδρα. Ως βασικό κριτήριο για τη διαδικασία αυτή θεωρήθηκε από ορισμένους, όχι άστοχα θεωρώ, ο τρόπος με τον οποίο ο ρήτορας-πολιτικός αξιοποίησε τις υπάρχουσες ευκαιρίες συνένωσης των Ελλήνων στον κοινό σκοπό, που δεν ήταν άλλος από την οριστική εξουδετέρωση της μακεδονικής απειλής. Πάνω σε αυτή τη γραμμή ο Cawkell¹⁰⁴ επισημαίνει ότι ο Δημοσθένης δεν κατόρθωσε να πετύχει μια αποτελεσματική συνένωση των Ελλήνων, κυρίως λόγω του λανθασμένου τρόπου με τον οποίο ερμήνευσε μια σειρά γεγονότων, καθοριστικών για τις ελληνο-μακεδονικές σχέσεις, όπως θα αναλυθεί στη συνέχεια.

Το 335 π.Χ. το έως τότε υψηλό προφίλ του αναφορικά με τις αθηναϊκές πολιτικές υποθέσεις, φαίνεται ότι παρουσιάζει μια δραματική πτώση. Ελάχιστες είναι οι υποθέσεις στις οποίες εμπλέκεται είτε προσωπικά είτε αναλαμβάνει να εκφωνήσει κάποιον λόγο του στο δικαστήριο γι' αυτές, με γνωστότερη την εμπλοκή του στην υπόθεση του Αρπάλου, η οποία είχε ως αποτέλεσμα και την πολιτική του εξορία. Με μια πρώτη ματιά λοιπόν θα μπορούσε κανείς να υποστηρίξει ότι το προφίλ του Δημοσθένη στη διάρκεια της βασιλείας του Αλεξάνδρου έρχεται σε εντυπωσιακή αντίθεση με το αντίστοιχο της επί Φιλίππου εποχής. Ας εξετάσουμε ωστόσο τα γεγονότα από την αρχή προκειμένου να διαπιστώσουμε αν το παραπάνω θα ήταν ένα ασφαλές συμπέρασμα στο οποίο θα μπορούσε να καταλήξει κανείς.

Κατά την περίοδο που τον θρόνο της Μακεδονίας κατείχε ο Φίλιππος, ο Δημοσθένης θα άξιζε δικαιωματικά να του αποδοθεί ο χαρακτηρισμός ενός άνδρα με μεγάλη επιρροή. Επρόκειτο μάλιστα για μια κατάσταση εδραιωμένη, αν αναλογιστεί κανείς ότι η εμπιστοσύνη των πολιτών προς το πρόσωπό του, ως πολιτικού ηγέτη, δεν διαταράχθηκε ούτε μετά την καταδικασμένη σε αποτυχία συμμαχία της πόλης του με τη Θήβα το 339 π.Χ., ούτε μετά την καταστροφική για την ελευθερία και την αυτονομία των Ελλήνων μάχη στη Χαιρώνεια έναν χρόνο αργότερα. Ο ίδιος άλλωστε παρέμεινε ενεργός πολιτικά και στην αμέσως επόμενη περίοδο, όπως επισημαίνει ο Worthington.¹⁰⁵

Αν επιχειρούσαμε να αξιολογήσουμε την ενεργό δράση του Δημοσθένη κατά τα χρόνια της βασιλείας του Αλεξάνδρου εφαρμόζοντας τα ίδια κριτήρια με αυτά που θα μεταχειριζόμασταν για την αμέσως προηγούμενη περίοδο, συγκρίνοντάς τον δηλαδή με τον ακούραστο συνήγορο υπέρ της αυτονομίας των Ελλήνων της εποχής του Φιλίππου, τότε είναι σίγουρο ότι θα γνωρίζαμε ιδιαίτερη απογοήτευση. Ο Δημοσθένης της αλεξανδρινής περιόδου διατηρεί ένα πολύ πιο ήσυχο προφίλ. Το γεγονός αυτό δεν θα πρέπει να μας ξενίζει. Αρκεί να αναλογιστούμε τις

¹⁰³ Βλ. Άτταλος.

¹⁰⁴ Τον οποίο επικαλείται ο Worthington, Worthington (2000), 90.

¹⁰⁵ ό.π., 91.

φορές που κινδύνευσε να «εξοντωθεί», πέφτοντας στα χέρια του νεαρού ηγεμόνα της Μακεδονίας. Οι λόγοι αυτοσυντήρησης ήταν επομένως εκείνοι που τον ώθησαν να αποτραβηχτεί από το πολιτικό προσκήνιο και να περιοριστεί στη συγγραφή λόγων για ιδιωτικές υποθέσεις στα δικαστήρια. Κάτι τέτοιο ωστόσο κατά πόσο θα μπορούσε να ευσταθεί για ένα πρόσωπο που επί είκοσι τουλάχιστον χρόνια είχε διαδραματίσει ρόλους κλειδιά, τόσο στις πολιτικές υποθέσεις της Αθήνας όσο και στις διεθνείς σχέσεις;

Αν κάτι τέτοιο δεν ευσταθεί τότε πολλοί μελετητές αναρωτιούνται πώς είναι δυνατόν να μην έχουμε σήμερα λόγους που ο ίδιος θα είχε εκφωνήσει μπροστά στα συλλογικά όργανα της πόλης του εναντίον του Αλεξάνδρου; Η επικρατέστερη απάντηση είναι σχετικά απλή και εύλογη. Αιτία ήταν η απουσία του νεαρού ηγεμόνα από τον ελλαδικό χώρο, λόγω της μακροχρόνιας εκστρατείας του στην Ασία. Στο σημείο αυτό θα πρέπει να αναλογιστούμε πώς ήταν διαμορφωμένη η κατάσταση στην Ελλάδα κατά την περίοδο της βασιλείας του Φιλίππου. Η μεγάλη απήχηση του Δημοσθένη στηριζόταν σε μεγάλο βαθμό στην ρητορική της «τρομοκρατίας» που ο ίδιος εξασκούσε σε κάθε δοθείσα ευκαιρία.¹⁰⁶ Η όλη επιχειρηματολογία του αλλά και η πειθώ που ασκούσε στο εκάστοτε ακροατήριό του, βασιζόταν στο γεγονός ότι ο Φίλιππος ήταν παρών (ως φυσική παρουσία) στην Ελλάδα. Οι άνθρωποι επομένως μπορούσαν να παρακολουθήσουν την πορεία του στρατού του και έτσι να νιώθουν τον κίνδυνο γι' αυτούς υπαρκτό. Κάτι τέτοιο δεν θα μπορούσε να λειτουργήσει στην περίπτωση του Αλεξάνδρου, διότι ο ίδιος βρισκόταν για μεγάλα διαστήματα σε μέρη μακρινά και άγνωστα για την πλειοψηφία των Αθηναίων πολιτών.

Επομένως ο Δημοσθένης δεν προέβαλε την παραμικρή αντίσταση στην επεκτατική δράση του νεαρού ηγεμόνα; Σύμφωνα με τα ιστορικά στοιχεία μέχρι το 330 π.Χ. ήταν ξεκάθαρα εναντίον του Αλεξάνδρου και μάλιστα το διακήρυσσε δημοσίως. Από πού πήγαζε ως τότε αυτό του το σθένος, που από το 330 και εξής χάθηκε; Πιθανότατα, όπως παρατηρεί ο Worthington ο ρήτορας ως τότε διατηρούσε άσβεστη την ελπίδα του ότι οι Πέρσες θα σήμαιναν το τέλος του Μακεδόνα βασιλιά.¹⁰⁷ Ακόμα ωστόσο και όταν με τον καιρό συνειδητοποίησε ότι κάτι τέτοιο φαινόταν μάλλον ανέφικτο δεν παραιτήθηκε από τις ελπίδες του. Όλα αυτά μέχρι το 331 π.Χ. οπότε και η συντριπτική ήττα του βασιλιά της Σπάρτης Άγη από τον στρατό του Αντιπάτρου ήρθε να επιβεβαιώσει τους λανθάνοντες, ως τότε, φόβους του σχετικά με τη αδυναμία των συμπατριωτών του να αντιταχθούν είτε κατά μόνας είτε ενωμένοι στην πανίσχυρη μακεδονική δύναμη.¹⁰⁸

Η εν λόγω ήττα ωστόσο είχε αντίκτυπο και στην αξιοπιστία του ρήτορα αναφορικά με την αντιμακεδονική πολιτική του, αφού, όπως στη συνέχεια του καταλογίστηκε, δεν έκρινε ορθά την κατάσταση. Αν είχε συμβουλευσει τους συμπολίτες του να συνδράμουν τον Άγη σε αυτή του την εξέγερση, τότε ο μακεδονικός στρατός θα είχε βρεθεί αντιμέτωπος με έναν πανίσχυρο

¹⁰⁶ Worthington (2000), 94.

¹⁰⁷ ό.π., 94-95.

¹⁰⁸ Βλ. και Sealey (1993), Εισαγωγή, 3.

συνασπισμό που πιθανότατα θα του κατέφερε ένα ισχυρό πλήγμα και έτσι θα συνιστούσε μια πραγματική απειλή στα σχέδιά τους για την εγκαθίδρυση μακεδονικής ηγεμονίας στην Ελλάδα. Ήταν όμως έτσι; Και αν ναι, τότε γιατί ο Δημοσθένης, έχοντας την απαιτούμενη οξυδέρκεια και μακροχρόνια πείρα, δεν προέβλεψε μια τέτοια «ιδανική» ευκαιρία για την πατρίδα του να απαλλαγεί οριστικά από τον κίνδυνο ηγεμόνευσης;

Κάτι τέτοιο φαντάζει μάλλον απίθανο. Ο ίδιος άλλωστε γνώριζε πολύ καλά ότι σε μια ενδεχόμενη επέλαση του μακεδονικού στρατού στη νότια Ελλάδα η Αθήνα και όχι η Σπάρτη θα έμπαινε πρώτη στο στόχαστρο των Μακεδόνων στρατηγών. Επομένως πού στηριζόταν η όλη στάση του; Όπως προαναφέραμε όλες του οι ελπίδες είχαν εναποτεθεί στην εξόντωση του Αλεξάνδρου από τους Πέρσες. Αυτοί ήταν άλλωστε και οι μόνοι στους οποίους μπορούσε να ελπίζει, αφού είχε πλέον πλήρη συναίσθηση ότι οποιαδήποτε απόπειρα αντίστασης κατά των Μακεδόνων από την πλευρά των Ελλήνων θα ήταν μάταιη.¹⁰⁹

Εχούσης έτσι της κατάστασης επομένως, ποιο το όφελος για τους ταλαιπωρημένους και αποκαρδιωμένους πια Αθηναίους να γίνονται ακροατές της δυσάρεστης υπενθύμισης των πρόσφατων αποτυχιών τους δια στόματος του Δημοσθένη, ιδιαίτερα από τη στιγμή που δεν ήταν πλέον στο χέρι τους να κάνουν το παραμικρό προκειμένου να ανατρέψουν τη δυσμενή αυτή για τους ίδιους κατάσταση; Για τον λόγο αυτό νομίζω πως κανείς δεν θα μπορούσε να κατηγορήσει τον Δημοσθένη που την περίοδο αυτή εστίασε στη συγγραφή λόγων που αφορούσαν ιδιωτικές υποθέσεις και όχι στην πρόσφατη οδυνηρή ιστορία.

Ακολούθησε λοιπόν μια περίοδος ησυχίας αναφορικά με τις πολιτικές δραστηριότητες του Δημοσθένη που διήρκεσε περίπου έξι χρόνια μέχρι την εμφάνιση στο προσκήνιο της περιβόητης υπόθεσης του Αρπάλου το 324 π.Χ., ένα σημείο σταθμό για την πολιτική υπόσταση του ρήτορα κατά την εποχή εκείνη. Ποια ήταν όμως η κατάσταση που βίωναν οι Αθηναίοι στο μεσοδιάστημα υπό το καθεστώς της μακεδονικής ηγεμονίας; Στη διάρκεια αυτής της περιόδου ολόκληρη η Ελλάδα απολάμβανε καταρχάς μια περίοδο ειρήνης και ευημερίας ως επακόλουθα της μακεδονικής παρουσίας. Το κλίμα αυτό σε ένα δεύτερο επίπεδο ευνόησε και τις σχέσεις διαφόρων προσωπικοτήτων και των δύο κρατών μεταξύ τους.¹¹⁰ Ένα φαινόμενο εξίσου εντυπωσιακό είναι και η απουσία τριβών μεταξύ των δημοφιλέστερων αθηναίων πολιτικών ηγετών, όπως του Δημοσθένη και του Υπερείδη με τον Δημάδη και τον Φωκίωνα.

Με τι ασχολούνταν ο Δημοσθένης κατά την ίδια περίοδο δεν μας είναι απόλυτα γνωστό. Σίγουρα ήταν ενεργός λειτουργικά,¹¹¹ χωρίς ωστόσο να επανέρχεται στο προσκήνιο εξαπολύοντας επιθέσεις κατά του Αλεξάνδρου, τουλάχιστον όχι πριν το 324 π.Χ., μια χρονιά

¹⁰⁹ Και επρόκειτο πράγματι για μια «πικρή» συνειδητοποίηση όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Worthington, Worthington (2000), 99.

¹¹⁰ Όπως για παράδειγμα τις σχέσεις που αναπτύχθηκαν μεταξύ του Δημοσθένη και του Αντιπάτρου μεταξύ άλλων.

¹¹¹ Γεγονός που αποδεικνύεται από την οικονομική συνεισφορά του στον λιμό που έπληξε την Αθήνα την εποχή αυτή, ό.π., 101.

που όπως προαναφέρθηκε έμελλε να τον σημαδέψει. Τότε ανέλαβε και πάλι «δράση» και μάλιστα σε δημόσιο επίπεδο εναντίον του νεαρού βασιλιά. Αιτία, όπως προαναφέρθηκε ήταν η υπόθεση του Αρπάλου¹¹² αλλά και το ψήφισμα περί επιστροφής των πολιτικών εξοριστών που ενέκρινε ο Μ. Αλέξανδρος την ίδια περίοδο.

Η ΥΠΟΘΕΣΗ ΤΟΥ ΑΡΠΑΛΟΥ

Το 330 π.Χ. ο Αλέξανδρος, ξεκινώντας για την εκστρατεία του εναντίον του Δαρείου, άφησε στη Βαβυλώνα τον Άρπαλο, ως υπεύθυνο για την ασφάλεια του θησαυροφυλακίου του, εμπιστευόμενος σε αυτόν περίπου 6.000 πεζούς στρατιώτες, λίγους ιππείς καθώς και μερικούς ελαφρά οπλισμένους. Το καλοκαίρι του 324, σε μια περίοδο σιτοδείας για την Αθήνα, ο θησαυροφύλακας του νεαρού ηγεμόνα της Μακεδονίας έφτασε στα ανοιχτά του Σουνίου έχοντας δραπετεύσει από τη Βαβυλώνα με 30 πλοία, πλήθος μισθοφόρων και πέντε χιλιάδες τάλαντα από τον βασιλικό θησαυρό, πρόθυμος να τα χρησιμοποιήσει εναντίον του νεαρού βασιλιά.¹¹³ Οι Αθηναίοι, γνωρίζοντας ότι ο Αλέξανδρος έχει επιστρέψει από τις Ινδίες και βρίσκεται στην Περσία, φοβήθηκαν το ενδεχόμενο αιφνιδιαστικής επίθεσης και κατάληψης του Πειραιά, γι' αυτό και αρνήθηκαν να τον δεχθούν στην πόλη τους. Ύστερα από πρόταση μάλιστα του Δημοσθένη δόθηκε εντολή στον στρατηγό Φιλοκλή να εμποδίσει, αν παρουσιαζόταν ανάγκη, την είσοδό του στο λιμάνι.

Ο Άρπαλος όμως βρίσκοντας καταφύγιο στο ακρωτήριο Ταίναρο και ασφαρίζοντας εκεί τα υπάρχοντά του, επέστρεψε στην Αθήνα, όπου ζήτησε να γίνει δεκτός ως ικέτης και Αθηναίος πολίτης. Χάρη ωστόσο στη μετριοπάθεια του Δημοσθένη η πόλη αρνήθηκε οποιαδήποτε συνεργασία μαζί του, κάτι που θα την οδηγούσε πλέον ανοιχτά σε σύγκρουση με τον Αλέξανδρο. Θέλοντας βέβαια συνάμα να αποφύγει και την έκδοση του φυγάδα στους Μακεδόνες, υιοθέτησε για μια ακόμα φορά την πρόταση του ρήτορα να φυλακιστεί ο Άρπαλος, να κατασχεθεί το χρηματικό ποσό των εφτακοσίων τάλαντων¹¹⁴ που έφερε μαζί του και στο εξής να ασφαλιστεί στην Ακρόπολη.

¹¹² Επρόκειτο για μια υπόθεση που δημιουργούσε ουσιαστικά την ιδανική ευκαιρία για μια αποκάλυπτη επανάσταση εναντίον της Μακεδονίας.

¹¹³ Λίγους μήνες νωρίτερα, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Sealey, ο Άρπαλος είχε τιμηθεί από τους Αθηναίους με την παραχώρηση προς το πρόσωπό του της ιδιότητας του Αθηναίου πολίτη, ως μια ευχαριστήρια πράξη για την αποστολή σιτηρών στην πόλη σε μια ιδιαίτερα δύσκολη γι' αυτούς περίοδο, Sealey (1993), 213.

¹¹⁴ Μια πληροφορία κάθε άλλο παρά επιβεβαιωμένη κατά τον Worthington, Worthington (2000), 103.

Λίγο καιρό αργότερα η υπόθεση έμελλε να πάρει μια απρόβλεπτη τροπή. Ο Άρπαλος, πιθανότατα με τη βοήθεια ή την ανοχή των υπευθύνων για τη φρούρησή του, δραπέτευσε και κατέφυγε στην Κρήτη, όπου και δολοφονήθηκε. Το ζήτημα πολύ γρήγορα μεγάλωσε και πήρε διαστάσεις εσωτερικής κρίσης, όταν αποκαλύφθηκε πως από τα χρήματα που υποτίθεται ότι είχαν κατατεθεί στην Ακρόπολη, βρέθηκαν μόλις τα μισά. Οι φήμες για δωροδοκία και καταχρήσεις οργίασαν και φυσικά κύριος στόχος των υποψιών ήταν ο υπεύθυνος για τον χειρισμό της υπόθεσης του Αρπάλου, Δημοσθένης.¹¹⁵ Ο ίδιος εισηγήθηκε και πέτυχε να ανατεθεί σχετική γενική έρευνα στον Άρειο Πάγο, προτείνοντας μάλιστα και την ποινή του θανάτου για τον εαυτό του, σε περίπτωση που θα αποδεικνυόταν η ενοχή του! Η απόφαση ωστόσο καθυστερούσε αδικαιολόγητα και η ευθύνη γι' αυτό αποδόθηκε από πολλούς στην έντονη πολιτική δραστηριότητα των εμπλεκόμενων καθώς και στην προκατειλημμένη στάση του Αρείου Πάγου απέναντι στον Δημοσθένη.¹¹⁶

Οι πιέσεις που ασκούσαν στο μεταξύ στους Αρεοπαγίτες ήταν μεγάλες με αποτέλεσμα εκείνοι λίγους μήνες αργότερα να καταθέσουν τα πορίσματά τους, στα οποία συμπεριλαμβανόταν ένας κατάλογος με τα ονόματα των ατόμων που είχαν δωροδοκηθεί από τον Άρπαλο, μαζί με το ακριβές ποσό που ο καθένας τους είχε εισπράξει. Ανάμεσά τους ήταν και ο Δημοσθένης. Η ευκαιρία ήταν ιδανική για τους ακραίους των δύο αντίπαλων παρατάξεων να επιτύχουν την οριστική εξουδετέρωση των μετριοπαθών. Δέκα κατήγοροι, μεταξύ των οποίων φανατικοί υπέρμαχοι και εχθροί των Μακεδόνων, με προεξάρχοντα τον Υπερείδη ορίστηκαν να υποστηρίξουν το κατηγορητήριο μπροστά στο δικαστήριο των χιλίων πεντακοσίων Ηλιαστών, που συγκλήθηκε την άνοιξη του 323 π.Χ. για να κρίνει τους υποδίκους.

Μέσα σε μια οξύτατη ατμόσφαιρα πρώτος δικάστηκε ο Δημοσθένης με την κατηγορία ότι έλαβε είκοσι τάλαντα. Στην αγόρευση του Υπερείδη αναφέρεται ότι ο ρήτορας αναγνώρισε ότι έλαβε κάποιο ποσό και ισχυρίστηκε ότι το χρησιμοποίησε για εθνικούς σκοπούς, που δεν ήταν σε θέση να αποκαλύψει, αργότερα όμως ανακάλεσε και αρνήθηκε την ενοχή του. Είναι γεγονός ότι βρισκόταν σε μια ιδιαίτερα δυσμενή θέση, εξαιτίας της διάχυτης καχυποψίας προς το πρόσωπό του, λόγω των πολλών παραλείψεων εκ μέρους του κατά την παραλαβή και συνακόλουθη απογραφή των κατασχεθέντων χρημάτων και φυσικά εξαιτίας της πολεμικής που ασκούσαν εις βάρος του από τους αντιπάλους του.

¹¹⁵¹¹⁵ Στο σημείο αυτό αξίζει να τονίσουμε, όπως πολύ εύστοχα παρατηρεί ο Sealey, ότι οι όποιες συνέπειες ακολούθησαν την κατάχρηση των μακεδονικών χρημάτων από τον Άρπαλο και την καταφυγή του στην πόλη των Αθηνών είχαν καθαρά εσωτερικό χαρακτήρα, αφού σε καμιά περίπτωση οι Αθηναίοι δεν θα ήταν υποχρεωμένοι να επιστρέψουν στον Αλέξανδρο το κλαπέν χρηματικό ποσό ή να λογοδοτήσουν για τα γεγονότα αυτά σε οποιονδήποτε εντολοδόχο του, Sealey (1993), 214. Άλλωστε το γεγονός της απουσίας οποιασδήποτε μορφής εξωτερικής πίεσης από μακεδονικής πλευράς, αποδεικνύεται και από το χρονικό διάστημα που μεσολάβησε μέχρι την έκδοση του αρεοπαγίτικού πορίσματος.

¹¹⁶ Πιθανότατα η θέση αυτή να βρήκε ερείσματα στις μέχρι τότε σχέσεις του ρήτορα με το ανώτατο αυτό δικαστήριο αφού, αφενός μοιράζονταν τα ίδια αντιμακεδονικά αισθήματα και αφετέρου ο ίδιος φαίνεται ότι είχε προχωρήσει σε μεταρρυθμίσεις που ενίσχυαν τις δικαιοδοσίες και τη δύναμη του συμβουλίου. Για περισσότερες πληροφορίες βλ. Sealey (1993), 185-187 και Worthington (1992), 136.

Το αποτέλεσμα ήταν να καταδικαστεί σε πρόστιμο πενήντα ταλάντων, το οποίο αδυνατώντας να πληρώσει φυλακίσθηκε και στη συνέχεια δραπέτευσε στην Αίγινα, απ' όπου και συνέχιζε τις διαμαρτυρίες περί της αθωότητάς του. Οπωσδήποτε η συγκεκριμένη έκβαση της εν λόγω δίκης προκάλεσε μια νέα ανακατανομή των πολιτικών επιρροών που έλεγχαν τη ζωή της πόλης. Η φιλοπόλεμη παράταξη, με επικεφαλής τον Υπερείδη, οδηγούσε πλέον εμφανώς την πόλη στην επανάσταση. Όταν μάλιστα το καλοκαίρι του ίδιου έτους έφτασε στην Αθήνα η είδηση του αιφνίδιου θανάτου του βασιλιά της Μακεδονίας, δόθηκε το σύνθημα για την έναρξη του απελευθερωτικού αγώνα.

Ας επιστρέψουμε όμως στην υπόθεση του Αρπάλου. Στο διάστημα κατά το οποίο ο Μακεδόνας θησαυροφύλακας βρισκόταν στη φυλακή ο Δημοσθένης στάλθηκε στην Ολυμπία προκειμένου να διαπραγματευτεί εκεί με τον Νικάνορα την υπόθεση της επανόδου των εξορίστων στις εστίες τους, που είχε αποφασιστεί από τον Αλέξανδρο.¹¹⁷ Η επιστροφή του στην Αθήνα συνέπεσε με την απόδραση του Αρπάλου από τη φυλακή, γεγονός που, όπως ήταν φυσικό ήγειρε υποψίες. Αυτό μάλιστα που επιδείνωσε την κατάσταση για τον ρήτορα ήταν η ξαφνική μεταστροφή του αναφορικά με το ζήτημα της θεοποίησης του Αλεξάνδρου από τους Αθηναίους. Ενώ μέχρι τότε ήταν κατηγορηματικά αντίθετος ως προς αυτό το ενδεχόμενο, η στάση του τώρα ήταν εντελώς διαφορετική. Αμέσως μετά την επιστροφή του συμβούλευσε τους συμπολίτες του να αποδεχθούν τη νέα αυτή «πραγματικότητα».

Προφανέστατα οι περισσότεροι έσπευσαν να αποδώσουν αυτή του τη μεταστροφή σε δωροδοκία από τη μακεδονική πλευρά. Μεταξύ αυτών, δύο από τους κατηγορούς του στην εν λόγω δίκη, ο Δείναρχος και ο Υπερείδης. Θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε επομένως ότι ο Δημοσθένης βρέθηκε σε μια ιδιαίτερα δεινή θέση; Ήταν ανίκανος να υπερασπιστεί τον εαυτό του απέναντι στις ομολογουμένως βαρύτερες αυτές κατηγορίες; Δεν θα πρέπει να συνδέουμε το χαμηλό του πολιτικό προφίλ κατά την προηγούμενη περίοδο με μια συνακόλουθη πτώση του γοήτρου του ή με την απώλεια της δημοτικότητάς του και της ικανότητάς του να επηρεάζει συνειδήσεις. Αυτά ήταν αναφαίρετα στοιχεία της προσωπικότητάς του, γεγονός που αποδεικνύεται περίτρανα από τα εξής:

Ο Δημοσθένης ήταν ο άνθρωπος εκείνος, που έπεισε τους Αθηναίους να αποπέμψουν τον Άρπαλο την πρώτη φορά που θέλησε να βρει καταφύγιο στην πόλη τους. Επρόκειτο για ένα εγχείρημα ιδιαίτερα δύσκολο αν αναλογιστεί κανείς το τεταμένο αντιμακεδονικό κλίμα που κυριαρχούσε στην πόλη ιδίως μετά το ψήφισμα της επανόδου των εξορίστων αλλά και τη σκληρή αντίσταση που πρόβαλε ο Υπερείδης, ο οποίος επιθυμούσε με κάθε τρόπο να αξιοποιήσει τα χρήματα αλλά και το ανθρώπινο δυναμικό που παρείχε στους Αθηναίους ο Άρπαλος ενάντια στον Αλέξανδρο. Ακολούθως ο Δημοσθένης ήταν για μια ακόμα φορά αυτός που πρότεινε τη φυλάκιση του θησαυροφύλακα καθώς και μια σειρά από ενέργειες στις οποίες έπρεπε να προχωρήσουν οι Αθηναίοι απέναντι στον Μακεδόνα βασιλιά σχετικά με αυτόν.

¹¹⁷ Κάτι που δεν εξυπηρετούσε καθόλου τα συμφέροντα των Αθηναίων κατά τη συγκεκριμένη περίοδο, βλ. αθηναϊκή επικυριαρχία στη Σάμο.

Τέλος, ήταν εκείνος που ανέλαβε το έργο της διαπραγμάτευσης με τον Νικάνορα, όπως προαναφέρθηκε. Όλα τα παραπάνω επομένως αποτελούν αδιάσειστες αποδείξεις της πολιτικής δύναμης και επιρροής του τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο.

Όλες οι κινήσεις του υπαγορεύονταν από μια καλά οργανωμένη στρατηγική. Για ποιον λόγο η Αθήνα, ύστερα από δική του υπόδειξη, δεν εκμεταλλεύτηκε την παρουσία του Αρπάλου προς όφελός της και εναντίον του Αλεξάνδρου; Διότι, όπως και στην περίπτωση της άδοξης εξέγερσης του Άγη λίγα χρόνια ωρίτερα, έτσι και τώρα ο Δημοσθένης έβλεπε ξεκάθαρα ότι μια νέα αντιπαράθεσή τους με τον Μακεδόνα¹¹⁸, τη στιγμή μάλιστα που η επιστροφή του στην Ελλάδα ήταν σχεδόν γεγονός, θα είχε ανάλογη κατάληξη. Ο Δημοσθένης μπορούσε να δει ξεκάθαρα ότι η αποδοχή της πρότασης του Αρπάλου θα σήμαινε αυτοκτονία για τους Αθηναίους.

Στο σημείο αυτό ανακύπτει ένα ακόμα ερώτημα. Αυτή η συνειδητοποίηση από την πλευρά του Δημοσθένη θα συνιστούσε έναν ικανό λόγο ώστε ο ίδιος με κάποιον τρόπο να επέτρεψε στον Άρπαλο να δραπετεύσει; Θα ήταν εύλογο να σκεφτεί κανείς, πράγμα που πιθανότατα έκανε και ο Δημοσθένης, ότι ο Αλέξανδρος στο άκουσμα αυτής της είδησης ίσως να αποφάσιζε να τηρήσει μια ηπιότερη στάση απέναντι στο αίτημα των Αθηναίων περί ανάκλησης του σχετικού με τους εξοριστούς ψηφίσματος. Τον ίδιο σκοπό πιθανότατα εξυπηρετούσε, όπως παρατηρεί ο Worthington και η ξαφνική μεταστροφή του ρήτορα αναφορικά με την θεοποίηση του Αλεξάνδρου. Στην πραγματικότητα δεν υπάρχει καμιά ένδειξη που να υποδεικνύει ότι πίστεψε πραγματικά στην αξία μιας τέτοιας ενέργειας. Μάλλον απώτατος στόχος του ήταν να κολακευτεί ο βασιλιάς και έτσι να αυξηθούν οι πιθανότητες να αποβεί γόνιμη η επικείμενη συνάντηση των Αθηναίων πρέσβων μαζί του.¹¹⁹

Αν θελήσει λοιπόν κανείς να αξιολογήσει τη στρατηγική του Δημοσθένη κατά την περίοδο αυτή δεν θα διέπραττε σφάλμα χαρακτηρίζοντάς την ανάλογη αν όχι και ανώτερη από την αντίστοιχη της επί Φιλίππου εποχής. Η αθηναϊκή πολιτική ήταν για μια ακόμα φορά «δημοσθενική» πολιτική, όπως τονίζει ο Worthington.¹²⁰

Όλη αυτή η κατάσταση βέβαια, λόγω της θέσης στην οποία βρισκόταν πια η άλλοτε κραταιή Αθήνα, δεν ήταν τίποτε άλλο παρά ένα παιχνίδι τύχης με ίσες αν όχι περισσότερες πιθανότητες ήττας παρά νίκης. Έτσι και έγινε. Η στρατηγική του Δημοσθένη δεν απέδωσε καρπούς και η είδηση της άκαρπης πρεσβευτικής αποστολής έφτασε στην Αθήνα όταν ανακοινώθηκε το πόρισμα του Αρείου Πάγου, σύμφωνα με το οποίο ο Δημοσθένης κρινόταν ένοχος δωροδοκίας.¹²¹ Ο ρήτορας αγανακτισμένος απαίτησε από το σύνολο των Αρεοπαγιτών να προσκομίσουν τις αποδείξεις πάνω στις οποίες στήριζαν την ενοχή του. Κάτι τέτοιο ωστόσο δεν ήταν εφικτό, ιδιαίτερα από τη στιγμή που αυτές ήταν ανύπαρκτες, όπως άλλωστε αποδεικνύεται

¹¹⁸ Έστω και με την υποστήριξη του Αρπάλου.

¹¹⁹ Worthington (2000), 105.

¹²⁰ ό.π., 105.

¹²¹ Εξαιρετική σύμπτωση για να είναι όντως.

και από το περιεχόμενο του κειμένου του πορίσματος τους. Κάπως έτσι η υπόθεση είχε φτάσει σε αδιέξοδο για τον Δημοσθένη και η δίκη του από τους 1.500 Ηλιαστικούς δικαστές φαινόταν μονόδρομος.

ΔΕΙΝΑΡΧΟΥ: «Κατά Δημοσθένους»

Νομικό πλαίσιο – κατηγορία – ποινή – διαδικασία της δίκης

Ο Δημοσθένης και οι υπόλοιποι κατηγορούμενοι οδηγήθηκαν ενώπιον του αθηναϊκού δικαστηρίου το 324/323 π.Χ., ύστερα από την ολοκλήρωση της διαδικασίας της *αποφάσεως* από τον Άρειο Πάγο, με την κατηγορία της δωροδοκίας, της υπεξαίρεσης δηλαδή μέρους των χρημάτων που είχαν φτάσει στην Αθήνα μαζί με τον υπεύθυνο του θησαυροφυλακίου του Αλεξάνδρου, Άρπαλο.¹²² Η *απόφασις*, που εμφανίστηκε ως διαδικασία στα μέσα του τετάρτου αιώνα και εισηγήθηκε πιθανότατα από τον Δημοσθένη το 343 π.Χ.,¹²³ αποτελούσε είτε μια εναλλακτική της διαδικασίας της *εισαγγελίας*, είτε ένα επιπλέον στάδιο της διαδικασίας αυτής, από τη στιγμή που οι ομοιότητες που εντοπίζονταν μεταξύ τους ήταν μεγάλες.

Η *απόφασις* εφαρμοζόταν σε περιπτώσεις που κάποιος θεωρούνταν ύποπτος προδοσίας, ενώ ως διαδικασία, όπως προαναφέρθηκε, ήταν σε μεγάλο βαθμό όμοια με την *εισαγγελία*. Η λέξη *απόφασις* αφορούσε αποκλειστικά και μόνο στην αναφορά που εξέδιδε το συμβούλιο του Αρείου Πάγου και κατ' επέκταση σε όλη την διαδικασία που βασιζόταν στο συγκεκριμένο πόρισμα. Στο πλαίσιο της εν λόγω διαδικασίας ο Άρειος Πάγος, ύστερα από αίτημα της Βουλής, αναλάμβανε να διεξαγάγει ένα είδος προκαταρκτικής ακρόασης όπου εξέδιδε ένα επίσης προκαταρκτικό πόρισμα. Αν ο κατηγορούμενος κρινόταν ένοχος, τότε οδηγούνταν στη συνέχεια στο δικαστήριο προκειμένου να εκδοθεί η επίσημη τελική απόφαση που τον αφορούσε.

Σύμφωνα με τον Δείναρχο στην παράγραφο 50 του συγκεκριμένου λόγου του, οι *αποφάσεις* μπορούσαν να ξεκινήσουν με δύο μόνο διαδικασίες. Είτε ύστερα από σχετικό ψήφισμα της Εκκλησίας του Δήμου (*κατά πρόσταξιν*), είτε από τον ίδιο τον Άρειο Πάγο με δική του πρωτοβουλία (*αὕτη προελόμενη*). Στη συγκεκριμένη περίπτωση φαίνεται ότι τέθηκε σε

¹²² Πέραν της επίσημης κατηγορίας υπήρχαν εξίσου ισχυρές υποψίες για τη συμμετοχή του Δημοσθένη στην απόδραση του Αρπάλου από τη φυλακή, όπου κρατούνταν αμέσως μετά την άφιξή του στην Αθήνα, ύστερα μάλιστα από πρόταση του ίδιου του κατηγορουμένου.

¹²³ Όπως μας πληροφορεί ο Worthington, Worthington (1992), 357.

εφαρμογή η πρώτη διαδικασία, αφού η δεύτερη πιθανότατα λειτουργούσε ως ένα μέσο αυτοελέγχου των εσωτερικών υποθέσεων του Αρεοπαγίτικου συμβουλίου αλλά και των ίδιων των μελών του. Η *απόφασις κατά πρόσταξιν*,¹²⁴ είχε ισχύ μόνο σε περιπτώσεις δημοσίων προσώπων, υπόπτων για διαφθορά ή προδοσία και μπορούσε να τεθεί σε εφαρμογή μόνο ύστερα από αίτημα του δήμου. Αυτό φαίνεται πως συνέβη και στην περίπτωση του σκανδάλου του Αρπάλου.¹²⁵

Αυτό που θα μπορούσαμε να πούμε πως μας οδηγεί με ασφάλεια στο συμπέρασμα ότι η διαδικασία της συγκεκριμένης δίκης ήταν αυτή της *απόφασης* είναι πρωτίστως η ανάμειξη του Αρείου Πάγου στην ερευνητική διαδικασία. Αυτή άλλωστε είναι και η βασική διαφορά της *αποφάσεως* από την *εισαγγελία*.¹²⁶ Ενώ στην δεύτερη διαδικασία ενεργό ρόλο είχαν η Βουλή και η Εκκλησία του Δήμου, στην πρώτη ερχόταν να προστεθεί και ο Άρειος Πάγος στα εμπλεκόμενα σώματα. Στην υπόθεση άλλωστε του Αρπάλου το αποτέλεσμα της αρεοπαγίτικης *απόφασης* είναι αυτό που έπαιξε καθοριστικό ρόλο στη μετέπειτα διαδικασία και είναι αυτό που μας εμποδίζει να τη χαρακτηρίσουμε ως *εισαγγελία*. Κάτι τέτοιο ωστόσο δεν αναιρεί τη στενή σύνδεση που υπήρχε μεταξύ των δύο διαδικασιών, από τη στιγμή που η αποδοχή δωροδοκίας από έναν ρήτορα σε βάρος της πόλης του συνιστούσε ένα έγκλημα προδοσίας, το οποίο εκδικαζόταν μέσω της διαδικασίας της εισαγγελίας. Για τον λόγο αυτό και οι δίκες του Δημοσθένη και των συγκατηγορουμένων του διενεργήθηκαν, αμέσως μετά την έκδοση του πορίσματος του Αρείου Πάγου, ως δίκες *εισαγγελίας*.¹²⁷

¹²⁴ Όπως επισημαίνει ο Worthington, Worthington (1992), 359.

¹²⁵ Όπως προαναφέρθηκε προκειμένου να ξεκινήσει η διαδικασία της απόφασης από τον Άρειο Πάγο, θα έπρεπε προηγουμένως να έχει φτάσει σ' αυτόν ένα αίτημα από την Εκκλησία του Δήμου. Αμέσως μετά την απόδραση του Αρπάλου συστάθηκε σε συνέλευση ο δήμος όπου, οι Αθηναίοι πολίτες, υποπτευόμενοι ένα αριθμό πολιτικών ανδρών, ως αναμειγμένους στο σκάνδαλο αυτό, απαίτησαν τις ανάλογες εξηγήσεις. Ο Δημοσθένης όντας απρόθυμος ή ανίκανος να τις παράσχει πρότεινε την ανάληψη της διερεύνησης μιας προκαταρκτικής έρευνας από τον Άρειο Πάγο.

¹²⁶ Ενώ θεμελιακή διαφορά αποτελούσε και το γεγονός ότι στη μεν *εισαγγελία* η ποινή ήταν προκαθορισμένη (*άγων τιμητός*), ενώ στη διαδικασία της *απόφασης* η έκδοση της ποινής ακολουθούσε τη δίκη (*άγων άτιμητος*). Αυτό είναι και ένα από τα βασικά επιχειρήματα των όσων συνηγορούν κατά του χαρακτηρισμού της εν λόγω δίκης ως *αποφάσεως*, όπως αναφέρει ο Worthington, ό.π., 360, από τη στιγμή που ο Δείναρχος μέσα στον λόγο του αναφέρεται περισσότερες από μία φορές στην προβλεπόμενη για τον κατηγορούμενο ποινή με βάση το αδίκημα που είχε διαπράξει, ως την καταβολή προστίμου δεκαπλασίου του ποσού που καταχράστηκε συνοδευόμενη από μερική ατιμία, ή την καταδίκη του σε θάνατο, σύμφωνα μάλιστα με την επιθυμία του ίδιου του Δημοσθένη.

¹²⁷ ό.π., 360.

ΟΙ ΔΙΑΔΙΚΟΙ

Δείναρχος

Τα εξαγόμενα μέσα από το κείμενο του λόγου του στοιχεία αναφορικά με τον ίδιο και την προσωπικότητά του, δεν είναι επαρκή, ώστε να προχωρήσουμε με σχετική ασφάλεια σε έναν αξιόπιστο χαρακτηρισμό του.¹²⁸ Εντούτοις, μέσα από τη θέση του, ως τον λογογράφο που συνέθεσε για πρώτη φορά στη ζωή του έναν λόγο τέτοιου μεγέθους για μια δίκη ανάλογης σημασίας, προκειμένου να εκφωνηθεί από τον έναν εκ των δέκα κατηγορών του Δημοσθένη αλλά και γνωρίζοντας τα κάθε άλλο παρά φιλικά αισθήματα που ο ίδιος έτρεφε για τον κατηγορούμενο, μπορούμε να προβούμε σε μια απόπειρα σκιαγράφησης του χαρακτήρα του κατά τη δεδομένη χρονική στιγμή.

Απόρροια της ανάληψης και ολοκλήρωσης από τον ίδιο της συγγραφής του συγκεκριμένου λόγου ήταν η ενίσχυση της φήμης του ως λογογράφου απέναντι σε έναν άνδρα που για τριάντα σχεδόν χρόνια υπερασπιζόταν την ελληνική αυτονομία και την αντίσταση απέναντι στην ιμπεριαλιστική πολιτική των Μακεδόνων.¹²⁹ Έναν άνδρα υπό τη σκιά του οποίου έμελλε στο εξής να εξετάζεται, όντας ο ίδιος ο τελευταίος και ο νεότερος του καταλόγου των δέκα αττικών ρητόρων. Ο άνδρας αυτός φυσικά δεν ήταν άλλος από τον Δημοσθένη.¹³⁰

Αξιοσημείωτη ήταν η άφραστη συνδυαστική υπομονή με την οποία ο Δείναρχος εργαζόταν κατά την προετοιμασία των λόγων του, κάτι που γίνεται διακριτό με μια προσεκτική ματιά και στον συγκεκριμένο λόγο (§§18-22, όπου για παράδειγμα αντιπαραβάλλει στιγμές από την ιστορία της Θήβας με ανάλογες της αθηναϊκής ιστορίας θέλοντας να αναδείξει τον καταλυτικό ρόλο των ηγετών στην άνοδο ή τη συντριβή μιας πόλης), (§23, όπου επιστρατεύει μια σειρά παραδειγμάτων ανδρών που τιμωρήθηκαν αυστηρά από το δικαστήριο έχοντας διαπράξει λιγότερο σοβαρά αδικήματα από αυτό του Δημοσθένη, θέλοντας να τονίσει ότι η πιθανή αθώωσή του θα ήταν μια πράξη ασυλλόγιστη από την πλευρά των δικαστών) αλλά και (§28, όπου ανασύρει μια σειρά περιπτώσεων κατά τις οποίες ο Δημοσθένης είχε χρηματιστεί στο παρελθόν, πάντοτε εις βάρος της πόλης του, συνεπώς δεν θα πρέπει να προκαλεί έκπληξη το γεγονός ότι το έκανε και στην παρούσα περίπτωση).

Ο ίδιος στον συγκεκριμένο λόγο, κρυμμένος πίσω από το προσωπείο του πελάτη του, φροντίζει ευθύς εξαρχής να καταστήσει σαφές ότι κύριο μέλημά του είναι η διασφάλιση της ευημερίας της

¹²⁸ Όπως για παράδειγμα συμβαίνει στον σωζόμενο λόγο του κατά του Προξένου, όπου οι πληροφορίες που ο ίδιος εκθέτει αναφορικά με τη ζωή του είναι τόσες, ώστε να μας επιτρέπουν μια σχεδόν ολοκληρωμένη προσέγγιση της προσωπικότητάς του, Radermacher, 162.

¹²⁹ Sihler, 122.

¹³⁰ Υπό το συγκεκριμένο πρίσμα μάλιστα είχαν αποδοθεί κατά καιρούς στον Δείναρχο χαρακτηρισμοί όπως «κρίθινος» ή «αγροίκος» Δημοσθένης από τους Αλεξανδρινούς φιλόλογους, αφού η διαρκής εξέτασή του υπό τη σκιά του πρώτου εκ των δέκα του καταλόγου είχε μειώσει σημαντικά την προσοχή που θα έπρεπε ίσως να δοθεί στο έργο του, Worthington (2001), 4, Πάτσης, 547-8, Lockwood, 185.

πόλης των Αθηνών¹³¹ καθώς και η απαλλαγή της από τη δράση διεφθαρμένων ανδρών, όπως ο Δημοσθένης (§2). Στο πλαίσιο αυτό παρουσιάζεται ως ένα πρόσωπο που αντιμετωπίζει με απόλυτο σεβασμό τους νόμους και την ισχύ τους, όπως και τη λειτουργία των εκτελεστικών τους οργάνων, μεταξύ των οποίων και το ανώτατο συμβούλιο του Αρείου Πάγου. Μέσα από τα λεγόμενά του αποδεικνύει ότι ο ίδιος δεν μπήκε ούτε στιγμή στη διαδικασία αμφισβήτησης της εγκυρότητας του αρεοπαγитικού πορίσματος, σύμφωνα με το οποίο ο κατηγορούμενος κρίθηκε ως ένοχος δωροδοκίας, αφού κάτι τέτοιο θα ισοδυναμούσε με την αμφισβήτηση της αδιάφθορης φύσης των μελών του συμβουλίου, στα χέρια του οποίου είχε εναποτεθεί από τους πολίτες η τύχη της Αθήνας. Για τον λόγο αυτόν «καταδικάζει» και οποιαδήποτε απόπειρα θα επιχειρούντο προς την κατεύθυνση αυτή από τον Δημοσθένη στο εξής (§§58-59), ενώ δεν διστάζει σε πολλά σημεία του λόγου του να καταφερθεί εναντίον του κατηγορουμένου επιστρατεύοντας βαρύτατους χαρακτηρισμούς (§§15, 16, 18, 24, 40, 50, 77, 92, 95). Από τα παραπάνω συνάγεται η εικόνα ενός ρήτορα, διατεθειμένου να μεταχειριστεί κάθε μέσο προκειμένου να υπηρετήσει την τέχνη του στο έπακρο καθώς και τον απώτατο στόχο της που δεν είναι άλλος από την **πειθώ**.

Δημοσθένης

Ο πρώτος στον κατάλογο των δέκα αττικών ρητόρων και ίσος ο δεινότερος ρήτορας της αρχαιότητας. Στο πλαίσιο της συγκεκριμένης δίκης βρίσκεται στη θέση του κατηγορουμένου μαζί με άλλους εννέα Αθηναίους που κατηγορούνται ότι δωροδοκήθηκαν από τον θησαυροφύλακα του Μ. Αλεξάνδρου, Άρπαλο. Εισάγεται στο δικαστήριο πρώτος, την άνοιξη του 323 π.Χ. και οι κατήγοροί του αριθμούν τους δέκα. Ένας εξ αυτών είναι και ο πελάτης του Δεινάρχου, του ρήτορα που συνέθεσε τον συγκεκριμένο λόγο εναντίον του. Τα στοιχεία που συγκεντρώνονται μέσα από την ανάλυση του λόγου για τον ίδιο και την προσωπικότητά του είναι σίγουρα ενδεικτικά της ρητορικής τέχνης του Δεινάρχου και ως τέτοια θα πρέπει ως επί το πλείστον να εξεταστούν.¹³²

Στο προοίμιο του λόγου παρουσιάζεται ως απόλυτα βέβαιος για την αθωότητά του ή, κατά τον ρήτορα, για την αθώωσή του από τον Άρειο Πάγο, λόγω της σχέσης του με το εν λόγω σώμα στο παρελθόν, γι' αυτό και δεν δίστασε να προτείνει για τον εαυτό του την εσχάτη των ποινών σε περίπτωση απόδειξης της ενοχής του (§1). Έχει αποδεδειγμένα καταχραστεί τμήμα των χρημάτων του Αρπάλου και μάλιστα σε βάρος της πόλης του¹³³ (§§3-4). Όντας ο ίδιος «δημοτικός» γίνεται απροκάλυπτα αμφισβητίας της ορθής λειτουργίας ενός εκ των πυλώνων της αθηναϊκής δημοκρατίας, του συμβουλίου του Αρείου Πάγου (§9), ενώ δεν διστάζει να

¹³¹ Μολοντί ο ίδιος Κορίνθιος μέτοικος.

¹³² Από τη στιγμή που διατυπώνονται δια στόματος ενός εκ των κατηγορών του και δεν αποτελούν μια απόπειρα αντικειμενικής σκιαγράφησης της προσωπικότητας και του πολιτικού έργου του.

¹³³ Αφού δεν τα αξιοποίησε προκειμένου να υλοποιήσει το αντιμακεδονικό του πρόγραμμα παρά τα ιδιοποιήθηκε.

παραιτηθεί (τουλάχιστον φανερά) από την αντιμακεδονική πολιτική του¹³⁴, κάθε φορά που το κρίνει απαραίτητο, αποδεικνύοντας περίτρανα την ασυνέπεια που τον διέκρινε εν σχέσει με τα λόγια και τις πράξεις του (§§17, 47, 94). Δεν διστάζει να διαστρεβλώσει την αλήθεια προκειμένου να παρουσιάσει στους δικαστές μια απόλυτα ωραιοποιημένη εικόνα του εαυτού του (όπως με την υπενθύμιση των πολυάριθμων ευεργεσιών του απέναντι στην πόλη ή με τη συμμετοχή του σε πολλές πρεσβευτικές αποστολές στο παρελθόν υπηρετώντας το συμφέρον της Αθήνας, §§11, 12, 13, 28).

Έχοντας προχωρήσει για πολλοστή φορά στη διάπραξη της ειδικού αυτής ενέργειας της αποδοχής δωροδοκίας, προκειμένου να επηρεάσει την κοινή γνώμη προς όφελος των προσωπικών του επιδιώξεων¹³⁵ (§§18, 28, 41, 44, 45), καθίσταται προδότης της εμπιστοσύνης των πολιτών χάρη στην ψήφο των οποίων αναδείχθηκε στη θέση που κατείχε αλλά και μιανός, με αποτέλεσμα η κακοτυχία του να μολύνει το σύνολο των πολιτών και να επηρεάζει την τύχη ολόκληρης της πόλης (§§18, 21, 32, 33, 92, 95). Η όλη στάση αλλά και η πολιτική του χαρακτηρίζονται ως προδοτικές τόσο απέναντι στην πόλη όσο και στους συμμάχους της (§§77, 103) ενώ η πρωτοφανής αδράνεια- απάθειά του σε κρίσιμότητες για την πόλη στιγμές της στέρησε πολλές φορές τη δυνατότητα να μεταστραφεί η τύχη της προς το καλύτερο (επανάσταση Άγιδος §34).

Συνιστά σοβαρότατο κίνδυνο για την πόλη, όχι μόνο εξαιτίας της εφαρμογής της πολιτικής του αλλά και λόγω του κακοποιού χαρακτήρα του (βλ. την εμπλοκή του ως ηθικού αυτουργού στη δολοφονία του Νικοδήμου, υποστηρικτή του Μειδία §30). Συγχρόνως είναι ένας ξεδιάντροπος συκοφάντης (αφού δεν θα διστάσει να διατυπώσει μια εντελώς αβάσιμη κατηγορία σε βάρος του πελάτη του Δεινάρχου, §§48-54), δειλός και λιποτάκτης, αφού προτάσσει σε κάθε περίπτωση το προσωπικό του συμφέρον (§§79-82). Εν κατακλείδι, όντας αισχροκερδής και πονηρός από τη φύση του (§108) είναι πέρα για πέρα ανάξιος να συγκαταλέγεται μεταξύ των Αθηναίων πολιτών (§§41, 94-96) και το μόνο που του πρέπει είναι ο θάνατος.

¹³⁴ Βλ. τη στάση του στο ζήτημα της θεοποίησης του Αλεξάνδρου στην Αθήνα αλλά και την υποδοχή που επεφύλασσε στους Μακεδόνες πρόσβεις στην πόλη.

¹³⁵ Μιας πράξης που αποκτά ακόμα μιανότερο χαρακτήρα δεδομένης της μεγάλης οικονομικής του άνεσης αλλά και της θέσης του ως δημοσίου λειτουργού.

Ύφος Δεινάρχου

Ήταν ο τελευταίος που συμπεριλήφθηκε στον Κανόνα των δέκα Αττικών ρητόρων, μολονότι ο ίδιος Κορίνθιος μέτοικος, γεγονός που αποδεικνύει την αναγνώριση, σε έναν στοιχειώδη έστω βαθμό, της λογοτεχνικής του αξίας, όπως σημειώνει ο Worthington, ήδη από τη σύγχρονή του εποχή. Ο ίδιος επίσης αναγνωρίζει την τεχνική της κυκλικής σύνθεσης (ring composition) και μάλιστα σε έναν ιδιαίτερα περίπλοκο βαθμό, ως κυριαρχούσα στον συγκεκριμένο λόγο του Δεινάρχου «*Κατά Δημοσθένους*»,¹³⁶ όπου μολονότι φαίνεται να υποδιαιρεί τα βασικά θέματα που θίγει σε μικρότερες κατηγορίες, καθεμιά από αυτές έχει μια διακριτή εσωτερική δομική ενότητα, γεγονός που αποδεικνύει από την πλευρά του την κατοχή μιας αξιοθαύμαστης συνθετικής ικανότητας και την ύπαρξη συνοχής στην ταξινόμηση του υλικού του.¹³⁷¹³⁸ Προς την ίδια κατεύθυνση συνηγορούν και η ιδιαίτερα προσεκτική επιλογή αλλά και ταξινόμηση του υλικού, το οποίο συνθέτει την εκτεταμένη ιστορική αφήγηση που ο ίδιος έχει εντάξει στον λόγο του, στοχεύοντας μεταξύ άλλων στην έγερση των πατριωτικών και όχι μόνο αισθημάτων του ακροατηρίου (§§14, 18-24, 30, 38-39), στη δημιουργία ενός προκατειλημμένου κλίματος ενάντια στον Δημοσθένη και ως εκ τούτου στη διασφάλιση της καταδίκης του.¹³⁹

Στον αντίποδα, μελετητές όπως ο Blass αναγνωρίζουν στον συγκεκριμένο λόγο του μια σχεδόν παντελή έλλειψη συνοχής μεταξύ της σκέψης του και του πραγματευόμενου θέματος, γεγονός που, όπως υποστηρίζουν, καθίσταται εμφανές μεταξύ άλλων από τα απότομα σταματήματα και τα διαδοχικά νέα ξεκινήματα σε πολλά σημεία του λόγου. Ο Worthington έρχεται να απαντήσει σε αυτό επικαλούμενος για μια ακόμα φορά την υιοθέτηση από τον ρήτορα της τεχνικής της κυκλικής σύνθεσης, φυσική συνέπεια της οποίας είναι ο εντοπισμός τέτοιων επιμέρους τμημάτων.¹⁴⁰ Κινούμενοι στο ίδιο μήκος κύματος ορισμένοι μελετητές χαρακτηρίζουν τον λόγο του ως μακροπερίοδο και άμορφο, στερούμενο συνοχής¹⁴¹

¹³⁶ Βλ. την βασική γραμμή της επιχειρηματολογίας του γύρω από την οποία οικοδομήθηκε ο λόγος του και σύμφωνα με την οποία ελλείψει αποδείξεων το κύρος και η φήμη του Αρεοπαγίτικου Σώματος θα έπρεπε να επαρκούν, ώστε να θεωρηθεί απολύτως αξιόπιστο το πόρισμά του σε βάρος του Δημοσθένη.

¹³⁷ Worthington, (2001), 5.

¹³⁸ Την άποψή του αυτή ωστόσο δεν φαίνεται να συμμερίζεται ο Turpin, ο οποίος υποστηρίζει ότι οι συνεχείς υποδιαιρέσεις στις οποίες προβαίνει ο Δείναρχος – τις περισσότερες φορές σε κάποια από τα ήδη συντεταγμένα επιχειρήματά του – περισσότερο δυσχεραίνουν μάλλον παρά ευνοούν την ταύτιση των όσων αναφέρει με την ιστορική πραγματικότητα, Turpin, 389. Η άποψη του τελευταίου ωστόσο δεν θεωρώ ότι συνεισφέρει στην προσπάθεια μιας βαθύτερης κατανόησης του έργου του Δεινάρχου, αφού η πιστότητα απέναντι στα ιστορικά γεγονότα πολύ μικρή σχέση έχει με τη βασική στόχευση της ρητορικής τέχνης εν γένει.

¹³⁹ Στο πλαίσιο αυτό άλλωστε εντάσσεται και η καταφυγή του σε πληθώρα «τόπων», αγαπημένων στο ακροατήριο, προκειμένου να ενισχύσει την πειστικότητα των επιχειρημάτων του, χειραγωγώντας την κοινή γνώμη αναφορικά με συγκεκριμένα γεγονότα και περιόδους (βλ. §§14, 75 η παρουσίαση του Κόνωνα ως ενός Αθηναίου «ήρωα», §14 η διαμόρφωση του προφίλ του Τιμοθέου από μια φιλοολιγαρχική φιγούρα σε έναν «δημοφιλή» πολιτικό, §§14, 25, 38-39, 73-76 η παρουσίαση της Σπάρτης ως πόλης εχθρικής και ευρισκόμενης εκ καταβολής σε μειονεκτική θέση απέναντι στην Αθήνα).

¹⁴⁰ Worthington, (1992), 36.

¹⁴¹ Sihler, 126.

(επικαλούμενοι παραγράφους όπως οι: 4-5, 18-21, 46-47, 112), γεγονός που κατά τους ίδιους δυσχέραινε το ήδη δύσκολο έργο των δικαστών να παρακολουθήσουν την πορεία των επιχειρημάτων του. Ο Worthington με τη σειρά του χαρακτηρίζει τα ίδια τμήματα του λόγου ως εξαιρετικά σύνθετες ενότητες, αποτελούμενες από ένα μεγάλο εύρος υλικού, η επιλογή του οποίου είχε προσχεδιαστεί με ιδιαίτερη επιμέλεια από τον Δείναρχο.¹⁴²

Λόγω αυτής ακριβώς της σύνθετης δομής του λόγου του αλλά και των εμφατικών του εισαγωγών, με τις αντωνυμίες συχνά να προτάσσονται (§40) και τις ηχηρές επαναλήψεις λέξεων¹⁴³ (§§10, 28), ο Διονύσιος Αλικαρνασσεύς αλλά και ορισμένοι σύγχρονοι κριτικοί έσπευσαν να χαρακτηρίσουν τα ελληνικά του Δεινάρχου ως «κατώτερης ποιότητας», κρίνοντας ως επί το πλείστον από το καλύτερα σωζόμενο τμήμα του έργου του. Κάτι τέτοιο ωστόσο σε καμία περίπτωση δεν θα μπορούσε να ληφθεί με βεβαιότητα ως αντιπροσωπευτικό και ως εκ τούτου επαρκές για τη διατύπωση ενός ασφαλούς συμπεράσματος αναφορικά με τον χαρακτήρα του λογοτεχνικού του ύφους.

Προχωρώντας ένα ακόμη βήμα ο Worthington έρχεται να αναγνωρίσει και να διακρίνει δύο στάδια στη διαδικασία της σύνθεσης του συγκεκριμένου λόγου: Αφενός, το λειτουργικό στάδιο (της προφορικής παρουσίας του ενώπιον των δικαστών, δια στόματος του πελάτη του) και αφετέρου την επεξεργασμένη, αν όχι τελειοποιημένη μορφή του (προκειμένου να αποτελέσει στη συνέχεια ανάγνωσμα στα χέρια περισσότερο εκπαιδευμένων/καλλιεργημένων λογοτεχνικά αναγνωστών). Στην αρχική του επομένως μορφή ο ίδιος αναγάγει και συγχρόνως δικαιολογεί την παρουσία στοιχείων αυτοσχεδιασμού, που εντοπίζονται στην τελική επεξεργασμένη μορφή του (όπως η αναφορά στην κλεψύδρα §31, οι ξαφνικές σκέψεις §92 και η εξίσου αυθόρμητη έκφρασή τους §§10, 15, οι αλληπάλληλες ερωτήσεις, που στόχο τους έχουν την ανάκτηση, πιθανότατα, της προσοχής των δικαστών αλλά και τη χρήση σπάνιων και ασυνήθιστων λέξεων, που προσδίδουν ένα επιπλέον δραματικό βάρος και μια μεγαλύτερη αίσθηση αμεσότητας στον λόγο).

¹⁴² ό.π., 35-36.

¹⁴³ Που όμως από μόνες τους σε καμία περίπτωση δεν αποτελούν δείγματα της γραφής ενός «μέτριου» ρήτορα αλλά πιθανότατα υπηρετούσαν κάποια συγκεκριμένη στόχευση, λειτουργώντας ίσως ως μνημονικά τεχνάσματα στη διάρκεια της εκφώνησης του λόγου στον χώρο του δικαστηρίου.

Δομή του Λόγου – Θέσεις – Επιχειρήματα

Οι πρώτες τέσσερις παράγραφοι συνιστούν το προοίμιο του λόγου.¹⁴⁴ Εδώ ο Δείναρχος υπενθυμίζοντας στους δικαστές την απόφαση του κατηγορουμένου να προτείνει για τον εαυτό του την εσχάτη των ποινών σε περίπτωση απόδειξης της ενοχής του,¹⁴⁵ τους τονίζει ότι κατά την παρούσα στιγμή η απόδειξη αυτή βρίσκεται στα χέρια τους. Έχει πλέον περίτρανα αποδειχθεί, κατά τα λεγόμενά του ότι ο ρήτορας πράγματι ιδιοποιήθηκε τμήμα των μέχρι τότε φυλασσομένων στην Ακρόπολη χρημάτων, σύμφωνα με τα όσα αποφάνθηκε το συμβούλιο των Αεροπαγιτών. Πέραν αυτής του ωστόσο της αναφοράς δεν επεκτείνεται σε περαιτέρω ανάλυση αφού στο σημείο αυτό κύριο μέλημά του είναι να εξασφαλίσει εξαρχής την προσοχή και την εύνοια των δικαστών απέναντί του. Ένα βήμα προς αυτή την κατεύθυνση είναι και το γεγονός ότι σπεύδει να απολογηθεί εξαρχής για τυχόν επαναλήψεις στον λόγο του, που, όπως φροντίζει να διασαφήσει, στόχο έχουν να διατηρήσουν σε υψηλό επίπεδο το συναίσθημα οργής των δικαστών απ' το οποίο δικαίως βέβαια θα έπρεπε να διακατέχονται.

Ο πυρήνας του συγκεκριμένου τμήματος του λόγου, όπως εύστοχα διατυπώνει ο Worthington,¹⁴⁶ κυριαρχείται από μια αναλογία, που δεν είναι άλλη από αυτήν του δικαστικού σώματος με το σώμα των Αθηναίων πολιτών. Ο Δείναρχος μάλιστα προχωρεί λίγο περισσότερο επιστώντας στους δικαστές την προσοχή από τη στιγμή που, όπως τονίζει, οι ίδιοι κρίνουν τον Δημοσθένη, αλλά και ο αθηναϊκός δήμος με τη σειρά του κρίνει αυτούς και τις αποφάσεις τους (επιχείρημα ήθους)¹⁴⁷.

Στόχος του ρήτορα είναι να καταδείξει ευθύς εξαρχής την αποδεδειγμένη ενοχή του κατηγορουμένου, του οποίου η ιδιότητα ως ενός εκ των πολιτικών ηγετών (*δημαγωγός*)¹⁴⁸ της Αθήνας, καθιστά την πράξη της υπεξαίρεσης των χρημάτων ακόμα πιο απεχθή, από τη στιγμή που προχωρώντας σε αυτήν ο Δημοσθένης πρόδωσε με τον ειδεχθέστερο τρόπο την εμπιστοσύνη των πολιτών (επιχείρημα ήθους), χάρη στην ψήφο και τη στήριξη των οποίων ήταν σε θέση να αποφασίζει για το μέλλον της πόλης του σε όλους σχεδόν τους τομείς.¹⁴⁹ Στο σημείο αυτό δεν θα μπορούσε βέβαια να μην ανακύψει το εξής ερώτημα: Πώς είναι δυνατόν οι δικαστές να προχωρήσουν σε άμεση έκδοση της καταδικαστικής τους (σύμφωνα με τις παραινέσεις του

¹⁴⁴ Πρόκειται για δευτερολογία, όπως φαίνεται ξεκάθαρα μέσα από τις αναφορές του ρήτορα σε προηγούμενους ομιλητές (Στρατοκλής) αλλά και στην επισήμανσή του ότι το μεγαλύτερο μέρος των κατηγοριών έχει απαγγελθεί και το μόνο που εκκρεμεί μετά τον δικό του λόγο είναι η απόφαση των δικαστών (αφού προηγηθεί η απολογία του εναγομένου).

¹⁴⁵ Πρόκειται για ένα θέμα στο οποίο θα επανέλθει και μάλιστα λεπτομερέστερα στη διάρκεια του λόγου του.

¹⁴⁶ Worthington (1992), 121.

¹⁴⁷ Με βάση αυτό το δεδομένο εύκολα εξάγεται το συμπέρασμα ότι μια ενδεχόμενη αθωωτική απόφαση θα ενέτασσε και τους δικαστές στο σύνολο των διεφθαρμένων ανδρών.

¹⁴⁸ Έννοια απαλλαγμένη από την αρνητική σημασία με την οποία χρησιμοποιούνταν κατά τον προηγούμενο αιώνα, καταλήγοντας τώρα να σημαίνει 'τον πολιτικό που χαιρεί της αποδοχής του δήμου'.

¹⁴⁹ Όπως επισημαίνει ο Worthington οι Αθηναίοι αντιμετώπιζαν την αποδοχή δωροδοκίας ενάντια στην πόλη ως την πιο αξιόμειπη μορφή διαφθοράς των πολιτικών της, γι' αυτό και ο ίδιος ο Δείναρχος φροντίζει ανά τακτά διαστήματα να μεταχειρίζεται τον συγκεκριμένο χαρακτηρισμό αναφερόμενος στο αδίκημα για το οποίο κατηγορείται ο Δημοσθένης προκειμένου να επηρεάσει κατά το δυνατόν την ετυμηγορία των δικαστών, ό.π., 124.

Δεινάρχου) απόφασης, χωρίς το παραμικρό αποδεικτικό στοιχείο σε βάρος του κατηγορουμένου,¹⁵⁰ στηριζόμενοι απλώς και μόνο σε έναν κατάλογο με τα ονόματα και τα υπεξαιρεμένα ποσά που αντιστοιχούν σε αυτά, προσκομισμένο στο δικαστήριο από το συμβούλιο των Αρεοπαγιτών;

Η απάντηση, θα μπορούσε να πει κανείς ότι ενυπάρχει στο ερώτημα, και δεν είναι άλλη από το ίδιο το όργανο του Αρείου Πάγου. Οι αναφορές του Δεινάρχου στο κύρος, τη φήμη και τις δικαιοδοσίες του ανώτατου δικαστικού αυτού σώματος (επιχειρήματα ήθους), καταλαμβάνουν ένα πολύ μεγάλο μέρος του λόγου του, από τη στιγμή που αποτελούν το μοναδικό μέσο που έχει στη διάθεσή του προκειμένου να αποσπάσει την προσοχή των δικαστών αλλά και του ακροατηρίου από την παντελή απουσία αποδείξεων που θα ήταν ικανές να καταστήσουν το αρεοπαγιτικό πόρισμα έγκυρο.¹⁵¹ Στην προσπάθεια εξασφάλισης αυτής της προσοχής θα πρέπει επίσης να εντάξουμε και την «τολμηρή» δήλωση του ρήτορα, σύμφωνα με την οποία το μέγεθος και η σπουδαιότητα της εκδικαζόμενης υπόθεσης δεν είχαν προηγούμενο στα δικαστικά πρακτικά της πόλης και γι' αυτόν ακριβώς τον λόγο ο ίδιος «απαιτεί» από τους δικαστές να διατυπώσουν ανάλογα την κρίση τους.

Το προοίμιο ολοκληρώνεται με μια ακόμα αναφορά στη διεξαγωγή της διερευνητικής διαδικασίας από μέρους του Αρείου Πάγου, που θα καταδείξει πέραν πάσης αμφιβολίας και ενώπιον των δικαστών την κατοχή των «υπεξαιρεμένων χρημάτων» από τους διεφθαρμένους πολιτικούς άνδρες της Αθήνας.

Στις επόμενες επτά παραγράφους του λόγου (5-11), ο Δείναρχος καταπιάνεται με την προσπάθεια αναγνώρισης από τους δικαστές αλλά και την πόλη συλλήβδην της καταδικαστικής απόφασης του Αρείου Πάγου σε βάρος του Δημοσθένη ως απόλυτα έγκυρης και ως εκ τούτου αδιαμφισβήτητα αποδεκτής. Η προσπάθεια που χρειάζεται να καταβάλει προς αυτή την κατεύθυνση είναι ιδιαίτερα απαιτητική, αφού, όπως προαναφέρθηκε, το αρεοπαγιτικό πόρισμα δεν συνοδευόταν από επαρκή αποδεικτικά στοιχεία. Για τον λόγο αυτόν προχωρεί σε μια εκτεταμένη παρουσίαση των κυριαρχικών εξουσιών του σώματος του Αρείου Πάγου καθώς και σε προγενέστερες αποφάσεις του, πολλές από τις οποίες μάλιστα είχαν προταθεί από τον εναγόμενο.

Όπως χαρακτηριστικά τονίζει ο ρήτορας ο Δημοσθένης ποτέ στο παρελθόν δεν είχε αμφισβητήσει τέτοιου είδους πορίσματα ενώ στη δική του περίπτωση, για πρώτη φορά, τηρεί μια εντελώς διαφορετική στάση, επιχειρώντας να καταφέρει πλήγμα ενάντια στην αξιοπιστία του εν λόγω συμβουλίου αλλά και στην ακεραιότητα και αμεροληψία των μελών που το

¹⁵⁰ Θα πρέπει εδώ να τονίσουμε, όπως αναφέρει ο Worthington, ότι ο Δημοσθένης στη διάρκεια των έξι μηνών που διήρκεσε η έρευνα του Αρείου Πάγου επιχείρησε δύο φορές να παρέμβει στην πορεία της, αρχικά ζητώντας από τον δήμο να προσκομίσει στους Αρεοπαγίτες στοιχεία που θα αποδείκνυαν την ενοχή του και αργότερα, μετά την έκδοση της απόφασής τους, όταν απαιτήσε να συνοδεύσουν την αναφορά τους με επαρκή στοιχεία που θα την καθιστούσαν έγκυρη. Και οι δύο απόπειρές του έπεσαν στο κενό, ό.π., 133.

¹⁵¹ Και δεν θα πρέπει να αγνοούμε το γεγονός ότι η όλη υπόθεση εναντίον του Δημοσθένη στηρίζεται ακριβώς σε αυτή την απόφασιν του Αρείου Πάγου.

απαρτίζουν (επιχείρημα ήθους). Αυτό το οποίο κατορθώνει ο Δείναρχος είναι να δημιουργήσει στο σημείο αυτό για τον Δημοσθένη την εικόνα ενός ασυνεπή και αργυρώνητου πολιτικού άνδρα, ο οποίος ενεργεί κατ' αυτόν τον τρόπο ορμώμενος από ποταπά και ρυπαρά κίνητρα (επιχείρημα ήθους).

Μια ακόμα απόπειρα του Δεινάρχου να προκαταβάλει αρνητικά το σύνολο των δικαστών απέναντι στο ήθος και την προσωπικότητα του Δημοσθένη είναι και ο επανειλημμένος συσχετισμός του τελευταίου με τον «ανυπόληπτο» Δημάδη, μια τακτική που επανέρχεται αρκετές φορές μέσα στον λόγο (§§ 7, 94, 101).

Επιστρέφοντας στον πυρήνα της επιχειρηματολογίας του εν λόγω τμήματος του λόγου, θα πρέπει να αναφέρουμε ότι σ' αυτόν εντάσσεται και μια σειρά από αλληπάλληλες, μάλλον ρητορικές ερωτήσεις (§§ 7-9), που ο ρήτορας απευθύνει στον Δημοσθένη, οι αναμενόμενες απαντήσεις των οποίων δικαιολογούν τη μοίρα που αναπόφευκτα περιμένει τον κατηγορούμενο στο τέλος αυτής της δίκης. Στη συνέχεια ο Δείναρχος επανέρχεται σε κάτι που είχε ακροθιγώς αναφέρει στο προοίμιο του λόγου του και αυτό δεν είναι άλλο από τον αντίκτυπο που θα έχει πάνω σε ολόκληρη την πόλη και το πολίτευμά της η έκβαση αυτής της δίκης, αφού τόσο η ευημερία όσο και η βλάβη του κοινωνικού συνόλου βρίσκονται στα χέρια των δικαστών (επιχείρημα πάθους). Εκείνοι επομένως με τη σειρά τους θα ήταν εξωφρενικό να απαλλάξουν τον πολιτικό αυτόν άνδρα από τις κατηγορίες που τον βαραίνουν, όταν ο ίδιος, ισχυριζόμενος ότι ανήκει στους «δημοκρατικούς», αμφισβητεί αποκάλυπτα την ορθή λειτουργία ενός εκ των πυλώνων της αθηναϊκής δημοκρατίας, του συμβουλίου του Αρείου Πάγου (επιχείρημα ήθους).

Στη συνέχεια της προσπάθειάς του να δυσφημίσει τον Δημοσθένη ο ρήτορας ανασύρει και παρουσιάζει στο πλαίσιο της συγκεκριμένης δίκης δύο γεγονότα του παρελθόντος υποστηρίζοντας ότι η αίσια έκβασή τους για τον κατηγορούμενο ήταν η αιτία της ανεμπόδιστης συνέχισης της καταστρεπτικής για την πόλη και την Ελλάδα συλλήβδην δράσης του (επιχείρημα ήθους). Τα γεγονότα αυτά δεν είναι άλλα από τη φημολογούμενη αποδοχή από τον εναγόμενο ενός μεγάλου χρηματικού ποσού από τον βασιλιά της Περσίας το 336 π.Χ.¹⁵² και την επίσης φημολογούμενη ανάμειξή του στη μετέπειτα καταστροφή των Θηβών.¹⁵³

Αναφορικά μάλιστα με το πρώτο γεγονός ο Δείναρχος έρχεται μερικές παραγράφους πιο κάτω (§18) να τονίσει ότι το ποσό των τριακοσίων περσικών ταλάντων ο Δημοσθένης κάθε άλλο παρά το έθεσε στην υπηρεσία του αντιμακεδονικού του προγράμματος. Αντιθέτως, κατά τα λεγόμενα

¹⁵² Για περισσότερες πληροφορίες βλ. Worthington (1992), 140.

¹⁵³ Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Δείναρχος ο Δημοσθένης προτίμησε να δει την πόλη των Θηβών να γκρεμίζεται συθέμελα παρά να συνεισφέρει έστω κι ένα ελάχιστο μερίδιο από το χρηματικό ποσό που είχε δεχθεί ως δώρο από τον Δαρείο, προκειμένου να εξασφαλίσει την Αρκαδική βοήθεια (§§10, 18). Το γεγονός αυτό ωστόσο επιδέχεται μεγάλη αμφισβήτηση αν εξετάσει κανείς τον ρόλο που εξαρχής διαδραμάτισε ο Δημοσθένης στην εξασφάλιση της στρατιωτικής βοήθειας προς τους Θηβαίους, άσχετα με την τελική της έκβαση. Για περισσότερες πληροφορίες βλ. ό.π., 165. Το πιθανότερο είναι η εν λόγω ανάμειξη του ρήτορα στην καταστροφή των Θηβών να αποτελούσε έναν τόπο κατά του Δημοσθένη, ήδη από λόγους του Αισχίνη, γι' αυτό και τον μεταχειρίζεται εδώ με τόση ευκολία ο Δείναρχος.

του ρήτορα, το ιδιοποιήθηκε. Η εν λόγω κατηγορία θα μπορούσε να ληφθεί υπόψη του δικαστηρίου, ίσως και των μετέπειτα αναγνωστών του συγκεκριμένου λόγου μέχρι σήμερα, ως συγκαταλεγόμενη στα επιχειρήματα του Δεινάρχου αν δεν παρατηρούνταν κάποιες αξιοπρόσεκτες «παραφωνίες» στη συνέχεια, όπως για παράδειγμα η μεταβολή του καταχρασμένου ποσού από μέρος των τριακοσίων ταλάντων (§10), σε τριακόσια τάλαντα (§18) και τέλος σε λιγότερα από εκατόν πενήντα τάλαντα (§70). Πού βρισκόταν τελικά η αλήθεια, αν όντως τα πράγματα είχαν έτσι;¹⁵⁴

Σε καμία περίπτωση βέβαια δεν θα μπορούσαμε να αποκλείσουμε την ύπαρξη ενός κάποιου πυρήνα αλήθειας στην όλη υπόθεση. Όπως είναι γνωστό και μάλιστα αναλύθηκε στα προηγούμενα κεφάλαια της εν λόγω εργασίας, η εξωτερική πολιτική του Δημοσθένη στη διάρκεια της βασιλείας του Αλεξάνδρου στηριζόταν στον διακαή πόθο του ο νεαρός Μακεδόνας αν όχι να κατατροπωθεί τουλάχιστον να δεχθεί ένα ισχυρό πλήγμα από την Περσική Αυτοκρατορία, που θα σήμαινε την αρχή του τέλους του.¹⁵⁵ Στο πλαίσιο αυτό επομένως δεν θα ήταν διόλου απίθανο να έχει αποδεχτεί χρήματα προσφερόμενα από την περσική πλευρά προκειμένου να επηρεάσει την αθηναϊκή κοινή γνώμη προς όφελος των κοινών τους επιδιώξεων. Το μόνο σίγουρο είναι ότι κάτι τέτοιο δεν μπορούσε να αποδειχθεί ιστορικά. Δεν είναι όμως λίγες οι φορές που η ιστορική ακρίβεια θυσιάζεται από τη ρητορεία χάριν της ενίσχυσης ενός κατά τα άλλα αδύναμου επιχειρήματος ή στην υπηρεσία του ύψιστου στόχου της τέχνης αυτής που δεν είναι άλλος απ' την *πειθώ*.

Στο σημείο αυτό ανακύπτει ένα ακόμη ερώτημα: Από τη στιγμή που τα προαναφερθέντα γεγονότα έλαβαν χώρα μεταξύ του 336 και 335 π.Χ. γιατί η διαδικασία της *αποφάσεως* του Αρείου Πάγου ξεκίνησε το 324 π.Χ. για να ολοκληρωθεί έξι μήνες αργότερα; Η απάντηση θα μπορούσε κανείς να πει ότι είναι διττή. Αν εξετάζαμε την υπόθεση από την πλευρά του αθηναϊκού δήμου, πιθανόν να καταλήγαμε στο συμπέρασμα ότι η καθυστέρηση αυτή οφειλόταν στην ιδιαίτερη σχέση του Δημοσθένη με το αρεοπαγитικό σώμα ακριβώς λόγω της οποίας θα ήταν ενδεχόμενη μια ευνοϊκή για τον ίδιο απόφαση, κάτι που σε κάθε περίπτωση οι Αθηναίοι θα ήθελαν να αποφύγουν. Αν το ίδιο γεγονός εξεταστεί από τη δημοσθενική πλευρά τότε μάλλον η απόφαση του ρήτορα να προτείνει χωρίς καθυστέρηση την ανάληψη της ερευνητικής διαδικασίας από τον Άρειο Πάγο να ήταν απόρροια του φόβου του ότι η κοινή γνώμη θα βρισκόταν ακόμα εν βρασμό και έτσι η κατάληξη μιας δίκης *εισαγγελίας* σε βάρος του τη συγκεκριμένη χρονική στιγμή θα ήταν μάλλον επιζήμια για τον ίδιο.

Συνεχίζοντας ο Δεινάρχος παρουσιάζει ένα εντελώς υποθετικό σενάριο σύμφωνα με το οποίο ο Άρειος Πάγος θα μπορούσε να έχει αρνηθεί να διεξαγάγει έρευνα αναφορικά με τον Δημοσθένη

¹⁵⁴ Ο Worthington τονίζει ότι δεν υπάρχουν επαρκείς αποδείξεις που να μπορούν να πιστοποιήσουν την αποδοχή χρημάτων εκ μέρους του Δημοσθένη από τον Πέρση βασιλιά, ούτε κατά τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο αλλά ούτε και νωρίτερα, ενώ παράλληλα επισημαίνει ότι οι πιο πάνω στρογγυλοποιήσεις ή αυξομειώσεις του ποσού των χρημάτων αποτελούν μέρος της τεχνικής εντυπωσιασμού του ρήτορα και ως τέτοιες θα πρέπει να ληφθούν, ό.π., 141-142.

¹⁵⁵ Ασχέτως αν οι ελπίδες του αυτές έπεσαν στο κενό.

και άλλους όμοιούς του αργυρώνητους πολιτικούς. Σε ποια περίπτωση θα συνέβαινε κάτι τέτοιο; Μόνο στην περίπτωση που επιθυμία του θα ήταν η αθώωση των ανδρών αυτών και ως εκ τούτου η καταστροφή ολόκληρης της πόλης (§11). Το επιχείρημα αυτό λαμβανόμενο εκ του αντιθέτου φαίνεται ότι λειτούργησε αποτελεσματικά εις επίρρωση της μέχρι του σημείου αυτού επιχειρηματολογίας του ρήτορα και πιθανότατα να συνετέλεσε και στην καταδικαστική απόφαση σε βάρος του Δημοσθένη. Ταυτόχρονα επανέφερε στο προσκήνιο και την άποψη ότι ο Άρειος Πάγος τέθηκε για μια ακόμα φορά στην υπηρεσία του κοινού καλού από τη στιγμή που όχι μόνο διεξήγαγε τελικά τη συγκεκριμένη έρευνα αλλά και με την επιθυμητή για το σύνολο των Αθηναίων έκβαση.

Στις επόμενες παραγράφους ο Δείναρχος προχωρεί, επιλέγοντας στιγμές της προηγούμενης αθηναϊκής ιστορίας, σε μια εκ των προτέρων επίθεση σε βάρος του Δημοσθένη με αφορμή τα πιθανά επιχειρήματα που ο τελευταίος θα επιστρατεύσει προκειμένου να «εξαπατήσει» το δικαστήριο και συγχρόνως να υπερασπιστεί τον εαυτό του.¹⁵⁶

Στις §§11-13 αλλά και στην §28 ο ρήτορας στοχεύει στο να καταδείξει, μέσα από τρεις προηγούμενες ενέργειες του Δημοσθένη τον βαθμό της διαφθοράς του. Σε αυτές συγκαταλέγεται και μια από τις μεγαλύτερες διπλωματικές επιτυχίες του τελευταίου όπως ήταν η σύναψη συμμαχίας της Αθήνας με την πόλη των Θηβών το 339 π.Χ, στην επίτευξη της οποίας ο ίδιος είχε άμεση συμμετοχή ως ο οργανωτής και αρχηγός της αθηναϊκής πρεσβείας που στάλθηκε στη Θήβα. Όπως είναι φυσικό ο Δείναρχος ανατρέπει το εν λόγω επιχείρημα σε βάρος του εναγομένου, κατηγορώντας τον ότι ακριβώς οι δικές του ενέργειες ήταν που οδήγησαν στην καταστροφή των Θηβών λίγα χρόνια αργότερα ενώ λίγο έλλειψε να θέσουν σε κίνδυνο και την ίδια την Αθήνα. Συνεχίζοντας αναφέρεται στην επονεϊδιστη πράξη του Δημοσθένη να αποτελέσει τον «μοναδικό» στρατιώτη που εγκατέλειψε τη θέση του στη μάχη της Χαιρώνειας, κάτι ωστόσο για το οποίο ο ίδιος ποτέ δεν φαίνεται να κατηγορήθηκε, ενώ το συγκεκριμένο τμήμα ολοκληρώνεται με την αναφορά του ρήτορα στα πολυάριθμα αλλά ατελέσφορα ταξίδια του Δημοσθένη ανά την Ελλάδα ως μέλος πρεσβειών, κάτι που αναιρείται από τον ίδιο τον Δείναρχο στην §81 του ίδιου λόγου, όπου αναφέρεται ξεκάθαρα ότι σε όλη τη ζωή του Δημοσθένη δύο μόνο υπήρξαν οι φορές που ταξίδεψε για διπλωματικούς σκοπούς (επιχειρήματα ήθους).

Στις §§14,16-17 και 22-23 ο ρήτορας αντιπαραβάλλει τον Δημοσθένη με τον Τιμόθεο, έναν Αθηναίο στρατηγό, ο οποίος μολοντί είχε ευεργετήσει στο παρελθόν την πόλη του,¹⁵⁷ όταν αποδείχθηκε ότι είχε χρηματιστεί όχι μόνο καταδικάστηκε από το αθηναϊκό δικαστήριο ως ένοχος δωροδοκίας και προδοσίας αλλά δεν προχώρησε και στην παραμικρή αντίδραση για τη

¹⁵⁶ Όπως αναφέρει ο Worthington στηριζόμενοι στην §12 θα μπορούσαμε να καταλάβουμε ότι ο Δείναρχος ήταν πολύ πιθανόν να είχε διαμορφώσει μια εικόνα του περιεχομένου της απολογίας του Δημοσθένη ακούγοντάς τον στην Αγορά, όπου περιφερόταν μετά την ανακοίνωση του αρεοπαγίτικου πορίσματος και προσπαθούσε με κάθε τρόπο να υπερασπιστεί την αθωότητά του, Worthington (1992), 146.

¹⁵⁷ Περισσότερες πληροφορίες για το κατά πόσο οι ευεργεσίες αυτές δικαιολογούν την ένταση του εγκωμιαστικού ύφους του Δεινάρχου στο σημείο αυτό βλ. Worthington (1992), 148-152.

σκληρότητα της τιμωρίας του, αναγνωρίζοντας το κύρος του δικαστηρίου και την ισχύ των νόμων.¹⁵⁸ Στόχος φυσικά του Δεινάρχου στο σημείο αυτό είναι να κάνει μια αναγωγή στην παρούσα δίκη όπου ο κατηγορούμενος, έχοντας αποδειχθεί η ενοχή του, πρέπει να τιμωρηθεί με την ποινή που του αναλογεί, δηλαδή αυτή του θανάτου. Στις παραγράφους 15-16 και 24-26 πηγαίνει την επιχειρηματολογία του ένα βήμα πιο πέρα επισημαίνοντας στους δικαστές ότι οι προαναφερθείσες ενέργειες του εναγομένου αποτελούν περίτρανη απόδειξη της προδοσίας του απέναντι στην πόλη και τους συμμάχους της (επιχείρημα ήθους), μολονότι η πολιτική του υποτίθεται πως στόχευε ακριβώς στο αντίθετο και έτσι στην παράγραφο 27 ζητεί για μια ακόμη φορά την παραδειγματική τιμωρία του εναγομένου.¹⁵⁹

Στις επόμενες δεκαεφτά παραγράφους (29-47), όπου η αναφορά σε γεγονότα του παρελθόντος συνεχίζεται, ο Δείναρχος κάνει μνεία σε συγκεκριμένα περιστατικά¹⁶⁰ που όπως ο ίδιος ισχυρίζεται έρχονται να ενισχύσουν την ήδη επιβεβλημένη ανάγκη της εξόντωσης του επικίνδυνου αυτού και κακοποιού στοιχείου από την πόλη.¹⁶¹ Μεταξύ αυτών αναφέρεται στην εμπλοκή του Δημοσθένη στη δολοφονία του Νικόδημου¹⁶², υποστηρικτή του αντιπάλου του Μειδία (§30),¹⁶³ στο πλαίσιο προσωπικής αντεκδίκησης,¹⁶⁴ στην απουσία οποιασδήποτε ευεργεσίας από την πλευρά του απέναντι στην πόλη στο παρελθόν (§§31,35),¹⁶⁵ στην «πρωτοφανή» αδράνειά του κατά την επιχειρούμενη επανάσταση του βασιλιά της Σπάρτης Άγιτο 331 (§34),¹⁶⁶ τη στιγμή που «ολόκληρη η Ελλάδα ήταν έτοιμη να ενωθεί μαζί του σε

¹⁵⁸ Καταδικάστηκε σε καταβολή του εξωφρενικά μεγάλου ποσού των εκατό ταλάντων, ενώ δεν υπήρχαν επαρκή αποδεικτικά στοιχεία της ενοχής του.

¹⁵⁹ Τονίζει μάλιστα στο σημείο αυτό ότι από τη στιγμή που ο κατηγορούμενος δεν είναι ένας τυχαίος πολίτης αλλά ένας δημόσιος λειτουργός η «δίκαιη» αυτή καταδίκη του θα έχει τη διπλάσια βαρύτητα και συγχρόνως θα προκαλέσει τον έπαινο των πολιτών απέναντι στο σώμα των δικαστών, που δεν θυσίασε το δίκαιο μπροστά στα κούφια λόγια ενός διεφθαρμένου άνδρα (§27).

¹⁶⁰ Μεταξύ των οποίων και οι «αναρίθμητες» περιπτώσεις αποδοχής δωροδοκίας, τις οποίες καταλογίζει στον Δημοσθένη, κατά τις οποίες ο τελευταίος εξασφάλισε σε ανάξιους άνδρες την απόκτηση της ιδιότητας του Αθηναίου πολίτη, κάτι που όπως τονίζει ο Δείναρχος είναι αυταπόδεικτο, γι' αυτό και η επίκληση μαρτύρων στο συγκεκριμένο σημείο θεωρείται από τον ίδιο περιττή!

¹⁶¹ Η ελαφρά διαφοροποίηση του περιεχομένου των συγκεκριμένων παραγράφων από τις αμέσως προηγούμενες έγκειται στο γεγονός ότι εδώ ο Δείναρχος στοχεύει στο να καταδείξει τη σχέση αλληλεξάρτησης μεταξύ της πόλης και των ηγετικών μορφών της, των οποίων οι αποφάσεις και οι ενέργειες την οδηγούν άλλοτε στη σωτηρία και άλλοτε στην καταστροφή. Στο συγκεκριμένο επομένως πλαίσιο και ο Δημοσθένης, ο οποίος σύμφωνα με τον ρήτορα, ουδέποτε στο παρελθόν πρόσφερε κάτι αγαθό στην πόλη, θα πρέπει να απομακρυνθεί το συντομότερο δυνατόν από αυτήν ώστε να πάψει να αποτελεί εμπόδιο στη μεταστροφή της τύχης της προς το καλύτερο (επιχείρημα κατά το *εικός*).

¹⁶² Είχε κατηγορήσει τον Δημοσθένη για λιποταξία στη διάρκεια της Ευβοϊκής εκστρατείας (348 π.Χ.), όταν εκείνος επέστρεψε βιαστικά στην Αθήνα προκειμένου να αναλάβει (κατά τους ισχυρισμούς του) μια χορηγία.

¹⁶³ Σύμφωνα με τα λεγόμενα του Δεινάρχου ενώ φαίνεται ότι ο εναγόμενος συνεργάστηκε με τον Αρίσταρχο (έναν νεαρό με τον οποίο διατηρούσε ερωτικό δεσμό) στην εκτέλεση της εν λόγω δολοφονίας αργότερα φρόντισε ώστε ο συνεργός του να εξοριστεί από την πόλη έχοντας έρθει προηγουμένως αντιμέτωπος με βαρύτερες κατηγορίες.

¹⁶⁴ Κάτι τέτοιο ωστόσο φαντάζει εξαιρετικά ακραίο, ιδιαίτερα για τον χαρακτήρα του Δημοσθένη, αφού θα μπορούσε κάλλιστα να αντιμετωπίσει τον αντίπαλό του μέσω της δικαστικής οδού αντί να καταφύγει σε αυτή τη βάνανυση πράξη που πιθανότατα θα έθετε και τον ίδιο σε κίνδυνο!

¹⁶⁵ Τη στιγμή που ο ίδιος φανερά απολάμβανε μια ζωή γεμάτη ανέσεις (§36).

¹⁶⁶ Για περισσότερα βλ. σε προηγούμενο κεφάλαιο της εργασίας.

επανάσταση», στερώντας έτσι από την πατρίδα του μια ακόμα ευκαιρία να μεταβληθεί η τύχη της προς το καλύτερο. Ακόμη αναφέρεται στην κακή νομοθεσία που εισήγαγε στο παρελθόν σε βάρος της Αθήνας, αλλά και στο «αδιάσειστο» επιχείρημά του αναφορικά με την αποδεδειγμένη κακοτυχία που συνόδευε και συνοδεύει τον Δημοσθένη, την οποία μάλιστα αναπόφευκτα έχει μεταδώσει και στους συμπολίτες του (§§32-33).

Όλα τα παραπάνω φυσικά σε συνδυασμό με την εξόφθαλμη αντίθεσή του προς τους σπουδαίους προγόνους των Αθηναίων, οι οποίοι, μεταξύ των άλλων ευγενών πράξεών τους, όπως θα άρμοζε στη φήμη τους, συμπεριφέρθηκαν με ιδιαίτερη ανθρωπιά στους Θηβαίους εξορίστους που ζήτησαν καταφύγιο στην πόλη τους μετά την κατάληψη του φρουρίου της Καδμείας από τους Λακεδαιμονίους το 379 π.Χ. (§§37-39). Στις επόμενες τέσσερις παραγράφους (40-44), θέλοντας ο ρήτορας να αποδείξει για μια ακόμα φορά τον διεφθαρμένο χαρακτήρα του κατηγορουμένου αναφέρεται σε μια σειρά περιπτώσεων κατά τις οποίες ο ίδιος, έχοντας προηγουμένως λάβει χρήματα,¹⁶⁷ ανασκεύαζε ή τροποποιούσε νόμους και ψηφίσματα, πρότεινε παράλογες τιμές και ανταμοιβές για ανάξια πρόσωπα ή προχωρούσε σε «παράνομες» πολιτογραφήσεις. Όλος επομένως ο πρότερος βίος του αποδεικνύει πέραν πάσης αμφιβολίας ότι σε καμία περίπτωση δεν θα δίσταζε τώρα να δεχθεί ένα τόσο μεγάλο χρηματικό ποσό και μάλιστα ακέραιο, προκειμένου να υλοποιήσει τις προσωπικές του επιδιώξεις.

Το συγκεκριμένο τμήμα του λόγου ολοκληρώνεται με το αίτημα του Δεινάρχου να αναγνωσθεί η «ἀρά» σε βάρος του μιарού και επιζήμιου για την πόλη Δημοσθένη, έτσι ώστε να καταστεί πλέον φανερή η ανάγκη της καταδίκης του τόσο με πολιτικούς όσο και με θρησκευτικούς όρους.

Στη συνέχεια (§§ 48-53, 54-60 και 61-63), ακολουθεί μια παρουσίαση από τον ρήτορα των εξουσιών του Αρείου Πάγου, σε ένα τμήμα που αποτελεί τον πυρήνα της επιχειρηματολογίας του. Έχοντας αφήσει για λίγο κατά μέρος την αναφορά του στο όργανο αυτό, στις παραγράφους 48-53 ο Δείναρχος επιστρέφει στο κυρίαρχο αυτό θέμα του λόγου του. Έτσι, αναφέρεται αρχικά στους δύο και μοναδικούς τρόπους με τους οποίους είναι δυνατόν να ξεκινήσει η διεξαγωγή μιας έρευνας από το εν λόγω δικαστικό σώμα (§50), στην προσπάθειά του να διαψεύσει κάθε πιθανό ισχυρισμό του Δημοσθένη, σύμφωνα με τον οποίο ο ίδιος ο ενάγων είχε στο παρελθόν κριθεί ένοχος από το αρεοπαγитικό συμβούλιο και να αποδείξει πέραν πάσης αμφιβολίας την αθωότητά του (§§51-53).¹⁶⁸

Στις παραγράφους 54-60 που ακολουθούν, ο ρήτορας προχωρεί ένα βήμα πιο πέρα επιχειρώντας να ανατρέψει ένα ακόμα πιθανό επιχείρημα του Δημοσθένη. Σύμφωνα με αυτό, ο εναγόμενος θα αιτούνταν την αθώωσή του από το δικαστήριο παίρνοντας ως δεδομένο την

¹⁶⁷ Και μάλιστα πολύ λιγότερα από το ποσό που κατηγορείται τώρα ότι έχει υπεξαίρεσει.

¹⁶⁸ Επίσης στόχος του στο σημείο αυτό είναι να καταστήσει σαφές ότι ύστερα από την ολοκλήρωση της διαδικασίας της απόφασης ο Άρειος Πάγος δεν οφείλει να συνοδεύει το εκάστοτε πόρισμά του με συμπληρωματικές αποδείξεις αλλά αρκείται απλώς και μόνο στην έκδοση της αναφοράς του, ενισχύοντας έτσι για μια ακόμα φορά την επιχειρηματολογία του, από τη στιγμή που το παραπάνω αντεπιχείρημα, επιστρατευμένο από τον Δημοσθένη θα μπορούσε ίσως ακόμα και να του εξασφαλίσει την αθώωσή του.

αθώωση και άλλων ανδρών στο παρελθόν, οι οποίοι μολονότι είχαν αρχικά κριθεί ένοχοι από το συμβούλιο των Αρεοπαγιτών, στη συνέχεια, οδηγούμενοι σε δίκη, απαλλάχθηκαν από τις κατηγορίες που τους βάραιναν (§§54, 58-59). Κάτι τέτοιο ωστόσο, εμμέσως πλην σαφώς, «καταδικάζεται» από τον ρήτορα, ο οποίος θέλει να τονίσει την απόλυτα αδιάφθορη φύση των Αρεοπαγιτών¹⁶⁹ εν σχέσει με την περισσότερο ευεπηρεάστη στάση των δικαστών,¹⁷⁰ λαμβάνοντας υπόψη τη μη επαγγελματική τους ιδιότητα.

Παίρνοντας επομένως ως δεδομένη την αδιαβλητότητα του Αρείου Πάγου, ο Δείναρχος επιχειρηματολογεί ότι ο Δημοσθένης βρίσκεται παγιδευμένος από τον ίδιο του τον εαυτό και ως εκ τούτου ανήμπορος να αντισταθεί στην εις βάρος του εκδεδομένη απόφαση. Αφενός, όχι μόνο διότι ήταν ο ίδιος που αιτήθηκε την ανάμειξη του εν λόγω συμβουλίου στην υπόθεσή του (§61) αλλά και διότι πολλάκις στο παρελθόν είχε υποστηρίξει ανεπιφύλακτα τα ευρήματά του (§§62-63), αφού προηγουμένως είχε φροντίσει ώστε να ενισχυθούν οι εξουσίες του (§62).

Το τμήμα του λόγου που ακολουθεί (§§64-85), έρχεται να αποτελέσει ζευγάρι με τις προηγούμενες παραγράφους 29-47, όπως επισημαίνει ο Worthington,¹⁷¹ και περιστρέφεται γύρω από το θέμα του σημαίνοντος ρόλου των ηγετών μιας πόλης σε σχέση με την ευημερία αλλά και την παρακμή της. Η θέση αυτή του ρήτορα έρχεται να ενισχυθεί μέσα από την αναφορά του σε επιλεγμένα γεγονότα από την ιστορία της Αθήνας και της Θήβας, μέσα από τα οποία, όπως ο ίδιος υποστηρίζει, αποδεικνύεται η ακαταλληλότητα του Δημοσθένη ως πολιτικού αρχηγού και επομένως η ανάγκη της άμεσης απομάκρυνσής του από την πολιτική ζωή της Αθήνας.¹⁷²

Αναφερόμενος στην ιστορία των Θηβών, ο Δείναρχος εστιάζει αρχικά στην εποχή της ανάδειξης της πόλης σε μια σημαντικότερη δύναμη, η οποία, όπως τονίζει, επετεύχθη μόνο χάρη στη δράση σπουδαίων ηγετών (§§72-73), ενώ αμέσως μετά εξετάζει υπό το ίδιο πρίσμα και την παρακμή της, την οποία αποδίδει και πάλι στις πράξεις αναξίων ανδρών, τους οποίους συνδέει με τον Δημοσθένη (§74), θέλοντας φυσικά να κάνει αναγωγές με την τύχη που περιμένει την Αθήνα αν ο τελευταίος εξακολουθήσει ανεμπόδιστος τη δράση του (§§75-76). Προχωρώντας σε

¹⁶⁹ Προς επίρρωσιν μάλιστα του επιχειρήματός του κάνει αναφορά σε τρεις περιπτώσεις μελών του αρεοπαγιτικού συμβουλίου, που αποπέμφθηκαν από τους ίδιους τους συναδέλφους τους, ύστερα από την αποδεδειγμένη εμπλοκή τους σε κολάσιμες πράξεις (§56).

¹⁷⁰ Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει δεν είναι λίγες οι φορές που αφήνονται (άθελά τους!) να παρασυρθούν από το συναίσθημα του οίκτου με αποτέλεσμα να αποφασίζουν σε βάρος της δικαιοσύνης. Εδώ βέβαια θα πρέπει να επισημάνουμε ότι η συγκεκριμένη παρατήρησή του έχει μάλλον γενικευτικό χαρακτήρα, αφού σε καμία περίπτωση δεν θα επιθυμούσε να προκαλέσει την οργή των εν λόγω δικαστών προς το πρόσωπό του. Για ποιον λόγο όμως, όπως πολύ εύστοχα παρατηρεί ο Worthington, Worthington (1992), 221, ο Δείναρχος θα «ρίσκαρε» στο σημείο αυτό να αναφερθεί σε αυτή τη συμπεριφορά των δικαστών ενώ κάθε άλλο παρά ενισχύει την επιχειρηματολογία του; Η πιθανότερη (και πιο λογική) εξήγηση που δίνεται από τον μελετητή σε αυτό είναι ότι το εν λόγω επιχείρημα χρησιμοποιείται αποτρεπτικά. Σε καμία περίπτωση οι συγκεκριμένοι δικαστές δε θα πρέπει να περιπέσουν στο ίδιο σφάλμα με τους συναδέλφους τους στο παρελθόν, αφού κάτι τέτοιο θα ήταν καταστροφικό δεδομένου του μεγέθους της εγκληματικής πράξης του Δημοσθένη.

¹⁷¹ ό.π., 229.

¹⁷² Στο σημείο αυτό για παράδειγμα αξίζει να αναφερθεί η σαρκαστική επίθεση που εξαπολύει ο Δείναρχος στον Δημοσθένη στις παραγράφους 79-82, με αφορμή τις αποδημίες του τελευταίου από την Αθήνα σε περιστάσεις ιδιαίτερα κρίσιμες για την τύχη της πόλης, από φόβο για την προσωπική του ακεραιότητα.

έναν κάπως γενικευτικό χαρακτηρισμό θα πρέπει να τονιστεί ότι στο σημείο αυτό τα περισσότερα επιχειρήματα του Δεινάρχου στοχεύουν στην έγερση των συναισθημάτων των δικαστών και όχι της λογικής τους – επιχειρήματα πάθους (§§66, 67). Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η αναφορά του ρήτορα στον αντίκτυπο που, σύμφωνα με τον ίδιο, θα έχει στην κοινή γνώμη της Αθήνας η ενδεχόμενη αθώωση του Δημοσθένη, αφού στο εξής ο οποιοσδήποτε θα είναι σε θέση να υπεξαιρεί ή να καταχράται χρήματα σε βάρος της πόλης του χωρίς να διατρέχει τον παραμικρό κίνδυνο να τιμωρηθεί γι' αυτό.¹⁷³

Οι επόμενες παράγραφοι (86-103) χαρακτηρίζονται ως «απογοητευτικές» από άποψη περιεχομένου απ' τον Worthington¹⁷⁴, αφού, συνεχίζοντας στο ίδιο μήκος κύματος, ο Δείναρχος επιδιώκει μέσα από την αναφορά σε προγενέστερα γεγονότα να διασφαλίσει την καταδίκη του Δημοσθένη λόγω της αποδεδειγμένης σε πολυάριθμες περιπτώσεις δειλίας (§§78-82), φιλοχρηματίας¹⁷⁵ και ασυνέπειάς του (§91). Δεν παραλείπει βέβαια, για μια ακόμα φορά, να προχωρήσει σε μια αντιπαραβολή της απάθειας και της διαφθοράς του ρήτορα με τις πατριωτικές πράξεις ανωνύμων προγόνων του (§§100, 101). Στις παραγράφους 94-96 μάλιστα τα παραπάνω αρνητικά στοιχεία του χαρακτήρα του εναγομένου εξεταζόμενα σε αντιδιαστολή με την εντονότατη δραστηριότητα του πολιτικού του αντιπάλου Ευβούλου, οδηγούν τον ρήτορα στη διατύπωση του αιτήματος περί στέρησης του δικαιώματος του πολίτη από τον Δημοσθένη!

Στην παράγραφο 87, επανερχόμενος στο θέμα της αναγνώρισης της ανώτατης εξουσίας του αρεοπαγίτικου συμβουλίου, ο ρήτορας επικαλείται δύο μυθολογικά παραδείγματα (περισσότερο ή λιγότερο διαδεδομένα), μέσα από τα οποία τονίζεται η πλήρης υποταγή ακόμα και ίδιων των θεών στις αποφάσεις του. Στο ίδιο θέμα επιστρέφει και στην παράγραφο 104 λίγο πριν τον επίλογο του λόγου του. Στο προτελευταίο αυτό τμήμα ο Δείναρχος επικαλείται την περίπτωση του Δημάδη (§§101,104),¹⁷⁶ τον οποίο τοποθετεί σε πολύ πιο ευυπόληπτη θέση από αυτή του Δημοσθένη, διότι, αν και δικαζόμενος για το ίδιο αδίκημα με τον τελευταίο, αποδέχθηκε αδιαμαρτύρητα την ετυμηγορία των δικαστών και ουδέποτε έθεσε υπό αμφισβήτηση την αξιοπιστία της εις βάρος του εκδοθείσας από τον Άρειο Πάγο απόφασης.

Το επιλογικό τμήμα του λόγου (§§105-114), συνιστά στο σύνολό του, όπως θα μπορούσαμε να πούμε, μια προτροπή του Δεινάρχου προς τους δικαστές εναντίον του Δημοσθένη. Γεγονός

¹⁷³ Στο ίδιο πλαίσιο κυμαίνεται και η απόπειρα πρόκλησης φόβου-πανικού στους δικαστές με την αναφορά του Δεινάρχου στο ενδεχόμενο απαίτησης της επιστροφής του υπεξαιρεμένου ποσού από τον Αλέξανδρο, ή του ενδεχομένου της παραδειγματικής τιμωρίας των συμπολιτών του για την παροχή καταφυγίου στον Αρπαλο (§68) (επιχείρημα πάθους). Κάτι τέτοιο ωστόσο φάνταζε μάλλον απίθανο, ιδιαίτερα από τη στιγμή που είχε παρέλθει πολύς καιρός από την αποδημία του Αρπάλου από τη Βαβυλώνα, συν του ότι κατά τη δεδομένη χρονική στιγμή ήταν ήδη νεκρός αλλά και διότι ο Αλέξανδρος ήταν ομολογουμένως απασχολημένος με πολύ σοβαρότερα ζητήματα, όπως εύστοχα διατυπώνει ο Worthington, Worthington, (1992), 233.

¹⁷⁴ ό.π., 256.

¹⁷⁵ Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η μεταστροφή της θέσης του Δημοσθένη εν σχέσει με την απόφαση περί θεοποίησης του Αλεξάνδρου στην Αθήνα (§94), όπως αναλύθηκε και στα εισαγωγικά κεφάλαια της εν λόγω εργασίας.

¹⁷⁶ Μια καθόλα ανυπόληπτη φιγούρα, που μάλιστα δικάστηκε και καταδικάστηκε *in absentia*.

που σε καμία περίπτωση δεν θα έπρεπε να προκαλεί την έκπληξή μας από τη στιγμή που αυτή είναι η τελευταία ευκαιρία του ρήτορα να επιχειρήσει και τελικά να διασφαλίσει την καταδίκη του κατηγορουμένου, πριν ακουστούν στο δικαστήριο τόσο οι λόγοι των υπολοίπων κατηγορών όσο και η ίδια η απολογία του Δημοσθένη. Για τον λόγο αυτό ξαναδίνεται από τον Δείναρχο έμφαση σε επιχειρήματα που είχαν προηγουμένως επιστρατευθεί, στη διάρκεια του λόγου. Μεταξύ αυτών η ανάγκη αποδοχής του αρεοπαγίτικου πορίσματος ως έχει (§§105-106) και η καταδίκη του Δημοσθένη προς όφελος του κοινού καλού (§§107-114). Επιδιώκοντας μάλιστα να καταστήσει τον αργυρώνητο χαρακτήρα του εναγομένου καταφανή, τονίζει την τεράστια οικονομική του άνεση (επωφελούμενος πάντοτε από τη θέση του ως πολιτικός ηγέτης), γεγονός που καθιστά την εμπλοκή του τώρα στην εν λόγω υπόθεση δωροδοκίας ακόμα πιο αξιόμμεπτη και καταδικαστέα (§108).

Στις δύο επόμενες παραγράφους (109,110), ο ρήτορας εφιστά για μια ακόμη φορά την προσοχή στους δικαστές απέναντι στα τεχνάσματα στα οποία θα επιχειρήσει να καταφύγει ο κατηγορούμενος ως τη μοναδική εναπομείνασα σανίδα σωτηρίας, που δεν είναι άλλα από την επιδίωξη της πρόκλησης του οίκτου των δικαστών οδυρόμενος και δακρύζοντας. Επιστρέφοντας αμέσως μετά στο θέμα της φιλοχρηματίας του Δημοσθένη, τονίζει ότι μια ακόμη αδιάσειστη απόδειξη της διεφθαρμένης φύσης του είναι και το γεγονός της ταχύτατης ανέλιξής του μολονότι προερχόμενος από ένα «ταπεινό» ξεκίνημα ως λογογράφος (§111). Ακόμα καλεί τους δικαστές να σταθούν ιδιαίτερα δύσπιστοι απέναντι στους όποιους μάρτυρες υπεράσπισης πρόκειται να παρουσιασθούν μπροστά τους αφού σε κάθε περίπτωση, έχοντας πιθανότατα εμπλοκή και οι ίδιοι στην εν λόγω υπόθεση, θα επιβουλεύονται τους νόμους αλλά και την ευημερία ολόκληρης της πόλης και ως εκ τούτου οι μαρτυρίες τους θα είναι ψευδείς (§§112-113). Τέλος, τονίζει στους δικαστές ότι είναι χρέος τους να τιμωρήσουν παραδειγματικά τον συγκεκριμένο άνδρα και μάλιστα με συνοπτικές διαδικασίες, αφού το μέλλον ολόκληρης της πόλης θα κριθεί από την απόφασή τους (επιχείρημα πάθους) και με αυτή του την έκκληση ολοκληρώνει τον λόγο του εναντίον του Δημοσθένη.

ΥΠΕΡΕΙΔΟΥ: «Κατά Δημοσθένους υπέρ των Αρπαλείων»

ΟΙ ΔΙΑΔΙΚΟΙ

Υπερείδης

Ως ενεργό και πιστό μέλος της αντιμακεδονικής παράταξης στο πλευρό του Δημοσθένη ήδη από το 343 π.Χ., υποστηρίζοντας σθεναρά την αντίσταση με κάθε δυνατό μέσο απέναντι στη Μακεδονία και τους βασιλείς της, είχε συνδεθεί με μια στενή πολιτική, αν όχι προσωπική φιλία με τον κατηγορούμενο και αντίδικό του τώρα Δημοσθένη. Εκφωνώντας ο ίδιος τον λόγο του στο πλαίσιο της δίκης γύρω από το σκάνδαλο του Αρπάλου, παρουσιάζεται ενώπιον των δικαστών ως υπερασπιστής του δικαίου και των νόμων, τους οποίους ο κατηγορούμενος, αιτούμενος την αθώωσή του, καταπατά (§§1, 25). Ο ίδιος ο ρήτορας ωστόσο, ως ένας εκ των δέκα κατηγορών,¹⁷⁷ δεν είναι διατεθειμένος να επιτρέψει κάτι τέτοιο αλλά ούτε και την εξαπάτηση των δικαστών από τον Δημοσθένη (§6). Αντίθετα, λόγω της θέσης του, έχει χρέος να συμβάλει τα μέγιστα στην απονομή της δικαιοσύνης και φαίνεται ότι είναι αποφασισμένος να αγωνιστεί με κάθε τρόπο για να το πετύχει αυτό (§38). Όντας ειλικρινής φίλος του τελευταίου στο παρελθόν, «αναγκάστηκε» εκ των πραγμάτων να αποχωρήσει από αυτή τους τη σχέση, μη φέροντας ο ίδιος καμιά προσωπική ευθύνη και μάλιστα θέλοντας να το καταστήσει αυτό σαφές υποδεικνύει τον κατηγορούμενο ως τον αποκλειστικό υπαίτιο της διάλυσής της (§20). Του καταλογίζει ακόμα και την ευθύνη της στέρησης της καλής φήμης, που δικαιολογημένα θα συνόδευε υπό άλλες συνθήκες τον ίδιο τον ρήτορα και τους ομοϊδεάτες του, λόγω της σύνδεσης του ονόματός του μαζί τους (§21). Θέλοντας λοιπόν να αποκαταστήσει όλες αυτές τις αδικίες συμμετείχε και ο ίδιος ενεργά στις προ-δικαστικές διαδικασίες (συνέλευση του δήμου) σχετικά με την εν λόγω δίκη, γεγονός που υπενθυμίζει με την πρώτη ευκαιρία στους δικαστές (§24).

Δημοσθένης

Ο σύγχρονος αναγνώστης του λόγου, όπως και οι παρευρισκόμενοι στον χώρο του δικαστηρίου, ενώ διεξαγόταν η δίκη, θα εντόπιζαν σίγουρα αρκετές ομοιότητες στον τρόπο σκιαγράφησης της προσωπικότητας του κατηγορουμένου από τους δύο ρήτορες. Κάτι τέτοιο ως έναν βαθμό είναι απόλυτα θεμιτό και συγχρόνως αναμενόμενο εφόσον παρατηρείται στο πλαίσιο της ίδιας και της αυτής δίκης, με την λεπτή διαφορά ότι ο Υπερείδης είχε αναπτύξει μια προσωπική σχέση με τον κατηγορούμενο στο παρελθόν η οποία έληξε άδοξα, γεγονός που πιθανόν να προσέδιδε έναν ιδιαίτερα φορτισμένο τόνο στον λόγο του ως κατηγορού. Ο

¹⁷⁷ Ως ο μόνος «αδωροδόκτος» κατά τον Πλούταρχο, Whitehead, 355.

Δημοσθένης λοιπόν, παρουσιάζεται να φάσκει και να αντιφάσκει (§§1, 2), γεγονός που υποστηρίζεται από τον ρήτορα με μια σειρά παραδειγμάτων (ενώ αρχικά είχε ο ίδιος ζητήσει τη διεξαγωγή έρευνας για λογαριασμό του, προτείνοντας μάλιστα να τιμωρηθεί με την ποινή του θανάτου σε περίπτωση απόδειξης της ενοχής του §29, εκ των υστέρων απορρίπτει το αρεοπαγитικό πόρισμα ως αναληθές. Ενώ στο παρελθόν είχαν πολλάκις καταρτητορευθεί από τον ίδιο κατηγορούμενοι για άλλα αδικήματα, ύστερα από την έκδοση καταδικαστικών πορισμάτων σε βάρος τους,¹⁷⁸ στη συγκεκριμένη περίπτωση, όντας ο ίδιος αποδεδειγμένα ένοχος, αιτείται την αθώωσή του §26. Η επιλογή των φίλων του βασίζεται σε εξαιρετικά ευμετάβλητα κριτήρια γεγονός που υποδεικνύει και την αστάθεια του χαρακτήρα του §20).

Είναι ένας αναίσχυντος συκοφάντης της βουλής, την οποία κατηγορεί ότι ενεργεί σε βάρος του, ζητώντας με *προκλήσεις* να συνοδεύσει το πόρισμά της με «αποδεικτικά στοιχεία» (§3). Πρωταρχικός στόχος του, κατά τον ρήτορα, είναι να εξαπατήσει τους δικαστές, όχι μόνο αναφορικά με τη δική του περίπτωση αλλά και σε σχέση με τους συγκατηγορούμενούς του¹⁷⁹, τόσο με τον επιδέξιο χειρισμό του λόγου του, όσο και με τα δάκρυά του¹⁸⁰ (§§6, 40). Στην παράγραφο 7 χαρακτηρίζεται από τον Υπερείδη, μεταξύ άλλων, και ως ο «*προεξάρχων μεταξύ των αναισχύντων ανδρών*» εξαιτίας των πράξεών του, αφού δεν δίστασε να εξαπατήσει ολόκληρη την πόλη αναφορικά με τον τρόπο που χειρίστηκε την άφιξη του Αρπάλου, αποβλέποντας πάντα στο προσωπικό του όφελος¹⁸¹ (§§8, 9, 10). Λίγες παραγράφους πιο κάτω ο ρήτορας ειρωνευόμενος τον αποκαλεί «*επιστάτη όλων των πραγμάτων στην πόλη*», αποδεικνύοντας ωστόσο για μια ακόμα φορά, έστω και έμμεσα, την τεράστια επιρροή που ασκούσε κατά κύριο λόγο ως πολιτικός στην Αθήνα (§§12, 15).

Χωρίς την παραμικρή αίσθηση αιδούς ο Δημοσθένης περιφρονεί τις δικαστικές διαδικασίες, πράγμα που ο ρήτορας ταυτίζει με την περιφρόνησή του απέναντι στους δικαστές αλλά και στους ίδιους τους νόμους, από τη στιγμή που ενώ αρχικά είχε αποδεχτεί την εγκληματική πράξη του,¹⁸² στη συνέχεια, όταν η εξέλιξη των πραγμάτων δεν ήταν αυτή που ανέμενε, σημείωσε μια πλήρη μεταστροφή, αναιρώντας τα όσα είχε προηγουμένως ομολογήσει και αποποιούμενος την οποιαδήποτε εμπλοκή του στο σκάνδαλο αυτό του Αρπάλου (§13). Όντας μάλιστα ο ίδιος μιανός επιθυμούσε να μεταδώσει το μίasma από την πράξη του σε ολόκληρη την πόλη (§13). Επανερχόμενος στη συνέχεια ο ρήτορας σε ένα θέμα που είχε θίξει νωρίτερα στον λόγο του τονίζει ότι ο κατηγορούμενος είναι ασυνεπής ακόμα και απέναντι στην αντιμακεδονική πολιτική του¹⁸³, αφού, μολονότι στα λόγια αντιμακεδονικός, στην πράξη είχε πολλές φορές ενεργήσει προς όφελος τελικά των Μακεδόνων (§19).

¹⁷⁸ την τιμωρία των οποίων αιτούνταν με πάθος ο Δημοσθένης.

¹⁷⁹ Όντας ο πρώτος από αυτούς που καλείται να απολογηθεί.

¹⁸⁰ Δεν είναι άλλωστε μια τακτική που δεν είχε υιοθετήσει και στο παρελθόν.

¹⁸¹ Στόχος του ήταν να συγκαλύψει την υπεξαίρεση του ποσού των είκοσι ταλάντων που διέπραξε.

¹⁸² Προσπαθώντας να την δικαιολογήσει με «ψεύδη»

¹⁸³ Βλ. τη μεταστροφή της στάσης του αναφορικά με τη θεοποίηση του Μ. Αλεξάνδρου (§§31, 32).

Η φιλοχρηματία του κατά τον Υπερείδη είναι αποδεδειγμένα ακόρεστη, αρκεί να αναλογιστεί κανείς τις φορές που είχε στο παρελθόν αποδεχθεί δωροδοκία για ίδιον όφελος (§25), ενώ παρά το γεγονός ότι είχε αποκομίσει και από την ίδια του την πόλη πολλά χρηματικά οφέλη κι έχοντας τώρα φτάσει σε μια προχωρημένη ηλικία δεν δείχνει κανένα ειλικρινές ενδιαφέρον για την ευημερία της (§22). Το μεγάλο βέβαια «κατηγορώ» του ρήτορα σε προσωπικό επίπεδο¹⁸⁴ διατυπώνεται απέναντι στην άνανδρη και υποκριτική συμπεριφορά του «πρώην» εταίρου του,¹⁸⁵ εξαιτίας του γεγονότος ότι με τις πράξεις του πέτυχε, όχι μόνο να γίνει ο ίδιος καταγέλαστος αλλά να βυθίσει στην ντροπή και όσους κάποτε τον πίστευαν και συμπορεύθηκαν μαζί του (§21).

Ύφος Υπερείδη

Στο πλαίσιο της συγκεκριμένης δίκης, ανεβαίνοντας στο βήμα τουλάχιστον τρίτος στη σειρά¹⁸⁶, ο ρήτορας δεν είχε ως πρωταρχικό μέλημά του να πληροφορήσει με κάθε λεπτομέρεια τους δικαστές για τα σημαντικότερα γεγονότα, τα σχετιζόμενα με την εν λόγω υπόθεση, αφού το έργο αυτό είχαν ως επί το πλείστον επιτελέσει οι δύο, αν όχι περισσότεροι, ομιλητές που προηγήθηκαν. Το γεγονός αυτό επομένως του έδινε τη δυνατότητα να εκθέσει με σχετική άνεση την επιχειρηματολογία του, η οποία κατά κύριο λόγο απαρτιζόταν από μεμονωμένες παραινήσεις προς τους δικαστές, που συγχρόνως θα είχαν την επιδιωκόμενη από τον ίδιο απήχηση και στο τότε ακροατήριο, παρ' όλο που εξαιτίας της αποσπασματικά σωζόμενης μορφής του λόγου του πιθανόν να προκαλούν ως έναν βαθμό σύγχυση στον σύγχρονο αναγνώστη.

Δεν είναι εύκολο να διακρίνει κανείς τον τρόπο με τον οποίο είχε αποφασίσει να δομήσει τον συγκεκριμένο λόγο του ο Υπερείδης ακριβώς λόγω του αποσπασματικού του χαρακτήρα, όπως προαναφέρθηκε, ωστόσο θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε με σχετική ασφάλεια ότι τα κύρια θέματα του είναι, αφενός το ίδιο το έγκλημα της δωροδοκίας και αφετέρου ο ίδιος ο δράστης, ενώ, ως δευτερεύον θέμα θα αναγνώριζε κανείς τον καθοριστικό ρόλο του Αρείου Πάγου στη συγκεκριμένη υπόθεση (εισαγωγή λόγου, §§31, 38). Η αλληλεξάρτηση μάλιστα που υπάρχει μεταξύ των δύο κυρίων θεμάτων είναι αυτή η οποία δημιουργεί έναν βαθμό έντασης ίσως ακόμα και παραδοξότητας στην προσέγγιση που ο ρήτορας υιοθετεί (βλ. την υπερβολή που κυριαρχεί στις παραγράφους 6 «*τοὺς ἄλλους ἀγῶνας ἅπαντας*» και 7 «*οὐδ' ὑπὲρ ἑνὸς ἀδικήματος ἀλλ' ὑπὲρ πάντων*»). Εμφανέστατη είναι φυσικά και η ειρωνική-σαρκαστική διάθεση του Υπερείδη (βλ. §3 *προκλήσεις* Δημοσθένη, §7 *προκινδυνεύει – προαναισχυντεί*, §12 *προϊκα δηλονότι, τῶν ὄλων πραγμάτων ἐπιστάτην*, §14 «*οὐδεὶς...ἀναιρεῖ ὃν ἔστιν πρίασθαι*», «*κίνδυνος...ἔστιν μὴ σὺ*

¹⁸⁴ Πέρα από τις μομφές του για την ίδια την πράξη της δωροδοκίας και την προσπάθεια από την πλευρά του κατηγορουμένου να παρακωλύσει την ομαλή λειτουργία της δικαιοσύνης (§31).

¹⁸⁵ Βλ. το σχόλιο του ρήτορα σχετικά με τους «*ἀκρατοκώθωνας*» (§40).

¹⁸⁶ Όπως σημειώνει ο Whitehead, Whitehead, 362.

ἄπειστος...δωροδοκίαν;», §20 «φίλους τοὺς ἀπ' Εὐρίπου κέκτηται»). Σε ορισμένα σημεία επίσης του λόγου του υιοθετεί λεξιλόγιο του ίδιου του Δημοσθένη (§22 «κῆδεταί τῆς πατρίδος», §31 «ἐκκρούειν») αναγνωρίζοντας, όπως σημειώνει ο Whitehead την ευγλωττία του.¹⁸⁷

Επιστρέφοντας στην επιχειρηματολογία του αξίζει να σημειώσει κανείς τα επιχειρήματα a fortiori που απαντώνται και το ένα διαδέχεται το άλλο (βλ. §24 « οὐ γὰρ ἔστιν ὁμοίως δεινὸν...ὄθεν μὴ δεῖ»), καθώς και τα επιχειρήματα κατ' αναλογία (βλ. επίσης §24 «τοῖς ἀδικούσιν ἀπλᾶ... τοῖς δὲ δωροδοκοῦσιν δεκαπλᾶ...»). Ἐντονη είναι επίσης και η χρήση επιχειρημάτων πάθους (§22 «δίκαια οργίζεσθε με τον Δημοσθένη», §39 «στους τάφους των προγόνων») αλλά και ἠθους (§5 η τήρηση των νόμιμων διαδικασιών από τον Ἀρειο Πάγο, §§25, 30, όπου εξαιρούνται τα φιλόφρονα και δημοκρατικά αισθήματα των δικαστῶν και η επιεικὴς στάση του δήμου αντίστοιχα). Τέλος, αξίζει να τονιστεῖ ὅτι το συναισθηματικὸ κέντρο του λόγου εντοπίζεται στις παραγράφους 20 και 21, ὅταν το ὕφος του ρήτορα, ἀμέσως μετὰ το σχόλιο με τον Εὐρίπο αποκτᾶ ἕναν ιδιαίτερα προσωπικό τόνο.

¹⁸⁷ Whitehead, 429, 455.

Δομή του Λόγου – Θέσεις – Επιχειρήματα

Ο συγκεκριμένος λόγος δεν διασώζεται ακέραιος αλλά σε αποσπασματική μορφή, γεγονός που δυσχεραίνει την όποια επιχειρούμενη προσπάθεια ανάλυσής του. Στην πρώτη παράγραφο ο Υπερείδης, ένας εκ των δέκα κατηγορών του Δημοσθένη στη δίκη του τελευταίου για το σκάνδαλο του Αρπάλου, εκφωνεί ο ίδιος τον λόγο που έχει συνθέσει με αφορμή την υπόθεση αυτή και ξεκινά απευθυνόμενος στους δικαστές.

Κύριο μέλημά του είναι να εκμηδενίσει πάση θυσία τις όποιες πιθανότητες αθώωσης του κατηγορουμένου μπορεί να υπήρχαν, τονίζοντας ότι δεν είναι δυνατόν μόνος αυτός να βρίσκεται υπεράνω του νόμου αλλά και των ψηφισμάτων της Εκκλησίας του δήμου, δεχόμενος ιδιαίτερη μεταχείριση στο δικαστήριο. Το επιχείρημά του μάλιστα ενισχύεται από το γεγονός ότι ο Δημοσθένης είχε διαδραματίσει πρωτεύοντα ρόλο στη θέσπιση των ψηφισμάτων αυτών και στην προκειμένη μάλιστα περίπτωση ήταν αυτός που πρότεινε την εφαρμογή τους κι όχι κάποιος απ' τους εχθρούς του, που τον επιβουλεύονταν.

Στην αμέσως επόμενη παράγραφο (§2), ο Υπερείδης παρουσιάζει τον αθηναϊκό δήμο ως το «όργανο» που αποφάνθηκε υπέρ της εμπλοκής του κατηγορουμένου στο συγκεκριμένο σκάνδαλο, μολονότι γνωρίζουμε ότι ο ρόλος του περιοριζόταν απλώς και μόνο στην ανάθεση της εκκίνησης της ερευνητικής διαδικασίας στα αρμόδια σώματα, όπως εν προκειμένω στον Άρειο Πάγο. Ο ίδιος ο Δημοσθένης μάλιστα, όπως μας πληροφορεί ο ρήτορας,¹⁸⁸ έξαλλος αμέσως μετά την άδικη (κατά τον ίδιο) σε βάρος του απόφαση προχώρησε σε *πρόκλησιν* αιτούμενος την ανάθεση της έρευνας για την υπόθεσή του στο ανώτατο αρεοπαγитικό δικαστήριο.¹⁸⁹

Στην §3 το ύφος του Υπερείδη αποκτά μια ειρωνική χροιά όταν αναφέρεται στις «αλλεπάλληλες»¹⁹⁰ προκλήσεις του κατηγορουμένου απέναντι στον Άρειο Πάγο, οι οποίες συνοδεύονταν από παράλογες απαιτήσεις αναφορικά με τα στοιχεία που θα έπρεπε κατά τον ίδιο τον Δημοσθένη να συνοδεύουν το πόρισμά του. Αυτό πιθανότατα οφειλόταν στην αναγνώριση από τον Δημοσθένη του τετελεσμένου χαρακτήρα του αρεοπαγитικού πορίσματος και ως εκ τούτου σε μια ύστατη προσπάθειά του να ανατρέψει την εικόνα που θα σχηματιζόταν βάσει αυτού για τον ίδιο στο δικαστήριο. Βάσει των σωζόμενων σε αποσπασματική έστω μορφή λέξεων της επόμενης παραγράφου (§4), ο Υπερείδης καλεί τον Δημοσθένη να εξηγήσει (κατά την απολογία του πιθανότατα) τους λόγους για τους οποίους ο ίδιος πιστεύει ότι το αρεοπαγитικό συμβούλιο αποφάνθηκε κατ' αυτόν τον τρόπο απέναντί του.

Στην §5 μάλιστα ο ρήτορας σπεύδει να υπερασπιστεί το ίδιο το συμβούλιο χαρακτηρίζοντας τη στάση του και τον χειρισμό του συγκεκριμένου ζητήματος ως άκρως δημοκρατικά από τη στιγμή μάλιστα που τα μέλη του αναγκάστηκαν να εκδώσουν τη σχετική τους απόφαση ύστερα

¹⁸⁸ Κάτι που είχε κάνει και στον δικό του λόγο ο Δείναρχος (1.5).

¹⁸⁹ Αναφερόμενο συχνά στον λόγο με τον όρο «βουλή».

¹⁹⁰ Μολονότι στην πραγματικότητα δύο στον αριθμό.

από τις αλληπάλληλες πιέσεις που δέχτηκαν από τον δήμο.¹⁹¹ Αξιολογώντας επομένως τη συμπεριφορά του Αρείου Πάγου κατ' αυτόν τον τρόπο, ο ρήτορας δημιουργεί το κατάλληλο έδαφος προκειμένου να ψέξει κατ' ανάλογο τρόπο την «απαράδεκτη» στάση του Δημοσθένη (§6), που έχει ως βασική στόχευσή του την εξαπάτηση των δικαστών, όχι μόνο αναφορικά με τη δική του περίπτωση αλλά και όλων των άλλων κατηγορουμένων γύρω από το συγκεκριμένο σκάνδαλο.¹⁹²

Θέλοντας επομένως ο ρήτορας να επιστήσει την προσοχή των δικαστών τους τονίζει ότι θα πρέπει να είναι ιδιαίτερα επιφυλακτικοί και σε καμία περίπτωση να μην αφεθούν να παρασυρθούν από τα όποια ρητορικά τεχνάσματα επιστρατεύσει στη συνέχεια ο κατηγορούμενος προς υπεράσπισή του. Όπως επισημαίνει κανένα από τα επιχειρήματά του δε θα πρέπει να θεωρηθεί ότι ευσταθεί από τη στιγμή που η στάση του αρεοπαγίτικου συμβουλίου ήταν απόλυτα δίκαιη απέναντι σε όλους τους κατηγορουμένους, συμπεριλαμβάνοντας στον κατάλογο της απόφασής του μόνο τα ονόματα των ενόχων για δωροδοκία και το καταχρασμένο από τον καθένα ποσό. Βασιζόμενος σε τι επομένως ο Δημοσθένης αιτείται περαιτέρω διευκρινίσεις αναφορικά με την περίπτωσή του; Σύμφωνα με το δικό του σκεπτικό επομένως δεν θα έπρεπε και οι υπόλοιποι συγκατηγορούμενοί του να έχουν την ίδια απαίτηση;

Διατυπώνοντας το κυρίαρχο επιχείρημα του λόγου του, ο ρήτορας αναφέρει στην §7 ότι το αρεοπαγίτικο πόρισμα καθ' αυτό αποτελεί επαρκέστατη απόδειξη της ενοχής του κατηγορουμένου,¹⁹³ ενώ το μόνο που εναπόκειται στον ίδιο να κάνει (και μάλιστα δεσμεύεται να το πράξει) είναι να αποκαλύψει τους λόγους για τους οποίους ο Δημοσθένης καταχράστηκε τα χρήματα αυτά. Συνεχίζοντας στην §8 ο ρήτορας παραθέτει τους λόγους (κατά τον ίδιο προφάσεις), τους οποίους προτάσσοντας ο Δημοσθένης, εμπόδισε τους συμπολίτες του να επιτρέψουν στην σταλμένη από τον Φιλόξενο πρεσβεία να οδηγήσει τον φυγάδα Άρπαλο ενώπιον του Αλεξάνδρου. Αυτός ο λόγος δεν είναι άλλος από την αποφυγή - πάση θυσία - μιας ανοιχτής σύγκρουσης με τον Μακεδόνα. Έτσι, αντιπρότεινε ως την ασφαλέστερη λύση, τη φυλάκιση του Αρπάλου και τη δέσμευση των χρημάτων που έφερε μαζί του στην Ακρόπολη, αφού πρώτα θα τους γνωστοποιούσε το ακριβές ποσό (§9). Στην πραγματικότητα βέβαια, όπως ισχυρίζεται ο ρήτορας, αυτό στο οποίο στόχευε ο οξύνοους πολιτικός ήταν να αποκτήσει ακριβή γνώση του χρηματικού ποσού προκειμένου να μπορέσει να υπολογίσει με ακρίβεια το τμήμα που ο ίδιος θα οικειοποιούνταν στη συνέχεια.

Η ενοχή του μάλιστα είναι πέρα για πέρα αποδεδειγμένη αν αναλογιστεί κανείς, όπως τονίζει ο Υπερείδης, ότι μολονότι το ακριβές ποσό είχε δηλωθεί ξεκάθαρα από τον Άρπαλο ενώπιον της Εκκλησίας, ο ίδιος ο κατηγορούμενος τήρησε απόλυτη σιωπή όταν τα «άναφερόμενα» στην

¹⁹¹ Στο σημείο αυτό, όπως εύστοχα παρατηρεί ο Whitehead, ο Υπερείδης δεν θα έχανε την ιδανική αυτή ευκαιρία να επαινέσει τη στάση του δήμου κολακεύοντάς τον, Whitehead, 379.

¹⁹² Από τη στιγμή που ο ίδιος εισήχθη πρώτος στο δικαστήριο στη θέση του κατηγορουμένου. Παρά το γεγονός αυτό πρόκειται για μια μάλλον υπερβολική δήλωση του Υπερείδη.

¹⁹³ Άποψη που αποτελεί και τον πυρήνα της επιχειρηματολογίας του Δεινάρχου στον *Κατά Δημοσθένους* λόγο του.

Ακρόπολη χρήματα αποδείχθηκαν ότι είναι 350 αντί 700 ταλάντων, έχοντας προφανώς ο ίδιος οικειοποιηθεί 20 από αυτά (§10). Απόδειξη της ενοχής του επίσης είναι και η αδράνειά του όταν διαπίστωσε αρχικά τη μη ορθή διεκπεραίωση από τους φύλακες του Αρπάλου της αποστολής που τους είχε αναθέσει αλλά και η απροθυμία του να τους οδηγήσει στη συνέχεια σε δίκη, αμέσως μετά τη δραπετεύση του Αρπάλου, όπως θα αναμενόταν σε περίπτωση που ήταν όντως αθώος και επομένως θα επιθυμούσε με κάθε τρόπο την απεμπλοκή του ονόματός του από ένα τέτοιο σκάνδαλο (§12).

Μάλλον απίθανο επίσης φαντάζει το ενδεχόμενο, κατά τον Υπερείδη, ο Άρπαλος, ευρισκόμενος σε μια τόσο δεινή θέση, να μην επιχειρήσει πρωτίστως να προσεγγίσει τον κατηγορούμενο, ως ένα πρόσωπο με ιδιαίτερα μεγάλη επιρροή στη σφαίρα της δράσης του, ενώ είχε ήδη επιχειρήσει να δωροδοκήσει πολύ λιγότερο καταξιωμένους ρήτορες από αυτόν (§12). Στη συνέχεια ο Υπερείδης απευθυνόμενος για μια ακόμη φορά στους δικαστές θέλει να τους αποδείξει την αρνητική ποιότητα του χαρακτήρα του κατηγορουμένου και για τον σκοπό αυτό εκθέτει την αιφνίδια μεταστροφή της στάσης του αναφορικά με την αποδοχή από την πλευρά του της ιδιοποίησης τμήματος των «κεκομισμένων» στην Αθήνα χρημάτων του Αρπάλου. Όπως αναφέρει ο ρήτορας (§13), αρχικά ομολόγησε την πράξη του, επικαλούμενος ωστόσο λόγους ανωτέρας βίας,¹⁹⁴ ενώ στη συνέχεια, όταν είδε ότι οι δηλώσεις του ξεσήκωσαν εναντίον του την οργή του πλήθους, αναθεώρησε, κατηγορώντας τον Άρειο Πάγο για κολακευτική απέναντι στον Αλέξανδρο συμπεριφορά, εξαιτίας της οποίας επιθυμεί να τον εξοντώσει (§14), παραβλέποντας την αυταπόδεικτη κατά τον ρήτορα πραγματικότητα, όπου ως στόχοι εξόντωσης αντιμετωπίζονται οι αδέκαστοι μάλλον και πιο ακέραιοι των πολιτών και όχι οι αργυρώνητοι και αχρειότεροι από αυτούς.

Στην επόμενη παράγραφο (§15), ο ρήτορας έρχεται να αναφερθεί σε ένα θέμα, που είχε θιγεί κατά ανάλογο τρόπο και από τον Δεινάρχο και αυτό δεν είναι άλλο από τη βλάβη του συνόλου των πολιτών εξαιτίας των ενεργειών των ηγετών τους. Η επαίσχυντη αυτή πράξη του Δημοσθένη απέδειξε ότι «συνεργάστηκε» με τους εχθρούς της Ελλάδας προκειμένου να τη θέσουν υπό τον πλήρη έλεγχό τους, αφού αυτή είναι αποδεδειγμένα μια συνήθης τακτική τους. Αυτό μάλιστα συνέβη πολλάκις στο παρελθόν όταν είχε αποδεχθεί βαρβαρικά και όχι μόνο χρήματα, τα οποία μεταχειρίστηκε προς όφελός του και μόνο και όχι αποσκοπώντας στην κοινή ωφέλεια¹⁹⁵ (§16-17). Με τμήμα αυτών των χρημάτων μάλιστα φρόντισε να ζει με ιδιαίτερη άνεση, όντας ιδιοκτήτης δύο σπιτιών! Ένα εξ' αυτών ευρισκόμενο εντός του άστεως (κάτι λογικό για έναν ενεργό πολιτικό κατά τον Whitehead¹⁹⁶), ενώ το άλλο στον Πειραιά, παρέχοντάς

¹⁹⁴ Όπως τονίζει, σύμφωνα με τα όσα διέδιδαν οι φίλοι του (κάνοντας έναν υπαινιγμό στη δική τους φιλία στο παρελθόν), έλαβε τα χρήματα σε αντικατάσταση ενός ποσού που είχε ήδη προ-δανειστεί από το θεωρικό ταμείο και το οποίο είχε στη συνέχεια παραχωρήσει στον δήμο (§13), θέλοντας να μεταδώσει το μίσημα της πράξης του σε ολόκληρη την πόλη, (βλ. ανάλογο επιχείρημα και στον λόγο του Δεινάρχου, §§40, 88).

¹⁹⁵ Όπως εύστοχα αναφέρει ο Whitehead στόχος του ρήτορα στο σημείο αυτό είναι να καταφέρει ένα ισχυρό πλήγμα στον αντίδικό του (προκαταβάλλοντας τους δικαστές εναντίον του) θέτοντας υπό εντονότατη αμφισβήτηση τον πατριωτισμό του, Whitehead, 408.

¹⁹⁶ ό.π. 409.

του έτσι ανά πάσα στιγμή έναν τρόπο διαφυγής από την Αττική, εάν καθίσταντο ανάγκη. Κάτι τέτοιο ωστόσο δεν αρμόζει σε έναν «δίκαιον δημαγωγόν» κατά τον Υπερείδη (§17).

Στην §19 που ακολουθεί, ο ρήτορας απευθύνεται στον Δημοσθένη, κατηγορώντας τον ότι έγινε η αιτία να ανατραπεί ένα από καιρό καλά προετοιμαζόμενο σχέδιο, σύμφωνα με το οποίο όλοι οι Έλληνες θα ξεσηκώνονταν ενάντια στον Αλέξανδρο και στο οποίο θα συντελούσε καταλυτικά η άφιξη του Αρπάλου, με την αξιοποίηση από τους Αθηναίους των χρημάτων και των στρατιωτών που έφερε μαζί του.¹⁹⁷ Η προδοτική στάση του κατηγορουμένου όμως, όχι μόνο έθεσε σε κίνδυνο το σχέδιο αυτό, αλλά τελικά πέτυχε και την οριστική ματαίωσή του.

Στις επόμενες δύο παραγράφους (20-21) ο Υπερείδης, σε συνέχεια της αποστροφής του προς τον Δημοσθένη, θίγει για πρώτη φορά φανερά το θέμα της «διαλελυμένης» φιλίας τους, την ευθύνη για τη διάλυση της οποίας αποδίδει εξ' ολοκλήρου στον τελευταίο. Όπως αναφέρει χαρακτηριστικά αυτό που σηματοδότησε το τέλος της ήταν η «μεταβολή/μεταστροφή» του Δημοσθένη από κάποιον που άξιζε να θεωρεί φίλο του σε έναν πολιτικό που λυμαινόταν την ευημερία της πόλης του. Ένα άνδρα που όχι μόνο έγινε ο ίδιος καταγέλαστος αλλά ντρόπιασε και όλους εκείνους που στο παρελθόν είχαν συμπορευθεί μαζί του (συμπεριλαμβάνοντας φυσικά ο ρήτορας σ' αυτούς και τον εαυτό του). Τέτοια μάλιστα είναι η κατάντια του, όπως συνεχίζει, που καταδέχεται τώρα να σωφρονίζεται από πολύ νεότερους του ρήτορες «μειράκια», αντί να συμβαίνει το ακριβώς αντίθετο σύμφωνα με τη φυσική τάξη των πραγμάτων (§§21-22) και μολονότι σε μια αρκετά προχωρημένη ηλικία, ελάχιστα τον ενδιαφέρει το καλό της πατρίδας του (§22).

Αντί επομένως η στάση αυτή να προξενεί ντροπή στον ίδιο, εκείνοι που διακατέχονται από το συναίσθημα αυτό του «ελέγχου» φαίνεται να είναι οι ίδιοι οι δικαστές, συναισθανόμενοι τα βλέμματα όλων των παρευρισκομένων να είναι στραμμένα πάνω τους αναμένοντας την ετυμηγορία τους (§23).¹⁹⁸ Ύστερα από κάποιες χαμένες γραμμές, ο ρήτορας επανέρχεται στην §24 σε ένα επιχείρημα *a fortiori* που έρχεται να διαδεχθεί ένα άλλο. Όπως τονίζει χαρακτηριστικά, φοβερότερο από την πράξη της υπεξαίρεσης χρημάτων καθ' αυτή είναι το γεγονός ότι ο ένοχος, όντας μάλιστα κάτοχος ενός δημοσίου αξιώματος, αποδέχθηκε τη δωροδοκία από εκεί που δεν έπρεπε. Στη συνέχεια μάλιστα προχωρεί στην παρουσίαση μιας «έξυπνης»¹⁹⁹ αντίθεσης, που δεν είναι άλλη απ' τον τρόπο και προπαντός τους σκοπούς για τους οποίους από τη μία ορισμένοι ιδιώτες χρησιμοποίησαν τα χρήματα που τους είχε εμπιστευτεί ο Άρπαλος, ενώ αντιθέτως οι «ρήτορες» και οι «στρατηγοί» τα ιδιοποιήθηκαν με κύριο στόχο την υλοποίηση των πολιτικών τους σχεδίων.

Στην παράγραφο 25 ο ρήτορας απευθύνεται για μια ακόμα φορά στο δικαστικό σώμα συλλογικά,²⁰⁰ υπενθυμίζοντάς τους ότι χάρη στη δική τους ελεήμονα και φιλάνθρωπη στάση οι

¹⁹⁷ Βλ. και Engels, 299-300.

¹⁹⁸ Βλ. αντίστοιχη επισήμανση του Δεινάρχου απέναντι στους δικαστές (1.3).

¹⁹⁹ Όπως τη χαρακτηρίζει ο Whitehead.

²⁰⁰ Επιχειρώντας θα μπορούσαμε να πούμε να τους ταυτίσει με το σύνολο των πολιτών.

δημόσιοι λειτουργοί είχαν πολλάκις τις ευκαιρίες να επωφεληθούν οικονομικά, πράξη που από μόνη της δεν είναι ηθικά προβληματική αλλά καθίσταται τέτοια όταν η ωφέλεια αυτή των πολιτικών γίνεται σε βάρος ολόκληρης της πόλης τους. Ως παραδείγματα τήρησης αυτής της βλαπτικής απέναντι στην πόλη στάσης ο ρήτορας επικαλείται φυσικά τον κατηγορούμενο, τον οποίο μάλιστα εντάσσει στην ίδια κατηγορία με τον Δημάδη,²⁰¹ ως δύο εξαιρετικά φιλόδοξους και αργυρώνητους άνδρες που μη μπορώντας να ικανοποιήσουν την φιλοχρηματία τους, εκτός από την αποδοχή βαρβαρικών ή ξένων χρημάτων, δε δίστασαν, όταν τους δόθηκε η ευκαιρία, να αποδεχθούν δωροδοκία σε βάρος της ίδιας της πατρίδας τους. Φυσικό επακόλουθο επομένως είναι η παραδειγματική τιμωρία τους λαμβάνοντας ως δεδομένο το γεγονός ότι οι τελευταίοι στο παρελθόν είχαν πολλάκις αιτηθεί την καταδίκη άλλων αξιωματούχων (και μάλιστα *ιδιωτών*), όταν αποδείχθηκε κάποια παρατυπία τους (§26).²⁰²

Στις επόμενες παραγράφους (29-30), ο ρήτορας επιχειρεί, μέσα από αναφορές σε συγκεκριμένες στιγμές του αθηναϊκού παρελθόντος, να καταστήσει εμφανή την επιεική στάση του δήμου απέναντι στους πολίτες εκείνους που είχαν προσφέρει κατά καιρούς τις υπηρεσίες τους στην πόλη, της οποίας στάσης αποδέκτης είχε υπάρξει φυσικά και ο ίδιος ο Δημοσθένης.²⁰³ Το γεγονός αυτό επιβάλλει, σύμφωνα με τον Υπερείδη, στην παρούσα στιγμή οι Αθηναίοι να της ανταποδώσουν κατά κάποιον τρόπο τις ευεργεσίες αυτές, όντας πρόθυμοι να υπηρετήσουν το δίκαιο αλλά και θυσιάσουν τη ζωή τους γι' αυτήν αν είναι αναγκαίο.

Στην παράγραφο 31 που ακολουθεί, ο ρήτορας απευθυνόμενος στον Δημοσθένη τον ειρωνεύεται – ψέγει για την προκλητική και απαράδεκτη συμπεριφορά του ενόσω η έρευνα για λογαριασμό του από τον Άρειο Πάγο βρισκόταν ακόμα σε εξέλιξη, έχοντας ως στόχο του φυσικά να παρεμποδίσει την ομαλή εξέλιξή της. Συνεχίζει μάλιστα αναφερόμενος στην αξιοπρόσεκτη στάση του κατηγορουμένου απέναντι στο ψήφισμα περί θεοποίησης του Αλεξάνδρου στην Αθήνα²⁰⁴ κατά το ίδιο διάστημα (§§31-32), απόδειξη του ασταθούς και ως εκ τούτου αναξιόπιστου χαρακτήρα του.

Οι επόμενες παράγραφοι 34-36, συνιστούν μια έκκληση του Υπερείδη προς τους δικαστές να αναλογισθούν το βάρος της απόφασης που πρόκειται να εκδώσουν, αφού η εξασφάλιση ατιμωρησίας σε άνδρες σαν τον Δημοσθένη, μέσω της δικής τους αθωωτικής απόφασης, ισοδυναμεί με ανάληψη απ' την πλευρά τους της ευθύνης των πράξεων των τελευταίων, ενώ συγχρόνως υπογράφει την καταδίκη της πόλης τους²⁰⁵.

Στις καταληκτικές παραγράφους που ακολουθούν ο ρήτορας τοποθετεί σε μια μάλλον μη αναμενόμενη σειρά τα στάδια εκδίκασης της συγκεκριμένης υπόθεσης καταλήγοντας στην αρμοδιότητα των δικαστών, που δεν είναι άλλη απ' την έκδοση της καταδικαστικής απόφασης

²⁰¹ Κάτι που είχε κάνει και ο Δείναρχος νωρίτερα στον λόγο του (1.11, 89, 101).

²⁰² Πολύ μικρότερης κλίμακας, όπως αφήνει να εννοηθεί ο Υπερείδης.

²⁰³ Βλ. την απονομή τιμητικού στεφάνου προς το πρόσωπό του.

²⁰⁴ Γεγονός που επίσης αναφέρεται λίγο πιο εκτεταμένα στον λόγο του Δεινάρχου (§94).

²⁰⁵ Με την εμπλοκή της σε πόλεμο για τους λάθος λόγους.

σε βάρος του ενόχου για το βαρύτατο αδίκημα της αποδοχής δωροδοκίας «κατὰ τῆς πατρίδος» (§38). Στόχος του είναι να καταστεί σαφές ότι η συγκεκριμένη απόφαση είναι πέρα για πέρα σύμφωνη με τους νόμους και το δίκαιο, γι' αυτό και οι συνέπειες της μη τήρησης των τελευταίων²⁰⁶ θα βαραίνουν στο εξής τους ίδιους τους δικαστές. Αυτοί είναι που οφείλουν λόγω της θέσης τους να τοποθετούν τη σωτηρία και την ευδαιμονία της πόλης πάνω από τις όποιες προσωπικές συμπάθειες ή αντιπάθειες και να παραμένουν πιστοί απέναντι στο καθήκον τους, χωρίς να αφήνονται κάθε φορά να επηρεάζονται από τις παρακλήσεις και την ευγλωττία των εκάστοτε ρητόρων που βρίσκονται απέναντί τους (§39).

Ο λόγος ολοκληρώνεται με τη παράγραφο 40, όπου ο Υπερείδης καλεί για μια ακόμα φορά τους δικαστές, σε συνέχεια των όσων είχε αναφέρει στις προηγούμενες παραγράφους, να αγνοήσουν τα «κροκοδείλια» δάκρυα του Αγωνίδη, ενός εκ των πιθανών συνηγόρων του Δημοσθένη,²⁰⁷ από τη στιγμή που τόσο αυτός όσο και ο κατηγορούμενος βρίσκονται στην εξαιρετικά αυτή δεινή για τους ίδιους κατάσταση ως συνέπεια των δικών τους και μόνο καλά σχεδιασμένων επιλογών και όχι λόγω κακοτυχίας, οπότε και ο θρήνος απ' την πλευρά τους θα ήταν αναμενόμενος και δικαιολογημένος. Από το κλείσιμο του λόγου φυσικά δεν θα μπορούσε να λείπει ο ειρωνικός τόνος του Υπερείδη απέναντι στον Δημοσθένη, ο οποίος ψέγει ως «ἀκρατοκόθωνας» όσους χάνουν τον έλεγχο πίνοντας κρασί υπέρ το δέον, ενώ εκείνος ενεργεί με τον ίδιο ακριβώς τρόπο μη μπορώντας να ελέγξει τη φιλοχρηματία του. Μια τέτοια συμπεριφορά επομένως μόνο ως δειλή και άνανδρη θα μπορούσε κατά τον ρήτορα να χαρακτηριστεί.

²⁰⁶ Με την ενδεχόμενη έκδοση μιας αθωωτικής απόφασης.

²⁰⁷ Γεγονός για το οποίο γίνεται μνεία και στον λόγο του Δεινάρχου (§112), χωρίς βέβαια εκεί να ονοματίζονται οι συνηγόροι.

Συμπεράσματα

Οι παραπάνω λόγοι κατηγορίας του Δεινάρχου και του Υπερείδη στηρίχτηκαν σε μεγάλο βαθμό, όπως είδαμε, στην παραδοχή ότι το κύρος του Αρείου Πάγου θα έπρεπε να είναι αρκετό για την αποδοχή του πορίσματός του αναφορικά με τον Δημοσθένη. Κάτι τέτοιο ωστόσο δεν θα μπορούσε να ισχύει. Λόγω έλλειψης ουσιωδών αποδείξεων όλοι ανεξαιρέτως οι υπόδικοι για τη συγκεκριμένη υπόθεση θα έπρεπε είτε να καταδικαστούν είτε να αθωωθούν. Το γεγονός ότι υπήρξε έστω και ένας από αυτούς, όπως επισημαίνει ο Worthington, που απαλλάχθηκε από τις κατηγορίες που τον βάραιναν, αποδεικνύει πέραν πάσης αμφιβολίας τόσο την αδυναμία των αρεοπαγιτικών ευρημάτων όσο και την κρυμμένη «ατζέντα» που ρύθμιζε την πορεία της δίκης του Δημοσθένη.²⁰⁸ Διαφορετικά πάνω σε ποια στοιχεία στήριξαν οι δικαστές την αθωότητα ή την ενοχή των υποδίκων;

Το συμπέρασμα στο οποίο καταλήγει ο Worthington, και δεν έχω λόγο να διαφωνήσω μαζί του, είναι ότι η ετυμηγορία των δικαστών σχετικά με τον Δημοσθένη είχε ξεκάθαρα πολιτική βάση, αφού απώτερος στόχος τους ήταν η εξαφάνισή του από την πολιτική σκηνή.²⁰⁹ Άμεσο επακόλουθο της καταδίκης του και της αδυναμίας του να καταβάλει το πρόστιμο που του επιβλήθηκε²¹⁰ ήταν ο αυτο-εξορισμός του. Στην Αθήνα μπόρεσε να επιστρέψει μόνο μετά τον θάνατο του Μ. Αλεξάνδρου και αυτό για να ξαναφύγει προκειμένου να μην εκτελεστεί η καταδικαστική σε βάρος του απόφαση από τον Δημάδη λίγο αργότερα. Ο εντοπισμός του στο σημερινό νησάκι του Πόρου δεν άργησε. Μην επιθυμώντας σε καμία περίπτωση να συρθεί ταπεινωμένος μπροστά στον Αντίπατρο προτίμησε να θέσει ο ίδιος τέρμα στη ζωή του πίνοντας το δηλητήριο που φύλασσε στο εσωτερικό της καλάμου του.

Πέτυχαν τελικά οι πολιτικοί του αντίπαλοι και μαζί με αυτούς όσοι τον εχθρεύονταν τον στόχο τους; Αυτό δεν μπορεί να απαντηθεί με ένα απόλυτο ναι ή όχι. Το σίγουρο βέβαια είναι ότι η όλη υπόθεση και ιδιαιτέρως η αρνητική έκβαση που αυτή είχε για τον ρήτορα άφησε ένα ανεξίτηλο στίγμα στη μετά θάνατον φήμη του.

Τι σήμαινε άραγε η παρουσία και η δράση του Δημοσθένη για την Αθήνα του 4^{ου} αι. π.Χ.; Ο Worthington δεν διστάζει να υποστηρίξει ότι ήταν το πρόσωπο που υπαγόρευε την πιο σημαντική πολιτική: την εξωτερική.²¹¹ Ήταν ο πολιτικός που ενεργούσε ακολουθώντας τις επιταγές των καιρών ήδη από τα πρώτα χρόνια της βασιλείας του Φιλίππου. Η στάση που τήρησε απέναντι στον πρώτο ηγεμόνα της Μακεδονίας ήταν αυτή που θα του έδινε τη δυνατότητα αρχικά να συγκεντρώσει και στη συνέχεια να διατηρήσει τη δύναμή του.

²⁰⁸ Worthington (2000), 106.

²⁰⁹ ό.π., 106.

²¹⁰ Πενήντα τάλαντα, μια ποινή εξαιρετικά ελαφρύτερη από την αναμενόμενη, με βάση τη στάση και την πολεμική και των δύο ρητόρων σε βάρος του.

²¹¹ ό.π., 107-108.

Σίγουρα η πολύχρονη τριβή του στην κονίστρα του πολιτικού βίου τον εφοδίασε με πολύτιμη πείρα για τα χρόνια που ακολούθησαν. Πείρα, που τον βοηθούσε να αξιολογεί τις πιθανότητες που κατά καιρούς είχαν οι Αθηναίοι να αντιταχθούν στο μακεδονικό «θηρίο». Πείρα, που του υπαγόρευε να ενεργεί έχοντας πάντα ως πρωταρχικό του μέλημα την εξυπηρέτηση των αθηναϊκών συμφερόντων, ή τουλάχιστον αυτών που ο ίδιος πίστευε ότι θα έπρεπε να είναι. Μιλάμε λοιπόν για έναν Δημοσθένη, ναι μεν κατά τα φαινόμενα λιγότερο δραστήριο πολιτικά και περισσότερο ενεργό σε διπλωματικό επίπεδο στη διάρκεια της βασιλείας του Αλεξάνδρου, αλλά εξίσου ισχυρό σε βαθμό τέτοιο που κανείς θα μπορούσε συνολικά να χαρακτηρίσει την αντι-μακεδονική πολιτική του κατά την περίοδο αυτή πολύ πιο επιτυχημένη από την αντίστοιχη της αμέσως προηγούμενης περιόδου. Όπως πολύ χαρακτηριστικά αναφέρει ο Sealey σε επίρρωση των παραπάνω *«για μερικά χρόνια η αθηναϊκή ιστορία ταυτιζόταν με τη βιογραφία του Δημοσθένη»*.²¹²

²¹² Sealey (1993), 185.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Badian, E., (1961), “Harpalus”, στο *Journal of Hellenic Studies*, Τόμ. 81, σσ. 16-43
- Cawkwell, G. L., (1963), “Demosthenes' Policy after the Peace of Philocrates”, στο *Classical Quarterly*, Τόμ. 13, σσ. 120-138
- Dorjahn, A., (1950), “A Further Study on Demosthenes' Ability to Speak Extemporaneously”, στο *Transactions and Proceedings of the American Philological Association*, Τόμ. 81 σς. 9-15
- Dunkel, B. H., (1938) “Was Demosthenes A Panhellenist?”, στο *Classical Philology*, Τόμ. 33, σσ. 291-305
- Engels, J., (1989), *Studien zur politischen Biographie des Hypereides: Athen in der Epoche der lykurgischen Reformen und das makedonischen Universalreiches*, München
- Gibson, C. A., (2002), *Interpreting a classic: Demosthenes and his ancient commentators*, University of California Press, London
- Graham, W., (1993), “Demosthenes the General - Protagonist in a Greek Tragedy?” *Greece & Rome*, 40, σσ. 20-30
- Hunt, P., (2010), *War, peace and alliance in Demosthenes' Athens*, Cambridge University Press, UK
- Lockwood, J.F, (1929), “Ἡθηκὴ Λέξις and Dinarchus”, στο *The Classical Quarterly*, τ. 23
- Mader, G., (2006), “Fighting Philip with Decrees: Demosthenes and the Syndrome of Symbolic Action”, στο *American Journal of Philology*, Τόμ. 127, σσ. 367-386
- Radermacher, L., (1899), “Dinarchus”, στο *Philologus*, τεύχος 58
- Schmidt, L., (1860), “Die Politik des Demosthenes in der Harpalischen Sache”, *Rheinisches Museum für Philologie*, σσ. 211-238
- Sealey, R., (1993), *Demosthenes and his time: A study*, Oxford University Press, New York
- Sihler, E. G., (1885), “A Study of Dinarchus” στο *Transactions of the American Philological Association* (1869-1896), τόμος 16, The Johns Hopkins University Press
- Tuplin, C., (2001), Κριτική στο “Greek Orators II Dinarchus 1 and Hyperides 5&6”, *The Classical Review*, τ. 51

- Werner, J., (1963), *Demosthenes, der Staatsmann und sein Werden*, Walter de Gruyter & CO, Berlin
- Whitehead, D., (2000), *Hyperides: The forensic speeches*, Biddles Ltd, London
- Worthington, I., (1992), *A historical commentary on Dinarchus: rhetoric and conspiracy in later fourth-century Athens*, University of Michigan Press
- Worthington, I., (2000), *Demosthenes: statesman and orator*, Routledge, London
- Worthington, I., Cooper, C., Harris, E., (2001), *Dinarchus, Hyperides and Lycurgus*, The University of Texas Press,
- Wooten, C. W., (1989), “Dionysius of Halicarnassus and Hermogenes on the Style of Demosthenes”, στο *American Journal of Philology*, Τόμ. 110, σσ. 576-588
- Βλάχος, Γ. Κ., (1995), *Η Αθηναϊκή Δημοκρατία «Μελέτες για το πολίτευμα και την ιδεολογία των Αθηναίων»* στα Δημοσιεύματα της Επιτροπής Ερευνών της Ακαδημίας των Αθηνών, Αθήνα
- Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, *Κλασικός Ελληνισμός*, , *Μέγας Αλέξανδρος – Ελληνιστικοί Χρόνοι*, *Μέγας Αλέξανδρος – Ελληνιστικοί Χρόνοι (Β')*, (2015), τόμοι 7, 10, 11, Εκδοτική Αθηνών
- Πάτσης, Χ., (1978), *Νέα Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια*, τόμος 10, Εκδοτικός Οίκος Χάρη Πάτση, Αθήνα